

TAMPEREEN YLIOPISTO
Sosiologian ja sosiaalipsykologian laitos

HAAPANEN, ELINA:
Yhteisöt aktiivisten vapaaehtoisten socialisaatiossa
ja oppiminen vapaaehtoistoiminnassa

Pro gradu-tutkielma, 88s.
Sosiologia
Toukokuu 2005

Tampereen yliopisto
Sosiologian ja sosiaalipsykologian laitos

HAAPANEN, ELINA: Yhteisöt aktiivisten vapaaehtoisten socialisaatiossa ja oppiminen vapaaehtoistoiminnassa
Pro gradu-tutkielma, 88s.
Sosiologia
Toukokuu 2005

Tutkimukseni keskustelee vapaaehtoistoinnasta ja kolmannen sektorin yhteisöllisyydestä Suomessa. Lähdän liikkeelle siitä, että vapaaehtoistoiminta on tärkeä voimavara vastaten joustavasti erilaisiin yhteiskunnallisiin, paikallisiin ja henkilökohtaisiin tarpeisiin. Kysymyksiäni on kaksi: millaisissa yhteisöissä aktiiviset vapaaehtoiset ovat eläneet ja kasvaneet? Keskityn tarkastelemaan lähinnä perheen, paikallisyhteisön ja vertaisryhmien osuutta aktiivien socialisaatiossa. Toinen kysymykseni liittyy vapaaehtoistoinnin moraaliseen vaikutukseen. Mitä vapaaehtoiset kertovat oppineensa toimintaan osallistumisen myötä; onko vapaaehtoistoiminta syventänyt heidän moraalista tietoisuuttaan ?

Koska vapaaehtoistoinnin kenttä on tänä päivänä laaja ja monipuolinen, hankin aineistoni haastattelemalla 10 aktiivisesti vapaaehtoistoimintaan osallistuvaa henkilöä. Jotta tutkimuksen tulokset eivät profiloituisi vain yhden järjestön erityispiirteiden mukaan, kaikki haastateltavat on valittu eri järjestöistä ja erilaisista vapaaehtoistoinnin muodoista. Mukana on sekä perinteisen lähiyhteisöjen vapaaehtoistoinnin aktiiveja että uudemmissa globaaleissa kansalaisjärjestöissä toimivia henkilöjä.

Tarkastelen aineistoani posttekstuaalisesta näkökulmasta käsin, jonka mukaan tekstin nähdään sisältävän väylän sekä konkreettisiin tosiasioihin että tulkintoihin, joita luodaan puheessa. Muodostan vapaaehtoisten elämänkerroista pelkistettyjä tarinatiivistelmiä, joista käy ilmi vapaaehtoisten elämänkerran rakenteelliset reunaehdot. Tämän osan analyysistä teen realistisesta näkökulmasta. Lisäksi analysoin haastateltavien tulkintoja diskursiivisesta näkökulmasta. Yhdistän lopuksi molemman analyysin tulokset.

Perinteiseen vapaaehtoistoimintaan osallistuvien elämänkerroissa oli erityisesti esillä taloudellinen puute, tiiviit sisaruussuhteet ja kokemus rakastavasta äidistä. Kansalaisjärjestöjen toimintaan osallistuvilla korostuivat sen sijaan lähipiirin ideologisten esikuvien ja innostavien ystävien vaikutus. Vapaaehtoiset kertoivat oppineensa toimintansa parissa ennen kaikkea arkista palvelua, konkreettisia käytännön taitoja sekä ihmissuhde- ja vuorovaikutus- taitoja. Vapaaehtoistoimintaan osallistuminen ei tuottanut niinkään uusia arvoisältöjä elämään, vaan vahvasti ja tarkensi olemassaolevia moraalisia näkökantoja.

SISÄLLYS

1. Yhteisöllistä vastuuta yksilöllisyyden ajassa	4	
1.1 tutkimuksen tiedollisia ja arvolähtökohtia		4
1.2 johdatusta tutkimuskysymyksiin	8	
1.3 metodisen ratkaisuni perusteluja	15	
2. ...Esiintyy yhteisöissä, jotka sosiaalistavat jäsenensä hyvään	17	
2.1 yhteisön tasot	17	
2.2 yleistä sosialisatioteoriaa	22	
2.3 sosiaalistuminen prososiaaliseen toimintaan	25	
3. Esimerkkinä vapaaehtoistoiminta	27	
3.1 miten vapaaehtoistoiminta kehittyi Suomessa?	27	
3.2 mitä vapaaehtoistoiminta on tänään?	31	
3.3 tuoko auttaminen onnea?	34	
4. Totta toinen puoli, toinen puoli tekaistua?	38	
4.1 haastattelujen toteuttaminen	38	
4.2 sekä tekstiä että todellisuutta	42	
5. Perhe on kaiken alku ja juuri	50	
5.1 vapaaehtoisten pelkistetyt elämäntarinat	51	
5.2 haastateltavien tulkinnat elämänkerrastaan	55	
5.3 yhteenveto yhteisöllisistä teemoista	60	
6. Työ tekijäänsä opettaa	64	
6.1 oppiminen vapaaehtoistoiminnassa	64	
6.2 käynti laadunvalvontaosastolla	69	
7. Mitä teemme tiedolla?	73	
7.1 perheen mahdollisuudet yhteisöllisyyteen		73
7.2 kuinka tukea paikallisyhteisöjä	77	
8. Lähteet	83	

1. YHTEISÖLLISTÄ VASTUUTA YKSILÖLLISYYDEN AJASSA

Laadullisen aineiston parissa työskentelevä tutkija on intensiivisesti läsnä valikoivana, näkökulmaa valitsevana ja tulkitsevana subjektina. On otettava huomioon sekä tutkijan että tutkimuskohteen inhimillinen moniulotteisuus: ruumiillisuus, tunteellisuus ja arvomaailman henkilökohtaisuus. Ongelmana voisi ennemminkin pitää tilannetta, että tämä sitoutuneisuus tahdotaan peitellä, jolloin seurauksena on näennäisneutraalia tutkimusta. Tieteelliset paradigmat ovat eri tavoin arvolatautuneita; lisäksi teoriat sisältävät monenlaisia oletuksia ihmisen ja maailman luonteesta. (vrt. Ervamaa 2002, 137) Onkin parempi tuoda selkeästi esille millaiseen arvoperustaan ihmistieteellinen tutkimus nojaa (emt, 138). Tästä syystä omistan ensimmäisen luvun tutkimukseni tietoteoreettisille ja arvolähtökohdille, koska nämä tekijät perustelevat ja kontekstoivat myös aiheen ja näkökulman valintaani. Varsinaisen tutkimuskysymyksen esittelen luvussa 1.2.

1.1 Tutkimuksen tiedollisia ja arvolähtökohtia

Tapio Puolimatka (2004, 152) esittää, että tieteen perustana on moraalisia, esteettisiä, tiedollisia ja metodologisia arvoja. Koska tietoisuus arvoista muodostuu osittain tunteiden välityksellä, on tunteilla merkitystä myös tieteellisessä toiminnassa. (emt, 154). Arvot heijastuvat väistämättä tutkimuksen aiheen ja näkökulman valinnassa sekä tuloksista tehtävien johtopäätösten ja suositusten yhteydessä (Raatikainen 2004, 151). Aineiston analyysin ja tulosten esittämisen tulisi sen sijaan olla niin puolueetonta kuin se inhimillisten olentojen ollessa kyseessä on mahdollista. Tutkimuksen teon sisäisiä, tiedollisia arvoja ovat etenkin rehellisyys, tosiasioiden kunnioittaminen, avoimuus, kriittisyys sekä teorianvalinnassa todennäköisyys, yksinkertaisuus, selitysvaima ja havaintojen antama tuki (emt, 143). Näihin arvoihin voi sitoutua, vaikka samalla myöntäisi alustavat arvolähtökohtansa. On kuitenkin mahdollista saavuttaa objektiivista tietoa myös ihmistieteissä, jos objektiivisuus ymmärretään maltillisesti. Havaintoihin sisältyy aina tulkintaa, mutta se ei tarkoita, että ihmistiede voisi tuottaa vain subjektiivisia tarinoita - eri tulkintoja voidaan arvioida, vertailla ja perustella. (emt)

Perustava arvolähtökohtani on, että on tärkeä tutkia aiheita, jotka tutkija kokee inhimillisesti arvokkaiksi. Aiheiden valinnan ei tulisi liittyä pelkästään järkeen ja tehokkuuteen, vaan myös tunteisiin ja intuitioon. Tieteellinen reduktionismi¹ ja positivistisen tieteenihanteen jäljet nykyisten ihmistieteiden parissa ajavat inhimillisiä arvoja pois tieteistä: esimerkiksi hyvyys ja rakkaus ovat useimmiten myös ihmistieteille aivan liian epämääräisiä - vaikkakin henkilökohtaisesti ihmisille todellisia - aiheita jotta niitä voisi hyväksyä tieteellisten kysymysten alueelle (vrt. Ojanen 1998, 117). Reduktionismi tuottaa tällä tavoin ahdistavaa tietoa leikkaamalla merkittävien tiedonintressien alueelta pois asiat, jotka ihminen kokee intuitiivisesti erittäin tärkeinä. Usein puhuttaessa objektiivisesta tai arvovapaasta tutkimuksesta näyttää siltä, että oletettu arvovapaus oikeuttaa tutkimusnäkökulmia, jotka ohittavat ihmisen kokonaisen olemuksen ja inhimillisyyden; palvellaan talouselämän intressejä tai tuotetaan intellektuellia huvia, jolla ei kuitenkaan ole laajempaa ja pysyvämpää inhimillistä arvoa.

Ahdistavan tiedon ongelmaan liittyen voi tuoda esille kysymyksen, miksi sosiaalitutkimus ja psykologia ovat täynnä poikkeavuuden ja ongelmien erittelyä ja ratkaisumalleja. Sen sijaan paljon vähemmän on tutkittu ns. hyviä asioita: esimerkiksi psykologiassa auttamista ja prososiaalista käyttäytymistä on tutkittu paljon vähemmän kuin antisosiaalista tai aggressiivista käyttäytymistä (M. Ojanen 1998, 97). Negativismi on paljolti hallinnut 1900-luvun tiedettä - useimmat yhteiskuntatieteet ovat syntyneet erilaisten ongelmien ja ei-toivottavien asioiden tutkimuksen ympärille. Sosiaalitieteissä on tutkittu runsaasti esimerkiksi rikollisuutta, väkivaltaa, alkoholiongelmia, syrjäytymistä ja monia alistettuja vähemmistöjä. Eero Ojasen mukaan hyvän tutkimuksessa vaikeaa onkin perusasenteen löytäminen: hyvä on jotakin jota kannatamme ainakin sisäisesti ja salaa; samalla hyvä on kuitenkin monimerkityksistä, epämääräistä ja vaikeaa asettaa tutkimuskohteeksi. Niinpä tutkimuksessa keskitytään aiheisiin, jotka ovat mahdollisimman konkreettisia. Ajatellaan, että kaiken tiedon tulee vastata mahdollisimman hyvin ulkoista todellisuutta. Mutta eikö voitaisi vaatia, että tiedon tulisi vastata myös sisäistä todellisuutta eli

¹ todellisuuden palauttaminen kapeisiin, materiaalsiin määritelmiin

arvoja, tunteita, moraalialia ja intuitiota? (E. Ojanen 1998, 118).

Tietoa tuotetaan paljon enemmän pahoista asioista kuin hyvistä, minkä vuoksi huonot asiat on myös tapana nähdä todellisimpina kuin hyvät. Kun asiat menevät hyvin, siitä ei yleensä raportoida, vaikka todellisuudessa tapahtuu molempia asioita, hyviä ja pahoja.(emt, 22) Tästä arkipäiväisenä esimerkkinä ovat tietenkin uutiset, jotka elävät ongelmista ja katastrofeista hyvien uutisten ollessa vain loppukevennyksenä. Tämä kuitenkin samalla osoittaa sen, että hyvyys on oletusarvo, itsestänselvyys, jonka taustaa vasten erinäiset asiat voidaan havaita pahoiksi. Voisi sanoa että maailma nojaa tietämättään kaikkeen tähän hyvään, joka tapahtuu koko ajan mutta johon ei välttämättä kiinnitetä huomiota. (Ojanen 1999, 25).

Kuitenkin yksi sosiologian tärkeimmistä missioista on sosiaalisten itsestänselvyyksien purkaminen. Alasuutaria mukaillen sosiologista arvoitusta ratkaistaessa vielä kiinnostavampaa kuin se mitä tapahtuu, on se *mitä ei tapahdu*. Kaikkihan me elämme samassa yhteiskunnassa, mutta sosiologeilla tulisi olla perehtyneisyytensä vuoksi erityistä vainua nähdä yhteiskunnalliset ilmiöt myös pintaa syvemmillä. Juuri huomion kiinnittäminen tuoreella tavalla sellaisiin asioihin joita pidetään itsestänselvänä, johdattaa tutkijan uusiin oivalluksiin. (Alasuutari 1993, 30)

Jyrkimmillään sosiaalinen konstruktioismi esittää, että luomme sosiaalisen maailmamme puheessa: mikä on hyvää tai pahaa, sehän on täysin suhteellista ajasta, historiasta ja kulttuurista riippuen. Mutta sanojen maailmalla ei sittenkään ole absoluuttista valtaa: arvelisin, että vielä tänä diskursiivisena aikanakin myös paatuneet relativistit pitävät joitakin ilmiöitä pahoina ja epätoivottavina: entä jos vieras setä tulee vastaan koulumatkalla ja kaappaa mukaansa tutkijan pienen tyttären? Kaikkea ei voi palauttaa tulkintoihin - ihmistä vastassa on myös reaalin todellisuus. Vastaavasti kuin voidaan yhä perusihimillisistä lähtökohdista perustella mikä on ilmiselvästi pahaa, voidaan perustellusti esittää asioita, jotka ovat on hyviä. Ojasen määritelmän mukaan *esinettä sanomme hyväksi silloin, kun se toimii siinä tehtävässä johon sitä käytämme. Sakset ovat hyvät silloin kun ne leikkaavat hyvin ja sopivat hyvin käteen. Mutta kun puhumme hyvästä ihmisestä, tarkoitamme nimenomaan moraalisesti käyttäytyvää ihmistä.* (Ojanen 1999, 22)

Hyvyyden tarkastelua on vieroksuttu myös siksi, että hyvästä puhuminen

koetaan hurskasteluna tai epäkohtien kaunisteluna. Ojasen mukaan tämä johtuu siitä väärinkäsityksestä, että hyvä sekoitetaan *täydellisyteen*, vaikka ihmisen hyvyys ei ole täydellisyyttä, vaan pikemminkin arkista ja tavallista, ihmisiksi olemista. Hyvä ei ole valmista ja automaattisesti tapahtuvaa, vaan on olemassa pikemminkin mahdollisuutena, joka voi toteutua kussakin tilanteessa. (emt, 19)

Toisaalta hyvän muodot eivät ole yksiselitteisiä, joita voitaisiin luetella kattavasti. On sanottu, että postmoderni ihminen elää väistämättömässä moraalissa epävarmuudessa, koska enää ei ole universaalia mallia kaikkiin tilanteisiin soveltuvista säännöistä. Zygmunt Baumanin mukaan moderni aika kesti niin kauan, kuin uskottiin yhtenäiseen moraaliin, jota kaikkien tulisi noudattaa. Uskottiin, että yhteiskunnan konflikteja ei ollut vielä ratkaistu, mutta olisi vain ajan kysymys, kunhan keksittäisiin paras keino - sen jälkeen harmonia tulisi jäädäkseen. Postmoderni aika alkoi, kun tiedostettiin ristiriitojen pysyvyys. (Bauman 1998, 8) Enää ei ole olemassa yksiselitteistä moraalista auktoriteettia vaan jokainen joutuu itse valitsemaan kehen luottaa; samalla ihmisistä on kasvanut niin kriittisiä etteivät he luota kehenkään kovin pitkään. Nykyään on olemassa niin monia keskenään ristiriitaisia sääntöjä, että *lähes* mikä tahansa toiminta voi olla jonkun auktoriteetin mukaan moraalista ja toisen mielestä moraalitonta. Baumanin mielestä ainoa keino tässä tilanteessa on tunnustaa, ettemme voi löytää lopullista vastausta moraalisiin ongelmiin vaan ihmiselämä on auttamatta sekavaa ja sotkuista (emt, 33) .

Toisaalta on esitetty, että kun moraalien muutosta tutkii historiallisesti, huomataan että moraaliset yleislinjat muuttuvat hitaasti, vuosisatojen kuluessa ja jotkut arvot ovat yllättävänkin sitkeähenkisiä. Suomalaisten arvoja useina jaksoina vuosien 1970-2000 välillä tutkineet havaitsivat, että tärkeimmät ja vähiten tärkeät arvot olivat pysyneet täsmälleen samoina vuodesta toiseen; arvojen eriytymistä oli tapahtunut vain hiukan eri koulutusalojen ja koulutustason mukaan. Yhtä aikaa elämme sekä värikkään moniarvoisuuden että sinnikkäiden perinteisten arvojen keskellä (Pohjanheimo 2005, 254)

Koska moraalialia ei siis voi hakata kiveen pysyviksi määräyksiksi, on myös tutkimuksen eettiset kysymykset mietittävä joka kerta uudelleen. Tutkija on aina uudestaan eettisten kysymysten äärellä; hänen on tärkeää tiedostaa omat arvonsa ja sikäli kuin se on tarkoituksenmukaista, myös tuoda ne julki. Huomatessaan

että arvot ja tunteet ovat joka tapauksessa osa kaikkea inhimillistä toimintaa, hänen ei tarvitse leikata pois ihmisyyttään oletetun persoonattoman tiedonihanteen hyväksi.

1.2 Johdatusta tutkimuskysymyksiin

Ihmisyden läsnäolo tutkimuksessani tarkoittaa, että nostan aiheekseni henkilökohtaisesti tärkeänä pitämäni kysymykset. Olen aina ihailnut ihmisiä, jotka jaksavat antaa aikaansa vapaaehtoisesti muiden hyväksi. Heissä näyttäytyy minulle jotain filosofi Ojasen muotoileman hyvän ihmisen muotokuvasta: he tekevät vuodesta toiseen arvokkaita, mutta samalla perin arkisia ja vaatimattomia tekoja, jotka kuitenkin monella tavalla kannattelevat yksittäisten ihmisten jaksamista ja yhteisöjen olemassaoloa pirstaloituneessa yksilöllisyyden kulttuurissa. Toisaalta en ole varmaan ainoa, joka puolustaa vapaaehtoistoimintaa tärkeänä yhteiskunnallisena voimavarana ja moraalisesti arvokkaana asiana. Moraalin voidaan nähdä kietoutuvan saumattomasti toimintaan: esimerkiksi Harald A. Miegien määritelmän mukaan vastuu on yhtä kuin vastuullinen toiminta, joka ilmenee konkreettisissa sosiaalisissa tilanteissa ja huolenpitona muista ihmisistä (1994, 12). Myös filosofi Marja-Riitta Ollila korostaa että kukaan ei voi olla opettamatta moraalialia, sillä se on elävän elämän tekoja. Moraalia ja vastuuta opitaan mallista, lukemalla sitä semioottista merkkiä, joka muodostuu henkilön omasta persoonasta ja toiminnasta (Ollila 1997, 21). Vapaaehtoistoiminnan moraalisuutta ja vastuullisuutta ei vähennä se seikka, että tutkimuksissa on todettu vapaaehtoistoiminnan olevan hyvinkin antoisaa myös toimijoille itselleen. (esim. Lähteenmaa 1998, 155) Vapaaehtoisilla on monia muitakin henkilökohtaisia motiiveja osallistua vapaaehtoistyöhön kuin pyyteetön lähimmäisenrakkaus: esimerkiksi toive saada seuraa, hyväksyntää ja kiitosta. Voidaan kuitenkin sanoa, että toiminnan motiivit eivät ole niinkään tärkeitä, vaan se että hyvä teko tulee tehtyä. Tässä mielessä vapaaehtoistoiminnan voi mieltää yhtenä *prososiaalisen toiminnan* muotona. Prososiaalinen toiminta tarkoittaa vapaaehtoisia eettisiä tekoja toisten hyväksi; toiminnan motiivit eivät ole olennaisia. (Eisenberg ja Mussen 1989, 3). Vaikka moraalialia on väistämättä myös

relatiivista², löytyy varmastikin yksimielisyyttä joistakin moraalisen toiminnan muodoista: on hyvä, kun yksinäinen vanhus saa jonkun jolle puhua, kun pahoinpidelty nuori saa turvapaikan minne mennä yöksi tai kun työtön alkoholisti raitistuu ja alkaa opettaa lähion pojille kädentaitoja (kaikki esimerkit ovat omasta aineistostani).

Vaikkei ehkä voidakaan ajatella yhtä jyrkästi kuin sosiologian esi-isämme Émile Durkheim (esim. 1990, 143), että välitason organisaatiot ovat välttämättömiä yhteiskunnan terveydelle ja ihmisten moraaliselle yhteydelle, niin voidaan perustellusti esittää, että yhteisöllinen toiminta rikastaa ihmisten elämää ja luo tarpeellisia epävirallisia tukiverkkoja yksilön elämään. Tätä on toisaalla kuvattu myös *sosiaalisen pääoman* tai *sosiaalisten verkoston* käsitteillä. Ne henkilöt, jotka kuuluvat tiiviisiin sosiaalisiin verkostoihin ja kansalaisjärjestöihin, ovat paremmin suojassa köyhyydeltä ja turvattomuudelta sekä hyötyvät runsaammista sosiaalisista mahdollisuuksista (Kajanoja ja Simpura 2000, 27). Tiiviit sosiaaliset suhteet on liitetty tutkimuksissa hyvään fyysiseen ja mielenterveyteen, turvalliseen, aktiiviseen elämäntyyliin, vähäiseen rikollisuuteen ja hyvään itsetuntoon (Brint 2001, 4) Tutkimukset kertovat myös, että vapaaehtoiset mieltävät vapaaehtoistoiminnan sekä vapauden alueena³ että mahdollisuutena aidon yhteisöllisyyden rakentamiseen. Vapaus koetaan etenkin mahdollisuutena toimia autonomisemmin, hyödyntää koko olemustaan toisin kuin työelämässä, jossa tehtävät ja toiminnan mahdollisuudet rajataan varsin tarkasti. Vapaaehtoistoiminnan piirissä onnistutaan myös usein luomaan sosiaalisia siteitä, jotka helpottavat ihmisten yksinäisyyttä ja toimeentuloa. (Chartrand 2004, 186-191)

Itse en ole osallistunut vapaaehtoistoimintaan kuin yksittäisiä kertoja. En ole saanut ylitettyä sitä viitsimisen tai ehtimisen kynnyksiä, joka näyttää olevan joillekin mahdollinen. Mutta ainahan voi toivoa, hymyä suupielissäni, että minulle kävisi kuten etnografeille jotka usein imeytyvät mukaan alakulttuuriin jota tutkivat. Vakavasti ottaen myönnän, kuten olen jo maininnut luvussa 1.1,

² vrt Baumanin postmoderni moraalit luvussa 1.1

³ joskin järjestöjen professionalisoituminen vähentää vapautta ja tuo vapaaehtoistyöhönkin palkkatyön piirteitä

että arvokysymykset ohjaavat aiheen ja näkökulman valintaani, mutta muutoin käytän sosiologista kriittisyyttäni tutkimuksen kaikissa vaiheissa.

Tutkimuskysymykseni on kahtalainen. Ensiksikin olen kiinnostunut aktiivisten vapaaehtoisten sosiaalisesta elämäkerrasta, yhteisöistä joissa he ovat kasvaneet. Miten ihmisestä kasvaa aktiivinen vapaaehtoistoimija, ihminen joka kantaa yhteisöllistä vastuuta vapaaehtoisesti? Aikaisemmissa tutkimuksissa on selitetty vapaaehtoistoimintaa ihmisen elämäntilanteen, luonteenpiirteiden tai motiivien näkökulmasta. Nämä tutkimukset antavat vapaaehtoistoimintaan osallistumisen syistä psykologisoidun, staattisen kuvan vailla yhteyttä henkilön laajempaan elämäkertaan tai yhteiskunnassa vallitsevaan tilanteeseen. Olenkin kiinnostunut ensisijassa siitä, millaisissa yhteisöissä aktiivisimmat vapaaehtoiset ovat kasvaneet. Löytyykö aktiivisten vapaaehtoisten socialisaation olosuhteissa, yhteisöistä joissa hän on kasvanut, merkittäviä tekijöitä, joiden kautta aktiivit ovat kasvaneet auttamisen elämäntapaan? En voi lähteä etsimään selkeitä kausaalisia syy-suhteita vapaaehtoisten elämäntarinoista, mutta voin tuoda esille laajemman elämäkerrallisen taustan vapaaehtoisten elämässä. Oletukseni on, että aktiivinen vapaaehtoistoimintaan osallistuminen ei saa polttoainettaan pelkästään sisäisistä motiiveista ja elämäntilanteesta vaan myös henkilön yhteisöllisestä taustasta voisi löytyä tekijöitä, jotka näyttävät ohjaavan ihmistä aktiivisen vapaaehtoistoiminnan pariin. Tutkin, olivatko aktiivit kenties syntyneet perheeseen, joka välitti vahvoja arvoja, oliko heidän paikallisyhteisönsä harvinaisen elävä vai onko heillä ollut elämänsä aikana muita vahvoja ideologioita vaikuttajia koulussa tai vertaisryhmissä?

Tutkimusaiheeni on tärkeä nykyisen sosiologisen yhteisökeskustelun kannalta, voidaksemme ymmärtää, miten voidaan luoda ja ylläpitää myönteisiä yhteisöjä ja sosiaalisia verkostoja. Tässä mielessä vapaaehtoistoiminnan voi nähdä yhtenä kansalaishyveenä ja kansalaisvelvollisuuden täyttämisenä: vaikka myöntäisikin kolmannella sektorilla olevan potentiaalisesti myös monenlaisia ongelmia, niin silti voidaan perustellusti esittää, että auttamisen yhteenliittymät ovat sinällään hyveellisiä yhteisöjä (vrt. Allardt 1998, 35). Jopa AA:n kokouksiin osallistuva juoppo tekee hyvää tukemalla vertaisiaan ja raitistamalla itse, puhumattakaan monista muista kolmannen sektorin toiminnoista, joissa auttaminen on suoraviivaisempaa.

Miten nykyihminen sosiaalistuu prososiaaliseen toimintaan, muiden huomioonottamiseen ja yhteisölliseen vastuuseen? Tämä on erityisen kiinnostavaa ajassa, joka korostaa tehokkaita yksilöllisiä suorituksia ja erilaisia pudotuspelejä. Aktiivisimmat vapaaehtoiset ovat lähinnä poikkeusilmiö ajassamme, jossa yhteisöllisyys on yleisesti ottaen keventynyt ja ohentunut. Toiminnallisten yhteisöjen tilalle ovat suurelta osin tulleet kuvitteelliset ja virtuaaliset yhteisöt tai muut hetkelliset ihmisten yhteenliittymiset, joita on kuvattu esimerkiksi uusheimoina (Bauman 1997, 257), jälkitraditionaalisina yhteisöinä (Noro 1993, 93) tai hedonistisena yhteisöllisyyden juhlintana (Maffesoli 1995, 5). Kevyt yhteisöllisyys perustuu mediaan, verkkoympäristöihin tai muihin kollektiivisiin, lyhytkestoisiiin tapahtumiin tai elämyksiin joita voivat olla yhtä lailla katastrofit, uususkonnollinen mystiikka kuin globaalit urheilukilpailut. Yhteisenä piirteenä tälle uudelle, kevyemmälle yhteisöllisyydelle on, ettei se velvoita jäseniään säännölliseen vuorovaikutukseen tai omaksumaan yhteisiä normeja. Kevyisiin yhteisöihin ei synnytä, vaan ne valitaan omien mieltymysten mukaan ja eri yhteisöjen jäsenyyksiä - jos varsinaista jäsenyyttä voi edes määritellä - voi olla monia yhtä aikaa. Jäsenyydet ovat usein lyhytkestoisia ja vaihtuvat mielenkiinnon ja elämäntilanteen mukaan. Omat haastateltavani ovat tässä yhteydessä erikoistapauksia: ihmisiä, jotka ovat sitoutuneet vapaaehtoistoimintaan säännöllisesti ja pitkällä ajanjaksolla. Se tekee heistä juuri kiinnostavia tässä ajassa, jossa yhteisöllisyyttä leimaa pikemminkin ohikiitävyys ja muuttuvuus kuin pitkäaikainen kiintymys ja pysyvyys.

Väljän yhteisöllisyyden ohella ajassamme esiintyy voimakasta yksilösuoritusten palvontaa, jota ei voi enää määritellä myönteiseksi individualismiksi, jota Antti Hautamäki kuvailee arvokkuuden, yksityisyyden, autonomian ja itsensä kehittämisen arvoilla. (1996, 21). Hautamäen kuvaamaan individualismiin kuuluu sekä yksilön vapausarvoja että yhteisöllisyyttä. Se on eräänlainen ihanne sivistyneestä yksilöstä, joka käyttää vapauttaan hyviin pyrkimyksiin ja kehittääkseen omaa tietoisuuttaan maailmasta (emt, 26). Nykyajan äärimmilleen kiristynyt kilpailu työn, talouden ja julkisuuden saralla näyttää kuitenkin tuovan esille yksilöllisyyden negatiivisia määreitä: elitismien, egoismin ja yli-ihmisyyden tavoittelun. Esimerkiksi kelvannee tv-viihde, jossa

ovat yleistyneet erilaiset pudotuspelit ja selviytymiskilpailut, joita ovat esimerkiksi Heikoin Lenkki, Diili ja

Selviytyjät. Ohjelmiin pyrkivät ihmiset suostuvat vapaaehtoisesti luopumaan arvokkuudestaan, alistumaan muiden arvioitavaksi ja puimaan henkilökohtaisia tunteitaan julkisesti erilaisten materiaalien palkintojen vuoksi - tai vain saadakseen uuden jännittävän kokemuksen. Ohjelmissa etsitään ovelaa, häikäilemätöntä ja paineensietokykyistä yksilöä, joka pärjää äärimmäisessä sosiaalisessa paineessa ja keinoja kaihtamatta pelaa itsensä voittajaksi. Näissä tilanteissa yhteisöllisyys saa lähinnä kielteisiä sävyjä, koska ei ole kyse yhteistyöstä yhteistä päämäärää varten, vaan kaikkien kilpailusta kaikkia vastaan: yhteistyöllä on ainoastaan välineellinen arvo. Ei ole liioiteltua esittää, että myös monilla työpaikoilla vallitsee nyttemmin samanlainen ilmapiiri, koska työpaikkojen pysyvyys on muuttunut aikaisempaa epävarmemmaksi ; työntekijät joutuvat jatkuvasti todistamaan kompetenssiaan ja kilpailemaan joko toisiaan vastaan tai jatkuvasti parantamaan aiempia omia suorituksiaan. Samalla ovat yleistyneet tehokkaista työsuorituksista maksettava yksilölliset bonukset. Nykyään vuosikymmenien vuoden työpanosta yrityksessä ei välttämättä seuraa ylennykset ja yhteisön arvonanto, vaan mahdollisesti irtisanominen ja pudotus pitkäaikaistyöttömäksi. Työntekijöiden kesken ei enää kovinkaan helposti muodostu pitkäaikaisia, luottamukseen perustuvia yhteisöjä, vaan kanssakäymistä leimaa useimmiten sitoutumattomuus ja ohikiitävyys (vrt. Sennett 2002, 21)

Hans Joas (2004) näkee päinvastoin, että perinteisten yhteisömuotojen rikkoutumista ja muutoksen aikaa ei ole välttämätöntä nähdä vain menetysten ja rappion näkökulmasta; monet klassiset sosiologit kuvasivat esimodernia yhteiskuntaa menetettynä onnelana ja nyt samanlaisia kuvauksia luodaan modernista teollisuusyhteiskunnasta, kuten Joas sanoo esim. Sennettin tekemän teoksessaan *Työn uusi järjestys* (2002). Sennett väittää ihmisten hyveellisen luonteen kuluvan puhki nopeatempoisen kapitalismin vaatimusten pyörteissä. Vaikka ihmiset haluaisivatkin pitää yllä sosiaalisia suhteita ja kestäviä arvoja, jatkuvaan muutokseen ja epävarmuuteen perustuva kulttuuri tekee sen erityisen vaikeaksi (emt, 25). Joas puolestaan esittää, että epävarmuuden ja muutoksen ajat tarjoavat myös monenlaisia etuja, joustavuuden ja vapauden

mahdollisuuksia, joita ei entisessä byrokraattisessa yhteiskuntamallissa ollut. Lisäksi ihmiset ovat kykeneviä omaksumaan uutta, sopeutumaan uusiin tilanteisiin, keksimään luovia ratkaisuja ja sitoutumaan henkilökohtaisiin arvoihin ja elämäntilanteeseensa, vaikka elävätkin moninaisten elämänmallien ja arvorelativismien keskellä. (emt, 396-397) Vaikka muutoksen suomat hyvät mahdollisuudet on toki huomattava, Joas päätyy mielestäni vähättelemään syrjäytymisen vaaroja: ihmisten, joilla on taidollisia, tiedollisia tai sosiaalisia puutteita, on vaikeaa luovia muuttuvassa ja epävarmassa ympäristössä, joissa ei ole pysyviä yhteisöjä ja turvallisia rakenteita. Vapaa ja mahdollisuuksia tarjoava yhteiskunta, jota Joas kuvaa myönteisesti, sopii hyvin voimakkaille ja pärjääville, mutta kannustaako se pitämään huolta heikommin pärjäävistä?

On monia konkreettisia kehityskulkuja, jotka osoittavat yhteisöjen ohentumisella olevan vaarallisia sivuvaikutuksia. Lasten huostaanottojen määrä on kasvanut voimakkaasti: suurimmissa kaupungeissa huostaanottoja tehdään tuhansia vuosittain. Kyse ei voi olla pelkästään huostaanottokriteerien tiukentumisesta, vaan määrän kohoaminen viestii myös perheiden hoivakyvyn heikentymisestä ja nähtävästi myös niiden epävirallisten tukiverkostojen heikentymisestä, jotka auttavat perheitä kasvatustehtävissään. Pieniä kouluja lakkautetaan järjestelmällisesti taloudellisten säästöjen aikaansaamiseksi, vaikka on osoitettu, että pienet koulut ovat mielekkäämpiä oppimisympäristöjä lapsille: ne koetaan viihtyisiksi ja ne tarjoavat suuria kouluja paremmat edellytykset erilaisten taitojen syvälliselle omaksumiselle (Brint 2001, 4). Taloudellisen globalisaation yhteisöjä rapauttavasta vaikutuksesta on puhuttu paljon: pelätään yhteiskunnan alistuvan niin totaalaisesti markkinavoimille, että samalla tuhotaan myös demokratian perusteita. On arkipäivää, että globaalissa taloudessa yritykset sijoittavat toimintansa sinne, mikä on lyhyen tähtäimen kannalta kulloinkin edullisinta. Yhtiöiltä ei edellytetä laajamittaista vastuuta paikallisesta sosiaalisesta yhteisöstä ja toimintansa ekologisista vaikutuksista. (Korten 1997, 174)

Kertovatko nämä ilmiöt yhteisöjen vakavasta rikkoutumisesta ja yhteisöllisten arvojen hylkäämisestä päätöksenteossa? Vaikka Jussi Vähämäki (1992, 2) kommentoi irvailen sosiologian syntyneen huolesta "aidon yhteisöllisyyden katoamisesta" ja että tätä huolta on kannettu ajoittain siitä lähtien, voisi

kuitenkin perustellusti sanoa, että tälle huolelle on myös aihetta. Ilkka Niiniluoto kirjoittaa teoksessa *Maailman henkinen tila ja tulevaisuus* (2000, 147) ihmisillä olevan toivoa niin kauan kuin he jaksavat pitää pahoja asioita pahoina ja tuntevat suuttumusta kokiessaan vääryyttä. Niin kuin psykologit ja psykiatrit kantavat huolta ihmiset sisäisestä elämästä, niin sosiologit voivat kartoittaa yhteisöjen tilaa, tehdä diagnooseja ja antaa tilanteeseen soveltuvia 'hoito-ohjeita'. Yksi tärkeä kysymys tässä yhteydessä on, mitkä tekijät kasvattavat lapsia ja nuoria vastuulliseen yhteisöllisyyteen.

*Toisena tutkimuskysymyksenäni olen kiinnostunut siitä, miten osallistuminen vapaaehtoistoimintaan on vaikuttanut toimijoiden itsensä arvomaailmaan. Mitä he kertovat oppineensa vapaaehtoistoiminnassa? Tämä kysymys liittyy suoraan Eskolan ja Kurjen kirjaan *Vapaaehtoistyö auttamisena ja oppimisena* (2001) jossa esitetään, että tutustumalla vapaaehtoistoimintaan ihminen voi syventää merkittävästi omaa moraalista tietoisuuttaan. Leena Kurki on tutkinut ignatiaanista eli jesuiittojen pedagogiikkaa, jonka avulla pyritään kasvattamaan ihmisiä palvelutehtäviin. Ignaattisessa pedagogiikassa ei nähdä riittäväksi kiinnittymistä abstraktiin palvelun ihanteeseen, vaan vapaaehtoistoiminnan avulla yhteisöllisyydestä ja auttamisesta tehdään konkreettisia. Vapaaehtoisen palvelun lisäksi tuetaan kriittisen ajattelun kehittymistä oman yhteisön toimintatapojen suhteen sekä pyritään laajentamaan yleistä sosiaalista tietoisuutta. Yhtenä pedagogiikan päämääränä on hyvien johtajien kasvattaminen: johtajuudella ei tosin tarkoiteta vallan ja rikkauksien tavoittelua, vaan yhteisöllisyyden ja palvelun ideasta lähtevää johtamista. Tarkoituksena on, että opiskelija sisäistää ihanteen käytännössä siten, että tehdessään mitä tahansa työtä myöhemmin, hän toimii siinä palvelun lähtökohdasta (Kurki 2001, 71). Tästä pedagogiikan, palvelun ja yhteisöllisyyden yhdistämisestä viehättyneinä Eskola ja Kurki ovat olleet rakentamassa vapaaehtoistoiminnan opintojaksoja Tampereen yliopistoon. Perustana pidetään toiminnan ulottuvuuden tuomista osaksi myös akateemista opiskelua, koska aito oppiminen on Kurjen mukaan aina kokemuksellista. Toiminnassa saatu kokemus, sen reflektointi, reflektoinnin pohjalta nouseva uusi toiminta ja sen arviointi muodostavat jatkumon, jossa tiedon lisäksi ovat tasavertaisina myös ymmärrys, mielikuvitus, tahto ja tunteet. Toiminnan reflektointi voi toimia vapauttavana*

prosessina, joka muovaa opiskelijan tietoisuutta, asenteita ja arvoja. Näin opiskelijan on Kurjen mukaan mahdollista vapautua pelkästä tietämisestä ja sitoutua myös toimintaan. (emt, 78) Käytännön vapaaehtoistoiminta voi Kurjen mukaan jopa kehittää opiskelijoiden tutkijantaitoja, kun he saavat kokemuksellisesti nähdä ja löytää tiedon sen sosiaalisessa, eettisessä ja ekologisessa kontekstissa (emt, 89). Vapaaehtoistoiminnan kokeilujen jälkeen havaittiinkin, että opiskelijat olivat kokeneet jakson myönteisenä. He tunsivat oppineensa empaattisuutta ja solidaarisuutta, saaneensa eväitä työelämään sekä uusia ystäviä. Kokemus oli myös tuonut lisää sosiaalista rohkeutta, oma-aloitteisuutta ja kärsivällisyyttä. (Eskola 2001, 9) Näitä ajatuksia testaan myös omien haastateltavieni parissa. Mitä aktiiviset vapaaehtoistoimijat kokevat oppineensa vapaaehtoistoiminnassa? Ovatko heidän arvonsa syventyneet ja muokkautuneet toimintaan osallistumisen myötä?

Aineistonhankinnassa päädyin teemahaastatteluihin, koska etsin yhtä lailla vastauksia kysymyksiini kuin täsmällisiä kysymyksiäkin. Haastattelin 10 järjestönsä erityisen aktiivista vapaaehtoista, jotka ovat osallistuneet vapaaehtoistoimintaan säännöllisesti vuosien ajan niin säännöllisesti, että voisi arvioida vapaaehtoistoiminnasta muodostuneen heille elämäntavan.

Tutkimukseni tarkoitus on, jos ei nyt löydä joitakin vastauksiakin, mutta löytää ainakin olennaisimmat kysymykset tämän sosiologisen arvoituksen ratkaisemiseksi. Pyrin muodostamaan paitsi jonkinlaisen yleiskuvan vapaaehtoisten taustasta ja arvojen evoluutiosta, niin myös täsmällisemmän kysymyksenasettelun, jonka avulla tätä aihetta voisi tutkia jatkossa tarkemminkin.

1.3 Metodisen ratkaisuni perusteluja

Moraalisen tiedonintressin lisäksi pidän arvokkaana metodista lähtökohtaa, jonka mukaan diskursiivisen voiman lisäksi maailmassa on materiaalisia reunaehtoja: ruumiillisuuden ja esineiden rajat ja ehdot määrittävät inhimillisiä kokemuksia. *Posttekstuaalinen lähestymistapa* mahdollistaa myös materiaalien rakenteiden analyysin ja ennen kaikkea dynaamisen suhteen tietoon: yhteiskunnallisia tilanteita voi arvioida ja erilaisia toimenpiteitä voi asettaa paremmuusjärjestykseen. Vesa Puuronen peräänkuuluttaa sosiologeilta

nimenomaan järeämpiä kannanottoja ajankohtaisiin yhteiskunnallisiin tilanteisiin esittäen jopa, että sosiologisen tiedon kysyntä on vähentynyt koska sosiologit ovat jääneet touhuilemaan liiksi keskenään kielen ja sen eri merkitysten pariin. Pahimmillaan konstruktivismi syö sosiologien omaa luottamusta tieteenalansa yhteiskunnallisiin mahdollisuuksiin. (Puuronen 2005, 58) Sosiologit pystyvät kuitenkin käyttämään konkreettista tietoaan yhteiskunnan muutoksista ja ymmärrystään sosiaalisen todellisuuden kielellisistä merkityksistä muuhunkin kuin eläväiseen tarinankerrontaan : perehtyneisyytensä perusteella heillä on oikeus tehdä yhteiskunnallisia johtopäätöksiä ja toimenpidesuosituksia. Tämä ei tarkoita paluuta 1960-luvulle, jolloin vielä uskottiin kirkassilmäisemmin edistyksen ja valistuksen mahdollisuuksiin, vaan aktiivisemmän roolin omaksumista tutkimuksesta tiedottamisessa ja tutkimusaiheiden relevanssin miettimistä siltä kannalta, mitkä aiheet ovat sekä moraalisesti arvokkaita että ajankohtaisesti tärkeitä. (vrt. emt)

Pyrin yhdistämään aineiston käsittelyssä realismin ja konstruktivismin. Puhun *posttekstuaalisesta näkökulmasta* siinä merkityksessä, että kielen tulkinnalliset mahdollisuudet myönnetään, mutta samalla nähdään, että diskursiivisilla keinoilla on rajansa. Ulkoisen todellisuuden materiaaliset rakenteet ja konkreettiset tapahtumat muodostavat rajat ja reunaehdot sille, millaisia tulkintoja voidaan perustella. Siksi olen kiinnostunut aineistossani paitsi haastateltavien kokemuksista ja tulkinnoista, myös heidän elämänsä konkreettisista materiaalisista olosuhteista. Esitän, että teksteissä on aina esillä nämä kaksi tasoa: ulkoiseen reaaliseen todellisuuteen viittaava ja tulkintoja muodostava taso.

2. ...ESIINTYY YHTEISÖISSÄ, JOTKA SOSIAALISTAVAT JÄSENENSÄ HYVÄÄN

2.1 Yhteisön tasot

Yhteisön käsitettä käytetään tänä päivänä julkisessa puheessa varsin laveasti. Voidaan puhua perheyhteisöstä tai Suomen kansasta yhteisönä, ensimmäisen ollessa konkreettisiin ihmissuhteisiin perustuva pienyhteisö ja toisen abstrakti kansallinen ja etninen yhteisö, jonka voimme kokea ainoastaan kuvitteellisena subjektina. Heikki Lehtonen arvostelee sitä, että yhteisöinä puhutaan sellaisestakin vuorovaikutuksesta, joka on vain jonkintasoista symbolista tai kuvitteellista yhteisyyttä. Myös Steven Brint arvioi yhteisötutkimusten tuottaneen hajanaisia tuloksia vain sen vuoksi, ettei yhteisöä käsitteenä ole määritelty selkeästi. Esimerkiksi Bauman (1997, 92) antaa hyvin väljän määritelmän: *"yhteisö on ryhmä, jonka yhdistävät tekijät ovat tärkeämpiä kuin mikään mikä saattaisi jakaa sen."* Jos yhteisö määritellään näin laveasti, käsitettä on mahdotonta käyttää empiirisen tutkimuksen apuvälineenä (Brint 2001, 5). Oman tutkimukseni kannalta on olennaista nimenomaan sopivien määritelmien ja selkeiden käsitteiden löytäminen, jotta tutkimuskysymykseni konkretisoituvat arjen ja ihmisten toiminnan tasolle.

Heikki Lehtonen käyttää mielestäni yhteisöstä selkeää määritelmää, jossa hän erittelee yhteisön olevan keskeisiltä piirteiltään:

- 1) alueellisesti rajattavissa oleva yksikkö
- 2) sosiaalisen vuorovaikutuksen yksikkö
- 3) yhteenkuuluvuuden tunteiden ja muiden symbolista yhteisyyttä osoittavien ilmiöiden joukko (1995, 17)

Lisäksi Lehtonen erottaa eri yhteisömuotoja. *Toiminnallinen yhteisö* muodostuu ryhmän ollessa kasvokkaisessa vuorovaikutuksessa keskenään säännöllisesti. Toiminnalliset yhteisöt ovat puhtaimmillaan olleet esimodernit kyläyhteisöt, joissa kaikki tunsivat toisensa; sosiaaliset kosketuspinnat olivat tiheitä mutta harvalukuisia. Juuri näistä entisajan yhteisöistä on luotu nostalgisia kuvauksia, vaikka elämä kylissä ja patriarkalisessa perheessä oli tarkan normihierarkian säätelystä. Tiiviiden paikallisyhteisöjen aikaa kuvasi vain yksi sallittu moraalinen muoto, jota kirkko edusti. Kaikki teot jotka poikkesivat

totutusta tavasta, nähtiin synnillisinä. (Bauman 1993, 4) Tätä taustaa vasten on helppo ymmärtää, ettei tiivis yhteisöllisyys ollut pelkästään onnellista yhteiseloä. Nykyihmiset tuntuvat kaipaavan entisten yhteisöjen läheistä vuorovaikutusta mutta eivät kuitenkaan suostuisi niihin liittyviin käyttäytymisen rajoitteisiin (Lehtonen 1995, 30). Nykyään toiminnalliset yhteisöt ovatkin marginaalisia ja harvinaisia ; tiiviimmätkin harrastus - tai vapaaehtoisryhmät tai kommuunit säätelevät jäsenensä minuutta vain osittain ja jättävät paljon vapaita alueita, joissa henkilö voi osallistua myös muihin ryhmiin ja toimintoihin.

Symbolinen tai kuvitteellinen yhteisöllisyys syntyy puolestaan jaetuista uskomuksista, tunteista ja kokemuksista ja se yhdistää epämääräisempiä ihmisryhmiä, joilla ei välttämättä ole suoraa kontaktia keskenään. Symbolisen yhteisön sisältönä voi olla esimerkiksi maailmankatsomus tai poliittinen asenne. Symbolinen yhteisöllisyys jaetaan kahteen alalajiin: *kulttuurinen yhteisöllisyys* syntyy vuorovaikutuksessa ja *ideologisen yhteisöllisyyden* uusintamisesta vastaavat puolestaan erilaiset ideologiset koneistot. (emt, 24-27) Käyttäen esimerkkinäni vapaaehtoistoimintaa, voidaan nähdä SPR:n paikallisryhmän muodostavan toiminnallisen yhteisön, joka perustuu säännölliseen kasvokkaiseen yhteistoimintaan. Kansallisena ja globaalina suurjärjestönä SPR on myös symbolinen ja ideologinen yhteisö, jonka arvoihin ja päämääriin jäsen voi samaistua.

Lisäksi nykyisin erotetaan vielä *virtuaaliset yhteisöt*, jotka muodostuvat verkko- tai mobiiliympäristöihin. Virtuaalisten yhteisöjen erityispiirteitä ovat pirstoutuneisuus ja osittuneisuus: osallistuja voi etsiä ja räätälöidä itselleen omanlaisensa ympäristön, joka vastaa hänen omia makutottumuksiaan ja arvojaan. On kuitenkin arvioitu, etteivät verkot itsessään luo kovinkaan merkittävästi uusia identiteettejä, vaan tarjoavat lähinnä mahdollisuuksia yhä eriytyneempien erikoisharrastajien yhteisöjen muodostamiseen. Poiketen joukkotiedotusvälineistä tietoverkot eivät pysty tavoittamaan laajaa joukkoa eri tavoin ajattelevia ihmisiä, ja sellaisenaan tarjoavatkin osallistujilleen enemmän aineksia oman elämänpolitiikan hallintaan kuin aktiiviseen poliittiseen toimintaan ja osallistumiseen. (Uusitalo 2000, 99-101)

Lisäksi voidaan puhua *yhteisöideaalista*, jota ei voi löytää arkitodellisuudesta mutta joka on useimpien yhteisöllistämisyökkimysten takana. Ideaalinen

yhteisö perustuu vapaaehtoisuuteen, sen tavoitteet ovat jäsentensä hyväksymiä, toiminta on demokraattista ja yhteisö on autonominen suhteessa ympäristöönsä. Ideaaliin voi pyrkiä ja siinä voidaan osittain onnistuakin, kun yhteisöhanke keskittyy vain joihinkin, varsin rajattuihin toimintoihin (emt, 30-31). Näin voisi ajatella olevan juuri nykyisen vapaaehtoistoiminnan suhteen. Vapaaehtoisjärjestöt eivät yleensä puutu jäsentensä muihin elämänalueisiin, eivätkä vaadi sitoutumista vuosiksi eteenpäin vaan ovat melko avoimia rakenteita, joissa kukin voi valita itselleen sopivan määrän toimintaa.

Jotkin vapaaehtoistoiminnan muodot, kuten globaalit ympäristöjärjestöt, sopivat myös *refleksiivisen yhteisön* käsitteeseen: 1) niihin ei synnytä, vaan heittäytyään, 2) ne voivat ulottua laajalle maantieteellisesti ja ajallisesti, 3) ne kyseenalaistavat tietoisesti oman luomisensa ehtoja traditionaalisia yhteisöjä enemmän ja 4) niiden tuotteet ja välineet ovat suurimmaksi osaksi abstrakteja ja kulttuurisia. (Lash 1995, 220)

On hyvä muistaa, etteivät kolmannen sektorin yhteisöt kuitenkaan aina ole myönteisiä yhteisöjä vaan ne voivat perustua myös pakkoon ja negatiivisiin pyrkimyksiin kuten huumekartellut tai fanaattiset uskonlahkot (vrt. Putnam 2000, 22). Uskonnolliset yhteisöt ovat kaikkein vaativimpia: niille ei riitä jäsenenä osallistuminen yhteisiin rituaaleihin, vaan ne kantavat huolta jäsentensä koko elämästä, jopa tunteista ja ajatuksista (Bauman 1997, 97). Myös Carl C. Jung korosti, että ryhmät eivät ole automaattisesti myönteisiä, vaan ryhmissä tapahtuu usein regressio alemmalle kehitystasolle. Regressio vähenee, jos ryhmä suorittaa jotain yhteistä rituaalia tai tehtävää, joka tekee ns. pyhien tapahtumien suorittamisesta ryhmätoiminnan keskipisteen. Tällöin ryhmä voi innoittaa yksilöä myös jaloihin päämääriin ja antaa kokemuksen solidaarisuudesta, rohkeudesta ja arvokkuudesta, joita eristäytyneeltä ihmiseltä puuttuu (ks. Ollila 1997, 220). Näissä ajatuksissaan Jung tulee lähelle Émile Durkheimin kuvausta uskonnon ja sen ympärille muodostuvan yhteisöllisyyden merkityksestä sosiaaliselle elämälle: Durkheim kuvasi uskonnollisten menojen tarkoituksena olevan ensi sijassa yhteisön kollektiivisen tietoisuuden lujittaminen (Durkheim 1980, 310). Ehkä nykypäivän sekularisoituneessa maailmassa vapaaehtoistoiminta voi olla yksi tällainen rituaali, joka uusintaa ja elvyttää yhteisöllisyyttä sen lisäksi että toiminnalla on myös konkreettisia

päämääriä. Uusien yhteisöjen normatiivinen vaikutus on sen sijaan vähäisempi, vaikeikaan olematon. Useat posttraditionaaliset vuorovaikutusrakenteet eivät ole kuitenkaan varsinaisia yhteisöjä, vaikka niitä siten yleisesti nimitetäänkin, vaan löyhiä sosiaalisia verkostoja ja erilaisia symbolisen yhteisyyden ilmenemismuotoja (Lehtonen 1990, 242).

Kaiken kaikkiaan sosiaalisuus on ajan myötä kulkenut tiiviistä yhteisöllisyydestä kohti yhä suurempaa yksilöllisyyttä ja viime aikoina takaisin kohti yhteisöjä, tällä kertaa kevyemmässä ja ohuemmassa muodossaan. Yksilöllistymiskehityksessä ei kuitenkaan voida mennä äärimmäisyyksiin, sillä yksinään ihminen on liian haavoittuvainen. Richard Sennettin mukaan todellinen yhteisyys perustuu molemminpuoliseen riippuvuuden tunteeseen (2002,151). Menestyksen hetkinä voi luulla olevansa kuolematon ja ongelmien yläpuolella, mutta yksi jos toinenkin putoaa kuvitelmastaan todellisuuteen, jossa hän toteaa riippuvuutensa muiden tuesta ja avusta. Richard Sennett ehdottaakin, että voidakseen olla luotettava, ihmisen on tunnettava itsensä tarpeelliseksi. On myönnettävä rajallisuutensa ja avun tarpeensa, jotta voisi osallistua luottamukselliseen yhteisöön. (Sennett 2002, 159) Émile Durkheim nimitti tätä nykyihmisen monella tapaa toisiinsa kietoutuneiden tarpeiden vuorovaikutusta *organiseksi solidaarisuudeksi*. Samoin Robert Putnam (2000, 21) kirjoittaa yleisestä vastavuoroisuudesta vieraiden ihmisten kesken : onhan totta vaikkakin paradoksaalista, että välillisesti olemme tekemisissä tuhansien ihmisten kanssa päivittäin, vaikka viettäisimme koko päivän kotona. Ruokamme valmistukseen, kuljetukseen ja myyntiin on osallistunut satoja henkilöitä, samoin kotimme laitteet, huonekalut, kirjat ja muut tavarat ovat kulkeneet lukemattomien eri käsien kautta. Menestyksin tapahtuu yhteisöissä (vrt. Ojanen 1999, 11), eikä ole ainoastaan yksilöllinen ominaisuus; yhteisö kohottaa jonkin henkilön julkisuuteen ja voi jälleen unohtaa hänet. Yhteisöt tulevat aina olemaan osa ihmisen olemista tavalla tai toisella, vaikka yhteisöllisyyden muodot muuttuvat seuraten aikansa henkeä.

Omassa tutkimuksessani olen kiinnostunut etenkin lapsuuden ja nuoruuden aikaisista yhteisöistä, joissa aktiiviset vapaaehtoiset eläneet ja olleet mukana. En ota tarkasteluuni kaikkia mahdollisia yhteisöjä vaan olen kiinnostunut aktiivisten vapaaehtoisten lähiyhteisöistä, lähinnä erilaisista toiminnallisista yhteisöistä,

joissa he ovat olleet mukana. Esimerkiksi virtuaalisia yhteisöjä ei lainkaan ollut olemassa nykymuodossaan muutama vuosikymmen aikaisemmin, eikä kulttuurisilla yhteisöillä yksinään niiden yleisluontoisuuden vuoksi voi arvella olevan käänteentekevää vaikutusta yksilön sosialisatiossa, ellei joku lähiyhteisön ihminen erityisesti korosta tiettyjä voimakkaita kulttuurisia arvoja omassa toiminnassaan. Käytän hyväkseni Erik Allardtin jo 1970-luvulla luomaa jaottelua hyvinvoinnin eri osatekijöistä. Pohjoismaista hyvinvointitutkimusta varten Allardt jaotteli hyvinvoinnin ulottuvuudet kolmeen ryhmään, jotka ovat elintaso (having), yhteisyysuhteet (loving) ja itsensä toteuttamisen muodot (being). Jaottelu on onnistunut siksi, että siinä ei korosteta hyvinvoinnin tekijöinä pelkästään taloudellisia seikkoja, vaan tuodaan esille myös ihmisen sosiaaliset ja henkilökohtaiset tarpeet. Useissa muissa yhteyksissä hyvinvointi sekoitetaan käsitteellisesti edelleen pelkkään materiaaliseen vaurauteen ja siksi Allardtin kolmijako on hyvin käyttökelpoinen muistuttaessaan hyvinvoinnin moniulotteisuudesta. Yhteyssuhteet, joista olen tässä yhteydessä kiinnostunut, ovat Allardtin mukaan parhaimmillaan symmetrisiä eli vastavuoroisia. Yhteisyys on ihmiselle tärkeä resurssi, joka auttaa yksilöä toteuttamaan muita arvoja. (Allardt 1976, 43- 44) Yhteyssuhteet Allardt jaottelee edelleen

- paikallisyhteyteen
- perheyhteyteen
- ystävyysuhteisiin (emt, 50)

Paikallisyhteisinä tarkastelen omassa aineistossani kontakteja naapurustossa ja muita yhteisöjä asuinpaikkakunnalla, perheyhteytenä ydinperheen ja lähisukulaisten vuorovaikutusta ja ystävyysuhteina vertaisryhmiä koulussa ja harrastusryhmissä. En tarkastele Allardtin tavoin subjektiivisia yhteyssuhteiden indikaattoreita kuten onnellisuuden kokemuksia, vaan nimenomaan objektiivisia jäsenyyksiä ja yhteisöjen rakenteellista määrää ja tiiviyttä.

Lähiyhteisöjen lisäksi otan huomioon erilaiset ideologisen yhteisöllisyyden vaikutukset, jotka nekin saattavat osaltaan tulla henkilön elinpiiriin lähiyhteisön vaikuttajien kautta. Ideologiset yhteisöt voivat moraalisen sisältönsä vuoksi vaikuttaa merkittävästi prososiaalisen elämäntavan omaksumiseen. Myös Allardt huomasi myöhemmin, että yhteyssuhteiden tutkimuksessa myös laajemmat,

abstraktit yhteisyyden muodot voivat olla merkityksellisiä. Ihmiset muodostavat identiteettiään ja luovat ihmissuhteita merkittävällä tavalla myös vähemmistöryhmiin, uskontokuntiin ja poliittisiin suuntauksiin kuulumisen kautta (Allardt 1998, 43). Allardt olisi mielellään lisännyt yhteisyyssuhteisiin myös työpaikkojen ihmissuhteet, mutta niitä en lähtenyt itse tutkimaan, koska osa haastateltavistani oli vielä opiskelijoita.

2. 2 Yleistä sosialisatioteoriaa

Tutkimuskysymykseni vuoksi on olennaista tarkastella sosialisatioteoriaa, ensin yleisesti ja sitten kohdennetusti siltä kannalta, miten ihminen sosiaalistuu prososiaaliseen toimintaan.

Ihminen sisäistää kulttuurinsa tavat, arvot ja normit - esimerkiksi sukupuolisuuden, etnisyyden, kansallisuuden, uskonnon ja sosiaalisen omakuvan - nimenomaan yhteisöissä ja sosiaalisessa vuorovaikutuksessa. Tätä prosessia kutsutaan sosialisatioksi, jonka Anja Riitta Lahikainen on määritellyt seuraavasti:

" Sosialisatio on pitkällisten vuorovaikutusprosessien sarja, jossa lapsi hankkii yhteisössä tasapainoisesti toimimiseen tarvittavia taitoja, tietoja ja ajattelumalleja" (2005, 345)

Sosialisatiossa on paljon myös tahattomia ja tiedostamattomia elementtejä; ihminen oppii ympäristöstään myös paljon sellaista, mitä kukaan ei pyri hänelle opettamaan. Sosialisatio on yläkäsite ja sisältää alakäsitteenään myös *kasvatuksen*, joka on normatiivista ja intentionaalista toimintaa tiettyjen sivistysihanteiden toteuttamiseksi. (Siljander 1997, 8) Sosialisatio nähdään keinona, jolla kulttuurit ylläpitävät jatkuvuuttaan sukupolvelta toiselle. Sosialisatian välittäjinä toimivat sekä läheiset, oheiskasvattajat sekä sosiaaliset rakenteet ja instituutiot - näistä merkittävimpiä ovat perhe, päivähoito, koulu, ystäväpiiri ja harrastukset. (Antikainen 1998, 14)

Nykyiset sosialisatioteoriat ovat hylänneet käsityksen suoraviivaisesta yhden tekijän määräämästä persoonallisuuden kehityksestä, jossa ihminen hyväksyisi passiivisesti yhteiskunnalliset tekijöiden antaman leiman. Sen sijaan inhimillisen kehityksen nähdään tapahtuvan yksilön ja ympäristön vuorovaikutuksessa, jossa jokainen yksilö vastaanottaa mutta myös muuttaa sosiaalista ja aineellista todellisuutta. Sosialisatio ei pääty täysi-ikäisyyteen vaan jatkuu halki elämän.

(emt, 108) Anthony Giddens huomauttaa lisäksi, että myös sosialisointi välittäjät, kuten lapsen vanhemmat ja muut yhteiskunnan instituutiot, jatkavat omaa kehitystään yhtä aikaisesti lapsen tai nuoren kanssa. Yhtä paljon kuin vanhemmat antavat vaikutteita lapselle, niin myös lapsi *luo vanhempansa*: esimerkiksi naisen elämä muuttuu aivan uudella tavalla määräytyväksi *äidin* elämäksi sillä hetkellä kun hän saa lapsen. (Giddens 1984, 207)

Nykyään on alettu käyttää sosialisointi tilalla myös *elämäntavan* käsitettä. Elämäntavan tarkastelussa otetaan huomioon biologisesti annetut kehitysprosessit sekä sosiaaliset ja kulttuuriset kontekstit, historiallinen konteksti ja aikakauden henki - kaikki osatekijät ovat vuorovaikutuksessa keskenään. (Antikainen 1998, 112) Sosialisointi tavallaan läpäisee kaiken, missä ihmiset toimivat keskenään, toimivatpa he tietoisesti tai mekaanisesti; käsitteeseen liittyy ajatus ennustamattomuudesta ja tulevaisuuden avoimuudesta. (Salonen 1997, 167) Sosialisointiin liittyy inhimillinen rajallisuus, jonka vuoksi myöskään kaikki hyvänä koettu ei välity uudelle sukupolvelle vaan hyviäkin tapoja ja perinteitä unohtuu. Sosialisointiprosessissa tehdään tietoisia ja tahattomia valintoja ristiriitaisten tahojen ja intressien välillä. Parhaimmillaan sosialisointi tuloksena syntyy kuitenkin jotain luovaa ja myönteistä, jota ei ole ollut aiemmin olemassa. (Salonen 1997, 167)

Sosialisointiossa erotetaan *primaarinen sosialisointi*, joka alkaa varhaislapsuudessa ja sen tuloksena muodostuu persoonallinen identiteetti. Perhe on yleensä yksilön elämässä ensimmäinen yhteisö ja yleensä myöskin pitkäkestoisin yksittäinen ympäristö, jonka parissa yksilö elää. Perheen parissa lapsi muodostaa kaksi minuutensa perustavanlaatuista elementtiä, etnisen ja sukupuolisen identiteettinsä. Vaikka lapsen elämään tuleekin myöhemmässä vaiheessa monia muitakin vaikuttajia, perheen vaikutus näkyy henkilössä referenssipisteenä, josta käsin hän tekee vertailuja sosiaalisissa tilanteissa. (Durkin 2004, 314 - 315)

Vaikka perheen muodot ovat moninaistuneet ja ydinperheen malli on hajonnut monenlaisiksi uusiksi koostumiksi, perheen tehtävät elämän säilyttäjänä, jatkajana ja tunne-elämän ja vuorovaikutuksen säätelijänä ovat säilyneet yllättävän muuttumattomina. Perheen perustaminen on edelleen lähes kaikkien aikuisten tavoitteena, vaikka perheessä elämisen rinnalla halutaankin

yhä useammin säilyttää myös oman elämisen reviiri, perheestä erillinen alue. (vrt. emt, 149) Lapselle ei perheessä elämisessä ei ole kysymys vain valinnasta, vaan koko elämänsä hyvästä lähtölaukauksesta: lapsen suotuisa myöhempi kehitys riippuu hyvin suurelta osin siitä, miten hänen varhaisiin tarpeisiinsa vastataan. Läheisessä ja turvallisessa, myönteisessä ilmapiirissä lapsi muodostaa turvallisen kiintymyssuhteen, joka on pohjana kaikille myöhemmille ihmissuhteille. Häiriöt näissä kiintymyssuhteissa altistavat vakaville sosiaalisille häiriöille: esimerkiksi varhainen pahoinpitely hidastaa lapsen kehitystä ja on vakava riskitekijä myöhemmälle rikollisuudelle ja väkivaltaisuudelle (Pulkkinen 1994, 31). Tutkimukset sijaislapsista puolestaan kertovat, miten tärkeää lapsille on kasvaa nimenomaan perheessä: sijaislapset kiintyvät syvästi sijaisperheeseen, vaikka ensimmäinen mahdollisuus biologisessa perheessä olisi mennyt mönkään. (Valkonen 2002, 12)

Vaikka perhe onkin viime vuosikymmeninä moninaistunut erilaisiksi mahdollisiksi perhekoostumiksi, tietyt turvan, pysyvyyden ja vuorovaikutuksen tarpeet ovat lapsilla edelleen olemassa. Mielestäni tämä on paljolti jätetty huomioimatta perhettä koskevassa diskurssianalyttisissä tutkimuksissa: *hyvä perhe* ei ole kokonaan neuvoteltavissa oleva kokonaisuus, vaan voidaan löytää konkreettisia tekijöitä, jotka ovat selkeästi myönteisiä tai haitallisia lapsen suotuisalle kehitykselle. "*Lapsuus on se aika elämässä, jolloin jokainen luo itsensä ja toimijuutensa. Tähän tarvittava ravinto ei tule lapsen sisältä vaan hänen ulkopuoleltaan*" (Järventie 2003, 169).

Perheen ohella sosialisatiossa korostuvat nykyään vertaisryhmien, joukkotiedotuksen ja virtuaalisten yhteisöjen merkitys. (Antikainen 1998, 137) Media on myös siitä erikoinen oheiskasvattaja, että se on television, tietokoneen ja lehtien muodossa osa kotia; media tuo kotiin vieraita ympäristöjä ja ihmisiä (Lahikainen 2005, 352). Monet median antamista malleista ovat vastakkaisia sille kasvatukselle, jota vanhemmat tietoisesti tahtovat välittää lapsilleen; ja useimmat perheet säätelevätkin medioiden käyttöä jossakin määrin. Silti tutkimuksissa on todettu, että medioiden kanssa "seurustellaan" keskimäärin päivittäin enemmän kuin omien perheenjäsenten kanssa. Joskus mediat korvaavat puuttuvia läheisiä ihmissuhteita lasten elämässä. (ks. emt, 353)

Sekundaarinen sosialisatio puolestaan merkitsee osallistumista yhteiskunnan

jäsenyyteen ja roolien omaksumista. (Antikainen 1998, 105) Tutkimuksissa on todettu, että lapsi oppii jo varhain samastumaan erilaisiin sosiaalisiin ryhmiin. Bennett ja Sani pitävät rajana 5-7 vuoden ikää, jolloin lapsi alkaa selvästi ymmärtää, puhua ja käyttäytyä ryhmäidentiteetin mukaisesti. Esimerkiksi 7-9 vuotiaat alkavat tuntea vastuuta ja olla pahoillaan toisen samaan ryhmään kuuluvan lapsen epäsosiaalisesta toiminnasta, kun 5-vuotiailla ei tutkimuksessa tällaista samaistumista esiintynyt. (Bennett ja Sani 2004, 92) Toki jo 3-5 vuotiaat voivat erottaa joitakin toiminnallisia ja fyysisiä eroavaisuuksia kuten ihonvärin ja kielen. Samaistuminen lisääntyy myös iän myötä niin, että 12-vuotiaat tekevät selkeämpiä erotteluja ryhmien välillä kuin 6- tai 9-vuotiaat.

Ryhmätietoisuus kehittyy tosin aikaisemmin erityisen vahvojen konfliktien aikana, esimerkiksi jos lapsi elää keskellä sisällissotaa (emt, 92-97) Muutenkin sosiaalinen identiteetti näyttää muodostuvan eri tavoin ja eri nopeudella erilaisissa kulttuureissa (Durkin 2004, 316) - ja tämä osoittaa juuri ympäröivän kulttuurin osuuden sosialisatiossa.

2.3 Sosiaalistuminen prososiaaliseen toimintaan

Prososiaalisen toiminnan tutkimusta löytyy lähinnä psykologiasta ja sosiaalipsykologiasta. Koska aihealue on kuitenkin teoreettisesti hedelmällinen oman tutkimuskysymyksen kannalta, esittelen Nancy Eisenbergin ja Paul Mussenin (1989) kokoamaa yhteenvetoa, johon on koottu tietoja sadoista eri psykologian tutkimuksista koskien prososiaalisen toiminnan oppimista lapsilla.

Prososiaalinen toiminta määräytyy osittain geneettisesti, sillä suurin osa eläimistäkin aina hyönteisistä nisäkkäisiin käyttäytyy auttavaisesti ja uhrautuvasti omia lajitovereitaan kohtaan (emt, 35). Ihmislastenkin on osoitettu jo 1-2 vuotiaana osoittavan empatiaa, jos he näkevät jonkun itkevän; lapsi saattaa puhua lohduttavasti, tuo itselleen rakkaita tavaroita kuten tutin tai tekee ehdotuksia tilanteen helpottamiseksi (emt, 57). Kulttuuriset tekijät aiheuttavat tosin suurta vaihtelua siinä, miten paljon kukin yhteisö arvostaa ja vahvistaa auttavaista käytöstä. On esimerkiksi todettu, että kaupunkiin muuttaneet alkuperäiskansojen asukkaat, jotka perinteisesti ovat olleet hyvin yhteisönsä orientoituneita, omaksuvat urbaanissa ympäristössä nopeasti kilpailevamman asenteen. Tätä on selitetty sillä, että kaupungissa heillä ei enää ole niin vastuuta

ja tehtäviä, joiden kautta he integroituvat yhteisöönsä. (emt, 53)

Kulttuuri ei kuitenkaan kokonaan selitä prososiaalisen toiminnan ilmenemistä: kulttuurien sisäisesti esiintyy suurta vaihtelua siinä, kuka omaksuu altruistisen, auttavaisen asenteen. Mitä sitten voisivat olla nämä henkilökohtaiset tekijät jotka ohjaavat jonkun prososiaaliseen toimintaan toisia enemmän? Iällä, sukupuolella tai synnyinperheen sosioekonomisella taustalla ei ole osoitettu olevan juurikaan merkitystä. (emt, 58- 59) Sen sijaan on todettu, että perheen antamalla konkreettisella esimerkillä on merkittävä vaikutus. Tutkittaessa 27 henkilöä, jotka toisen maailmansodan aikana pelastivat juutalaisia koteihinsa, todettiin heillä olevan tiettyjä yhteneväisyyksiä kotikasvatuksessaan. Heillä oli läheiset suhteet vanhempiinsa, jotka osoittivat sekä toiminnassaan että puheessaan hoivaavia arvoja. Lapsilta edellytettiin hyvää käytöstä muita kohtaan ja heille perusteltiin tekojensa sosiaalisia seurauksia. Heidän kasvatuksensa sisälsi sekä hellyyttä ja läheisyyttä että selkeitä, lujia sääntöjä ja perusteluja. (emt, 75- 81)

Prososiaalisen toiminnan omaksumista edesauttaa tutkimusten mukaan myös aikainen osallistuminen kotitöihin lapsuudessa, läheiset suhteet sisaruksiin sekä jossain määrin palkkioiden ja rangaistusten käyttö. Jopa verbaalisella kannustuksella ja esimerkeillä näyttäisi olevan vaikutusta, mutta usein vasta pitkällä tähtäimellä ja kun kyseessä ei ole aivan pieni lapsi. (emt, 87-88) Myös kouluissa toteutetuilla projekteilla on saatu kannustavia tuloksia, kun ohjelmissa on yhdistetty sekä tiedollista ainesta että käytännön toimintaa. Lapset ovat harjoitelleet auttamista ja yhteistyötä käytännön tilanteissa sekä pohtineet arvojen merkitystä esimerkiksi kirjallisuuden ja omien kokemustensa valossa. (emt, 100-101)

3. ESIMERKKINÄ VAPAAEHTOISTOIMINTA

Seuraavassa esitän eri lähteistä kootun kertomuksen vapaaehtoistoiminnan historiasta Suomessa. Kuvauksesta voi nähdä, miten järjestäytyneen vapaaehtoistoiminnan kehittyminen ja muutokset sen suosiossa ovat heijastaneet yhteiskunnan rakenteellisia muutoksia; samalla kun tiiviit lähiyhteisöt ovat heikentyneet ja muuttaneet muotoaan, vapaaehtoistoiminta on tullut paikkaamaan sosiaaliseen tukiverkkoon repeytyneitä aukkoja. Toisaalta vapaaehtoistoiminnan suosio ja tarjonta ovat laskeneet aikoina, jolloin viralliset palvelut ovat kattaneet laajalti erilaiset avuntarpeet. Vapaaehtoistoimintaa ei voikaan nähdä vain yksilöllisenä, ihmisen motiiveihin ja tarpeisiin liittyvänä ilmiönä, vaan se kietoutuu saumattomasti aikansa henkeen ja yhteiskunnallisen tilanteen vaatimuksiin. Kertomus vapaaehtoistoiminnan historiasta on samalla kuvaus suomalaisen yhteisöllisyyden muutoksista keskiajalta tähän päivään.

3.1 Miten vapaaehtoistoiminta kehittyi Suomessa?

Ihmisten välistä avunantoa on nähtävästi esiintynyt yhtä kauan kuin ihminen on asunut yhteisöissä. Talkoot, lainaaminen ja lahjoittaminen ovat olleet selviämisen edellytys esimoderneissa kyläyhteisöissä; luontaistaloudessa riittävä ravinto ja suoja pystyttiin hankkimaan vain tiiviin yhteistyön avulla (Lehtonen 1990, 73) Itä-Suomessa olivat 1600-luvulta 1900-luvun alkuun tyypillisiä suurperheet, joissa asui samalla tilalla isäntäperheen ohella useita muita lasten tai sisarusten perheitä, yhteensä jopa 30-50 henkeä. Suurperhe muodosti sekä työ- että sosiaalisen organisaation, joka antoi turvaa vähemmän työkykyisille jäsenilleen (Jaakkola ym. 1994, 26). Länsi-Suomessa asuminen ryhmittyi puolestaan ryhmäkyliksi, jossa talot sijaitsivat vieretysten ja peltotyöt suoritettiin yhteistyössä. Yhteistyön avulla tilan työt tehtiin tehokkaasti ja kustannukset sekä tulot jaettiin tasan talojen kesken. Työhön kykenemättömät saivat perusturvan omassa paikallisyhteisössään. (Karisto ja Takala 1990, 88-90)

Talkootöissä ja naapuriavussa ei ollut kysymys pelkästä anteliaisuudesta, vaan

välttämättömästä tuotannollisesta yhteistyöstä jossa resursseja vaihdettiin

vastavuoroisesti. 1500-1600-luvuilla Suomessa naapurit saattoivat käydä esimerkiksi leikkaamassa huonokuntoisen naapurin viljan. Vähäinen työvoima tasattiin mahdollisimman käytännöllisesti oloissa, joissa suuri osa työkykyisistä miehistä oli pitkiä aikoja sota-palveluksessa. (Leiponen 1987, 13)

Järjestäytynyt auttamistoiminta sai Euroopassa alkunsa varhaiskeskiajan luostareissa, joihin järjestettiin hoitopaikkoja sairaille. Almujen antaminen nähtiin sielun autuutta vahvistavana tekona, mutta suoraa almujen antamista köyhille myös arvosteltiin. Syntyi laitoksia erilaisia tarkoituksia varten: esimerkiksi *protocotrophium* tarjosi köyhille aterioita ja *gerontocomium* toimi vanhainkotiina. Osa keskiajan laitostyypeistä löysi tiensä myös Suomeen. Maaseudun seurakunnat pitivät yllä köyhäinmajoja 1500-1600-luvuilla kruunun avustuksella, mutta niiden verkosto harveni seurakuntien taloudellisen puutteen vuoksi. (Jaakkola ym. 1994, 16-17)

Kerjuu oli keskiajalla yleinen keino jolla köyhät huolehtivat toimeentulostaan. Kerjuuta yritettiin kieltää 1620-luvulla, mutta kiello huomattiin mahdottomaksi toteuttaa. Perinteisesti ajateltiin, että varakkailta oli velvollisuus huolehtia köyhistä, isäntien palkollisista ja mestareiden työväestään. Puhdasoppinen luterilaisuus kannusti armeliaisuuteen: esimerkiksi Savossa eli vielä 1800-luvulla perinne, jonka mukaan rikkaampien tuli ruokkia köyhiä juhlapyhinä. (emt, 32- 35) Toinen esiteollisen kauden uudelleenjaon muoto olivat kirkkojen edessä seisoneet puiset vaivaisukot, joihin kerättiin almuja köyhille (emt, 138) .

Yksittäisistä laitoskokeiluista huolimatta köyhien turvaverkosto perustui aina 1700-luvun lopulle asti suvun ja lähiyhteisön vapaaehtoiseen apuun. 1788 säädetyn kotipaikkaoikeuden julistuksen mukaan köyhät olivat oikeutettuja kerjäämään vain oman seurakuntansa alueella. 1800-luvun aikana köyhäinhoito muuttui yhteiskunnalliseksi velvollisuudeksi : pitäjien talot jaettiin ruotuihin ja kunkin ruodun tuli vuorotellen huolehtia yhdestä, sille määrätystä köyhästä. Annettujen avustusten määrä säilyi kuitenkin harkinnanvaraisena , koska vapaaehtoisuuden periaate oli juurtunut syvälle. (Karisto ja Takala 1990, 139-141)

1800-luvun puolivälissä käytiin tiukkaa keskustelua avun suuntaamisesta vain niille köyhille jotka sitä todella tarvitsivat, ´oikeille vaivaisille´. Avun saaminen sidottiin toisaalta työsuorituksiin ja toisaalta pyrittiin kasvattamaan köyhistä ja

heidän lapsistaan kunnan kansalaisia, jotka omaksuivat siveän ja työteliään elämäntyylin. (Knapas ja Forsgård 2002, 165-166) Tätä tarkoitusta varten perustettiin suurimmissa kaupungeissa 1840-luvulta alkaen yläluokan naisten rouvasväenyhdistyksiä, jotka olivat ensimmäisiä nykyistä vapaaehtoistoimintaa läheisesti muistuttavia hyväntekeväisyysjärjestöjä. Avun kohteena olivat etenkin köyhät naiset ja heidän lapsensa; työmuotoja olivat kodeissa käynnit, käsitöiden opetus, koulujen perustaminen, lastenseimet ja köyhäinkeittolat. Toiminnan tarkoitus oli kasvattaa ja aktivoida, ja siinä mielessä toiminta erosi selvästi vaivashoidon passiivisesta almujen jakamisesta. (Jaakkola ym. 1994, 58-59) Rouvasväenyhdistysten lisäksi alkoi syntyä myös muita järjestöjä jotka tähtäsivät naisten aseman parantamiseen ja osallistuivat erilaisiin hoivatoimiin. Näistä voidaan mainita 1899 perustettu Martta-liike, joka pyrki kotien aineellisen ja hygieenisen tason parantamiseen sekä järjesti virkistystoimintaa varattomille äideille, kouluruokailuja lapsille ja harrastustoimintaa nuorille. (Kervanto Nevanlinna ja Kolbe 2003, 255) Samoihin aikoihin alkoi syntyä myös yleisiä aatteellisia kansalaisjärjestöjä kuten raittius-, sivistys-, nuorisoseura-, osuustoiminta-, ammatti- ja työväenyhdistyksiä. Yhteistä järjestöille oli, että ne toimivat useimmiten maallisessa vaikutuspiirissä, vaikkakin uskonnollinen sävy säilyi niiden toiminnan taustalla. Kansalaisjärjestöt, joita kutsuttiin omana aikanaan *edistysjärjestöiksi*, toimivat tasavertaisuuden, vapaaehtoisuuden ja keskinäisen oma-avun periaatteilla ja pyrkivät opettamaan jäsenilleen erilaisia kansalaishyveitä kuten raittiutta, rehellisyyttä, ahkeruutta ja yhteisvastuuta. Järjestötoiminta avautui kaikille väestöryhmille ja molemmille sukupuolille murtaen sääty-yhteiskunnan eriarvoisuutta. (emt, 241-242)

Kolmas 1800-luvulla voimakkaasti virinnyt vapaaehtoistoiminnan alue nojasi kristilliseen lähimmäisenrakkauteen. Herätysliikkeissä korostettiin käytännön kristillistä laupeudentoimintaa ja vastuuta vähäosaisista. (Karisto ja Takala 1990, 105) Vuonna 1867 perustettiin Helsinkiin diakonissalaitos, jonka toiminnassa yhdistyi hengellinen, sairaanhoidollinen ja sosiaalinen työ. Lisäksi moniin kaupunkeihin perustettiin kaupunkilähetyksiä ja Pelastusarmeijan paikallisryhmiä. (Jaakkola ym. 1994, 145-147)

Sota-aikana 1939-1941 vapaaehtoistoiminta laajeni valtavaksi kansanliikkeeksi, johon osallistuivat käytännössä kaikki kansankerrokset

nuorista vanhoihin ja maalaisista kaupunkilaisiin. Koko kansan talkoilla hoidettiin tavarankeräystä, terveydenhoitoa, viestitystä, armeijan muonitusta ja autettiin sodan johdosta vaikeuksiin joutuneita rintamamiesten perheitä. Julkisuudessa pyrittiin vahvistamaan auttamisen ideologiaa jossa menetyksiä kokeneilla oli oikeus apuun ja parempiosaisilla velvollisuus auttaa. Naisten valtava panos sodan aikaisessa vapaaehtoistyössä ei kuitenkaan lisännyt vapaaehtoistoimintaa enää sodan jälkeen, vaan herätti naisissa kiinnostuksen ja valmiudet ammatilliseen sosiaaliseen työhön. (emt, 295-300)

Sodan jälkeen Suomessa alettiin toden teolla kehittämään laajamittaista sosiaalipolitiikkaa. Esikuvana oli Englannista lainattu Beveridgen malli, jossa tavoitteena oli taata toimeentuloturva kaikille kansalaisille. Taustalla oli myös näkemys, että sodassa yhteiskunnan hyväksi uhrautuneet ihmiset olivat oikeutettuja sosiaaliseen turvaan. (Karisto ja Takala 1990, 184) Suomeen oli rakentunut ennen sotaa ja sen aikana mittava järjestöverkosto, mutta valtiokeskeistä sosiaalipolitiikkaa ajavat katsoivat 1950-luvulla järjestöjen ajan olevan ohi. Järjestöt nähtiin vain virallista täydentäväksi poikkeusmenettelyksi, vaikka myös järjestöjen puolestapuhujia löytyi. He perustelivat vapaaehtoistoiminnan avaavan uria palveluille, joista myöhemmin tulisi lakisääteisiä palveluja. Näin kävikin esimerkiksi perheneuvonnan suhteen. Vapaaehtoisjärjestöt jäivät elämään, mutta menettivät entistä asemaansa lähes neljännesvuosisadaksi julkisten palvelujen määrän kasvaessa. (Jaakkola ym. 1994, 228-232)

1950-1990 välisenä aikana kansalaisten suhteellisen vähäiset luokkaerot, naisten lisääntynyt työssäkäynti ja kattavat julkiset palvelut selittivät sen, miksi runsaalle vapaaehtoiselle työlle ei toisaalta ollut tarjontaa eikä suurta kysyntää. Vapaaehtoistoimintaan suhtauduttiin lähinnä varauksellisesti ja se tahdottiin suunnata tiettyihin ammatti-ihmisten ohjaamiin tehtäviin. Vapaaehtoistoiminnan merkitys korostui kuitenkin uudelleen etenkin 90-luvun laman myötä. Pitkään laajennut julkinen sektori tuli kriisiin ja hyvinvointivaltion sosiaalipalvelujen laajuutta arvioitiin uudelleen. Toisin kuin vielä 1990-luvun alussa, nykyään vapaaehtoistoiminta toivotetaan tervetulleiksi lähes kaikilla aloilla ja sen elvyttämistä varten järjestetään systemaattisia kampanjoita. (Matthies ym. 1996, 22) Nähdään, että hyvinvointivaltio on kulkenut ympäri yhden kierroksen

luonnollisista yhteisöistä julkisiin sosiaalipalveluihin ja nyt takaisin elvyttämään lähiyhteisöjen sosiaalista potentiaalia (emt, 117).

Vapaaehtoisen toiminnan alueiden jälleen laajentuessa on alettu tuntee huolta siitä, että vapaaehtoistoiminnan ideaa käytetään myös väärin. Tämä tarkoittaa esimerkiksi sitä, julkisen alan työpaikkoja vähennetään ja teetetään ilmaisella niitä tehtäviä, joissa on ennen ollut palkattua henkilökuntaa. Näin muodostuu helposti kehityssuunta, jossa rikkaat saisivat ammatillista palvelua ja köyhät jäisivät vapaaehtoisten ilmaisipalvelujen varaan. Keskustelussa on tuotu esille myös, että vapaaehtoistoiminnalla ei pystytä ratkaisemaan työttömyyden ongelmia sillä rahanpuutteeseen tarvitaan edelleen palkallista työtä. (Eskola ja Kurki 2001, 10)

Vuonna 1998 arvioitiin vapaaehtoistoiminnan muodostavan olevan noin 4% kansantalouden kokonaistyövoimasta (Helander 1998, 93). Kun vapaaehtoistoiminnaksi lasketaan lähimmäistyön lisäksi urheiluseurojen, kansalaisjärjestöjen sekä seurakuntien vapaaehtoinen toiminta, todettiin vuonna 2002 tehdyn laajan haastattelututkimuksen⁴ mukaan, että yli kolmannes (37%) suomalaisista osallistuu vapaaehtoistoimintaan muodossa tai toisessa. Yllättävää on että sekä naiset että miehet, nuoret sekä vanhat osallistuvat suurin piirtein yhtä paljon. Keskimääräistä aktiivisemmin vapaaehtoistoimintaan osallistuvat työttömät ja lomautetut kuin yrittäjät tai johtavassa asemassa olevat henkilöt. Osallistuminen on yleisintä Länsi-Suomen maaseudulla ja harvinaisinta Etelä-Suomen kaupungeissa - joskin kaupunkien harvemmat vapaaehtoiset ovat usein sitäkin aktiivisempia. (Yeung 2002, 25)

3.2 Mitä vapaaehtoistoiminta on tänään?

Organisoitu vapaaehtoistoiminta sijoittuu yhteiskunnassa markkinoiden, julkissektorin ja kotitalouksien väliselle alueelle, jota nimitetään myös välitasoksi tai kolmanneksi sektoriksi. Välitason toimijoita ovat Aila-Leena Matthiesin mukaan (1994, 18) esimerkiksi sosiaali- ja terveystalouden yhdistykset ja järjestöt, kirkkojen ja kristillisten järjestöjen sosiaalityön projektit, oma-apuryhmät sekä uudet kansalaistoiminnan muodot kuten työttömien ryhmät.

⁴ 997 kotihaastattelua

Kolmannen sektorin kasvu on ollut erityisen voimakasta 1980-luvun lopulta alkaen. Nousun syiksi on arveltu ihmisten vapaa-ajan kasvua, sosiaalipalvelujen delegoimista järjestöille sekä uudenlaisten palvelutarpeiden syntymistä. (Helander 1998, 79) Välitason järjestöjen katsotaan vastaavan riskiyhteiskunnan haasteisiin julkisia palveluja nopeammin ja joustavammin muuntautumiskykyisyytensä vuoksi. Välittäviin verkostoihin kanavoituu paljon sellaista, mikä ei löydä mahdollisuuksia perinteisiltä sektoreilta. Välitason toiminnot eivät aina ole uusia, vaan murrosaikoina tulee näkyviin myös perinteisten mallien elpymistä uusvanhana ilmiönä. Välitasossa vakiintuneet mallit sekoittuvat uusiin ja innovatiivisiin ja välitasossa tuotetaan uusia ratkaisuja uudenvälisiin tilanteisiin. (Matthies ym. 1996, 13-14) Käytännössä tämä tarkoittaa esimerkiksi sitä, että nykyään julkiset palvelut saattavat käyttää vapaaehtoisia projekteja täydentämässä toimintaansa, ja puolestaan vapaaehtoisjärjestöissä on mukana myös palkattua henkilökuntaa.

Vapaaehtoisorganisaatioilla on nähty olevan monia keskeisiä yhteiskunnallisia funktioita. Norjan hallituksen selonteon mukaan vapaaehtoisorganisaatiot ovat ennen kaikkea demokraattisia toimijoita, joiden tehtävänä on edustaa heikkoja yhteiskuntaryhmiä ja edistää näin tasa-arvon toteutumista. Parhaimmillaan vapaaehtoisjärjestöt yhdistävät kansalaisia sosiaaliseen kanssakäymiseen, kehittävät kansalaisten sosiaalista pääomaa ja edistävät tietojen leviämistä ja oppimista ja lisäävät näin yhteiskunnan monimuotoisuutta. (Helander 1998, 80)

Nykypäivän vapaaehtoistoiminta on palkatonta auttamista tai järjestöjen tai muiden yhteisöjen toimintaan osallistumista, joka ei edellytä ammatillisia taitoja. Vapaaehtoistoimintaa organisoivat järjestöt saattavat tosin maksaa nimellisen korvauksen esimerkiksi matkakustannuksista. Vapaaehtoisilta ei vaadita ammattikoulutusta, mutta useissa toiminnan muodoissa järjestetään lyhyitä perehdyttämiskursseja. Lisäksi jotkut järjestöt valitsevat vapaaehtoisensa haastattelujen perusteella, mutta pääasiassa vapaaehtoistoiminta on avoin arena, jossa jokaiselle pyritään löytämään hänen taitojaan ja tietojaan vastaavia tehtäviä.

Eskolan ja Kurjen (2001, 10) määritelmän mukaan vapaaehtoistoiminta on *osallistumista vuorovaikutukseen perustuvaan organisoituun auttamis- ja tukitoimintaan, joka*

tähtää henkisen ahdingon lievittämiseen tai elinoloihin liittyvän puutteen korjaamiseen. Vapaaehtoistyötä ei tehdä taloudellisena yritystoimintana, palkkatyönä eikä erityisenä harjoitteluna, vaan tehtävään valmennusta saaneen auttajan motiivi pohjautuu ajatukseen, että hän voi olla avuksi.

Lähiomaisten ja oman perheen parissa tehtävää kotityö ei sen sijaan kuulu vapaaehtoistoiminnan piiriin. Lähiomaisten auttaminen katsotaan kulttuuriseksi velvollisuudeksi, ja vapaaehtoistoiminta on auttamista joka ei perustu näihin velvollisuuksiin. Varsinaisen vapaaehtoistoiminnan erottaa lähimmäistyöstä myös jonkinasteinen organisoituminen järjestöksi tai yhdistykseksi.

Vapaaehtoistoiminnan kenttä on nykyään laaja, ja on mahdotonta tyhjentävästi kartoittaa kaikkia vapaaehtoistoiminnan muotoja. Perinteisiä aloja ovat olleet lasten, nuorten, vammaisten, vanhusten, maahanmuuttajien, urheiluseurojen, mielenterveyskuntoutujien ja paikallisyhteisöjen toimintamuodot. Seurakunnat ovat perinteisesti myös osallistuneet vapaaehtoistoimintaan monin tavoin, mutta on otettava huomioon, että vain pieni osa seurakunnan toiminnoista on varsinaista vapaaehtoistoimintaa.

Vapaaehtoistoiminnan muodoista hoivatehtävät ovat perinteisesti olleet naisten aluetta, miesten areena on ollut urheiluseuroissa, puolustus- ja pelastustehtävissä sekä harrastuspiireissä. Varsinkin miehillä ja eläkeläisillä olisi enemmänkin halukkuutta vapaaehtoistehtäviin, mutta he eivät välttämättä löydä sopivia tehtäviä perinteisistä vapaaehtoistoiminnan muodoista. (Matthies ym. 1996, 22)

Yleinen suuntaus on, että sitoutumiseen ja jatkuvuuteen perustuvien vapaaehtoisten tehtävien rinnalle on tullut yhä projektiluontoista toimintaa sekä kansainvälisiä kansalaisjärjestöjä. Perinteisestä vapaaehtoistoiminnasta käy esimerkiksi tukihenkilötoiminta, jossa muodostuvat ihmissuhteet saattavat jatkua vuosia. Uudenlaista vapaaehtoistoimintaa ovat esimerkiksi kansalaisjärjestöt, jotka työskentelevät kansainvälisten ihmisoikeus, ympäristö- tai muiden globaalien yleisinhimillisten asioiden puolesta. Vapaaehtoisvoimin järjestetään myös yksittäisiä humanitäärisiä keräyksiä ja muita tempauksia, joissa vapaaehtoiset ovat mukana kenties vain yhden päivän ajan.

3.3 Tuoko auttaminen onnea?

Nykyään vapaaehtoistoimintaa ei enää nähdä altruistisena uhrautumisena, vaan kyseessä on ennemminkin sosiaalinen vaihto, jossa molemmat osapuolet rikastuvat. Vapaaehtoisuudessa on tapahtunut rakennemuutos, jossa entinen samarialainen epäitsekkyyden on vähentynyt, ja sen sijaan on muodostumassa yksilöllisistä syistä lähtevä vapaaehtoisuutta, jossa molemmat osapuolet antavat ja saavat (esim. Sorri 1998, 95). Vapaaehtoiset eivät saa panoksestaan rahallista korvausta mutta sen sijaan monenlaista aineetonta korvausta kuten elämyksiä, oppimiskokemuksia, uusia tuttavuuksia ja osallisuuden yhteisössä.

Vapaaehtoistoiminnan nautittavuus on tullut esille esimerkiksi Jaana Lähteenmaan tarkastelussa Walkers- yökahvilasta ja verenluovuttajista. Nuoret näkivät totaalisen uhrautumisena patologisena ja korostivat vapaaehtoisuuden antavan heille 'hyviä fiiliksiä'. He itsekkin saivat toiminnastaan paljon. Omien tarpeiden huomioonottaminen ei kuitenkaan sulje pois lähimmäisenrakkautta ja sen mukaisia tekoja. Lähteenmaan muotoilemassa *hedonistisessa altruismissa* ne voivat molemmat esiintyä rinnakkain. (Lähteenmaa 1998, 155)

Myös monet muut tutkimukset kertovat, että vapaaehtoistoiminta nähdään nykyään ennen kaikkea sosiaalisena vaihtona (Salmelin ja Lehtonen 1989). Vapaaehtoistoimintaan osallistujat odottavat saavansa jotain persoonallista hyötyä panoksestaan, jonka he toimintaan sijoittavat. Kuitenkin on tosiasia, että monet vapaaehtoistoiminnan tehtävät eivät ole sisällöllisesti helppoja vaan pikemminkin raskaita ja psyykkisesti vaativia, kuten väkivallan uhrien palvelevaan puhelimeen vastaaminen tai toimiminen mielenterveyskuntoutujan tukihenkilönä. Näissä tehtävissä toimimista on vaikeaa selittää tyhjentävästi pelkästään hedonismilla, johon liittyy käsitteellisesti nautinto, helppous ja jopa juhlinta. Vapaaehtoistoimintaa on hankalaa selittää myöskään sosiobiologisella geneettisen itsekkyyden teorialla, jossa nähdään että vain vahvimpien on tarkoitus jäädä eloon ja ihminen selviää parhaiten vain etsimällä omaa etuaan. Vapaaehtoistoiminnassa autetaan juuri niitä, jotka eivät selviä omin avuin. Vaikka ihmisen itsekkyyden on kiistämätön tosiasia, Markku Ojanen esittää, että yhtä hyvin ihmisellä voi itsekkäiden geenien lisäksi olla myös perintötekijöitä, jotka ohjaavat altruismiin ja empatiaan. Kulttuurin merkitys on myös tärkeä tekijä auttavaisuuden muodostumisessa tavaksi. Esimerkiksi Hopi-intiaanit korostavat kaiken jakamista ja yhteistoimintaa eikä kilpailua ei suvaita: lapset

saattavat juosta yhdessä, mutta kukaan ei suostu voittajaksi. (Ojanen 1998, 99-100)

Vapaaehtoistoimintaan osallistumisen on todettu olevan yhteydessä onnellisuuteen. Allan Luks on tutkinut auttamisjärjestöissä mukanaolevia ja todennut, että auttaessaan muita, auttajat kokevat suurta mielihyvää. 3296 kyselyyn vastaajasta 95 % tunsi hyvän olon tunteita toiminnan aikana ja 80% vielä pitkään sen jälkeenkin. Mitä enemmän autettiin, sitä enemmän auttajien itsensä hyvinvointi parantui. Ryhmien sisällä oli huomattavia eroja terveyden kokemisessa niiden välillä, jotka auttoivat paljon verrattuna niihin jotka auttoivat harvemmin. Auttajat raportoivat konkreettisia terveydellisiä hyötyjä kuten kipujen vähenemistä, unen paranemista, itsearvostuksen lisääntymistä ja sisäistä rauhaa. Hyvä olo lisääntyi etenkin, jos auttamiseen liittyivät seuraavat tekijät: 1) auttaja kohtasi autettavan henkilökohtaisesti, 2) auttamista tapahtui tihein väliajoin, 3) autettiin vierasta, ei omaa sukulaista, 4) oltiin huolettomia auttamisen tuloksien suhteen. (Ojanen 2001, 344) Useissa seurantatutkimuksissa on todettu vapaaehtoistoiminnan olevan yhteydessä keskimääräistä vähäisempään sairastuvuuteen ja pidempään elinikään. Ojasen tulkinnan mukaan näiden vapaaehtoistoiminnan hyvien vaikutusten syynä on toiminnan omaehtoisuus: jokainen saa valita itselleen mieluisan tehtävän, pakkoa ei käytetä ja jatkaa voi niin kauan kuin se on mieluista. (emt, 345)

Vapaaehtoisten motiiveja kysymällä on saatu selville, että suurin osa vapaaehtoisista mieltää osallistumisensa juuri pyyteettömyyden ja auttamishalun näkökulmasta (Salmelin ja Lehtonen 1989, Yeung 1999 ja Leppäluoma 2001). Mitä itsekkäämmät motiivit vapaaehtoistoimintaan osallistujalla on, sitä nopeammin hän lopettaa toiminnan. Itsekkäät motiivit eivät jaksaa kantaa auttajaa rutiinin ja vaikeiden tilanteiden ylitse, joten myös epäitsekkäisyys on välttämätön osa auttamista. (vrt. Yeung 1999, 17)

Muita tärkeitä syitä hakeutua toimintaan ovat tarve löytää mielekästä tekemistä ja halu kuulua ryhmään. Esimerkiksi Anne Birgitta Yeung (1999, 72) löysi tutkimuksessaan Pelastusarmeijan vapaaehtoisista neljä pääorientaatiota, jotka olivat kannustimena vapaaehtoisuuteen: tekemisen kaipuu, auttaminen, kokeilunhalu ja ryhmänkaipuu. (emt, 72) Lisäksi on tutkittu vapaaehtoisille ominaisia luonteenpiirteitä (Salmelin ja Lehtonen 1989, 33, Konttinen 1995) ja

havaittu, että vapaaehtoiset kokevat itsensä etenkin empaattisina, luotettavina, vastuuntuntoisina, oikeudenmukaisina, joustavina ja suvaitsevina. Erityisen vähän itseään kuvaavina piirteinä vapaaehtoiset kokivat johtamis- ja esiintymistäidon, itseluottamuksen, vaihtelunhalun, taiteellisen lahjakkuuden sekä hyvän ulkonäön. Näyttäisikin siltä, että vapaaehtoistoimijoiden itsearvioinneissa korostuvat yhteisölliset arvot ja ominaisuudet, joita tarvitaan ihmissuhteiden vaalimiseen.

Useimpia vapaaehtoistoimintaa käsitteleviä tutkimuksia voisi kritisoida siitä, että niissä nähdään motiivit sisäsyntyisinä tekijöinä vailla yhteyttä laajempaan elämäntapaan. Poikkeuksen muodostaa Hannu Sorri (1998) tutkimus, jossa hän tarkasteli vapaaehtoisten elämäntapaisten kirjoitusten avulla tilannetta, jossa vapaaehtoinen oli tullut mukaan palvelevan puhelimen toimintaan. Sorri erotteli elämäntapojen perusteella teemaryhmiä, joita olivat esimerkiksi pyrkimys uuden löytämiseen, uskonnolliset perusteet ja sopeutuminen oman elämäntilanteen muutokseen. Edelleen Sorri ryhmitteli vastaajat kolmen eri selitysmallin käyttäjäksi sen mukaan, mikä oli kunkin tarinan johdonmukainen ajatuskokonaisuus. *Kriisikeskeisessä* mallissa vapaaehtoistoimintaan ryhtymiselle keskeisin selittäjä oli omat vaikeat henkilökohtaiset elämäntapa-koemukset, jotka ovat opettaneet uudenlaista suhtautumista elämään. *Kehityskeskisen* mallin käyttäjät puolestaan etsivät vapaaehtoisuudesta mahdollisuutta kehittyä ihmisenä tiettyyn suuntaan. *Tilannekeskeinen* malli puolestaan korosti sitä, että elämään oli syntynyt sopiva, tyhjä tila jonkin elämäntapa-koituksen seurauksena. Vapaaehtoisuus oli tässä merkityksessään uusi elämäntapa-koitusta luova tekijä jatkona päättyneille elämäntapa-koiville, esimerkiksi lapsenkasvatukselle tai palkkatyölle. Sorri esittääkin, että vapaaehtoisuus saa yksilöllisiä merkityksiä ihmisen elämäntapa-koivissa. *Postmodernin vapaaehtoisuuden* piirteitä ovat ajallinen joustavuus, itseohjautuvuus, luovuus, asian koskettavuus, itsensä toteuttaminen ja moniarvoisuus. (emt)

Näyttäisi siltä, että vapaaehtoistoimintaan osallistuvia ei ole juurikaan tutkittu elämäntapa-koivesta näkökulmasta. Sorri tutkimuksessa elämäntapa-koivisuus rajoittuu koskemaan elämäntapa-koivetta, jossa henkilö teki päätöksensä ryhtyä vapaaehtoiseksi. Mitä sitä ennen on tapahtunut? Millaisen elämän ihminen on elänyt omassa perheessään, kotipaikassaan, koulussaan ja kaveripiirissään?

Ovatko nämä yhteisöt antaneet mallin yhteisölliseen vastuuseen ja yhdessä tekemiseen? Nämä kysymykset virittivät sosiologista mielikuvitustani: ehkä tätä aihetta voisi kuopaista vielä vähän syvemmältä. Vapaaehtoistoimintaan osallistumista selittävät erilaiset laajemmat yhteiskunnalliset muutokset, mutta ehkä myös henkilökohtaiset eletyt yhteisölliset olosuhteet ja kokemukset.

4. TOTTA TOINEN PUOLI, TOINEN PUOLI TEKAISTUA?

4.1 Haastattelujen toteuttaminen

Päädyin aineistoni suhteen haastattelujen keräämiseen - en ainoastaan siksi että pidän pitkistä, syvistä keskusteluista - vaan myös, koska minulla oli paljon avoimia kysymyksiä myös sen suhteen, mitkä ovat näitä *oikeita kysymyksiä*. Ainakin toista tutkimustehtävääni ajatellen - selvittää, millainen sosiaalinen ja yhteisöllinen tausta on aktiivisilla vapaaehtoisilla - myös kvantitatiivinen lomaketutkimus olisi ollut mahdollinen, jopa suositeltava. Lähden kuitenkin kartoittamaan aluetta, josta ei ole vielä sanottu paljon. Etsin yhtä lailla vastauksia kuin oikeita kysymyksiäkin. Juha T. Hakala kirjoittaa, että tutkimus on perimmiltään aina tunkeutumista tietämättömyyden alueelle, johonkin sellaiseen mitä tutkija ei vielä tunne: tietoisuuden laajentamista tieteen pelisääntöjen avulla (1999, 142). Sanotaanhan, että haastattelututkimus soveltuu hyvin esitutkimukseksi, kun tahdotaan selvittää jonkun aihepiirin käsitteitä ja ominaislaatuja. Tällöin haastattelut selvittävät suuntaa, josta vastausta on haettava. (Hirsjärvi ja Hurme 2001, 35) Esitutkimuksen tuloksia voidaan myöhemmin täydentää, syventää ja tarkistaa tarkemmin muotoillulla laadullisella tutkimuksella tai kvantitatiivisilla laajoilla aineistolla. Haastattelut tuovat ilmiön 'maan pinnalle' vuorovaikutukseen reaalisen elämän kanssa, minkä kautta teoria pääsee keskustelemaan elävien ihmisten moninaisten kokemusten ja kertomusten kanssa. Haastatteluissa saadaan esille samasta ilmiöstä monia eri puolia ja vivahteita. Ennen kaikkea haastatteleamalla haetaan vastausta kysymykseen: mistä tässä ilmiössä oikein on kyse?

Päädyin haastattelemaan 10 vapaaehtoistoimintaan aktiivisesti osallistuvaa henkilöä, joista kukin edustaa eri järjestöä. Määrässä ei ole kyse ideaalisen saturaatiopisteen saavuttamisesta, vaan pikemminkin omista resursseistani käsitellä aineistoa. Olisin mielelläni vielä jatkanutkin haastatteluvaihetta, joka oli varsin ajatuksia herättävää ja myös henkilökohtaisestikin koskettavaa, mutta silloin tutkimusprojektini olisi paisunut tähän työhön käytettävissä olevien kohtuullisten aikaresurssien ylitse. Katson kuitenkin, että teoreettinen peruskuvio paljastuu aineistostani riittävän hyvin (Eskola ja Suoranta 1998, 63), vaikka lisäaineiston avulla analyysistä olisi toki voinut tulla hienosyisempi.

Haastattelemiä järjestöaktiivit edustavat kukin erilaista vapaaehtoistoiminnan muotoa. Menettelin näin, jotta tutkimukseni tulokset eivät määriyty vain tietyn järjestön tai toimintamuodon erityispiirteiden mukaisesti kuten on käynyt monissa vapaaehtoistoimintaa koskevissa aiemmissä tutkimuksissa. Näiden etnografisten tapaustutkimusten tietoja ei voi välttämättä vertailla keskenään, tai tarkastella vapaaehtoistoimintaa yleisemmällä tasolla, koska vapaaehtois-toiminnan kenttä on kovin laaja ja monimuotoinen. Omassa tutkimuksessani olen kiinnostunut nimenomaan siitä, löytyykö vapaaehtoisten yhteisöllisestä taustasta kenties joitakin yhteisiä piirteitä riippumatta siitä, että toiminnan muodot vaihtelevat laidasta laitaan.

Valitsin järjestöt valikoiden etenkin Tampere 2000-verkoston parista. Otin mukaan mahdollisimman monenlaisia toimintamuotoja, vaikka joitakin toki jää puuttumaankin, kuten seurakuntien ja urheiluseurojen vapaaehtoistoiminnan muodot. Mukana on kuitenkin sen verran laaja kirjo erilaisia toimintamuotoja, että niiden voi yhdessä perustellusti sanoa edustavan vapaaehtoistoimintaan aktiivisesti osallistuvia myös yleisemmällä tasolla. Haastateltavien yksityisyyden suojelemiseksi en paljasta järjestöjen tarkkoja nimiä, mutta olen luokitellut ne edustamaan seuraavanlaisia toimintamuotoja:

- vanhusten tukihenkilötoiminta
- palveleva kriisipuhelin
- lähiötoiminta
- nuorten kerhotoiminta
- nuorten kriisiapu
- maahanmuuttajatoiminta
- kansainvälinen opiskelijatoiminta
- ympäristönsuojelu
- ihmisoikeustoiminta
- kehitysmaatoiminta

Kuten listasta voi huomata, osa järjestöistä on paikallisia, lähiyhteisöön ja hoivatehtäviin keskittyntä vapaaehtoistoimintaa ja osa puolestaan uudempaa yhdistystoimintaa edustavaa globaaleja kansalaisjärjestöjä, joiden työn kohteena on jokin yleismaailmallinen kysymys, kuten ympäristönsuojelu tai ihmisoikeudet. Vaikka niistä puhutaankin yleisesti kansalaisjärjestöinä eikä

perinteisinä vapaaehtoisjärjestöinä, niiden toiminnan periaatteet ovat samankaltaisia ja ne voidaan määritellä yhtä lailla vapaaehtoistoimintaan kuuluviksi : molemmat kuuluvat kolmannen sektorin yleishyödyllisten organisaatioiden alueelle; molemmissa tehdään palkatonta ja vapaaehtoisuuteen perustuvaa työtä jonkin yleisesti arvokkaan asian puolesta. Muutkin tutkijat ovat viime aikoina sisällyttäneet molemmat toimintamuodot vapaaehtoistoimintaa koskeviin tutkimuksiinsa (Yeung 2002, Chartrand 2004).

Soitin kuhunkin järjestöön ja pyysin haastateltavaksi yhtä järjestön aktiivisimmista jäsenistä. Useassa tapauksessa haastatteluun halukas vapaaehtoinen ilmoittautui minulle itse puhelimitse. Etsin nimenomaan henkilöitä, joille vapaaehtoistoiminta muodostaa merkittävän ja kestäväen elämänsisällön. Huomioin kuitenkin että järjestöjen edustajat ja haastateltavat kommentoivat sekä kevyen, uuden yhteisöllisyyden että perinteisemmän, sitoutuneen vapaaehtoisuuden olemassaolosta. Yleinen lausahdus oli: *“täällä on vaihtuvuus ollut aika suurta”* mutta jokaisesta järjestöstä löytyi myös näitä omistautuneita vapaaehtoisia ja sanottiin, että *“joo, kyllä täällä sellaisiakin on ainakin pari”*. Vapaaehtoisuuteen pitemmäksi aikaa sitoutuvat näyttivät siis olevan vähemmistönä, mutta heitäkin löytyi jokaisesta järjestöstä. Eräästä järjestöstä sain väärinymmärryksen seurauksena haastateltavan, joka oli ollut toiminnassa mukana vasta puolisen vuotta. Hän oli kuitenkin osallistunut muuhun vapaaehtoistoimintaan aiemmin jo usean vuoden ajan, joten otin hänenkin haastattelunsa mukaan aineistoon. Lähes kaikki haastateltavat olivatkin osallistuneet myös muuhun vapaaehtoistoimintaan nykyisen toimintansa lisäksi joko samanaikaisesti tai aiemmin elämänsä varrella, joista aktiivisimmalla oli kokemusta kuudesta erilaisesta toimintamuodosta. En pyytänyt haastateltaviksi erikseen miehiä tai naisia, mutta sattumalta heitä tuli aineistooni tasaisesti: viisi naista ja viisi miestä. Iältään haastateltavat jakautuivat 19v. ja 74. välille kuitenkin melko epätasaisesti siten, että 5 haastateltavista osui ikävälille 19-27v. ja loput ikävälille 53-74v. Onkin todettu, että vapaaehtoistoimintaan osallistuvista aktiivisimpia ovat juuri yli 50-vuotiaat sekä 15-24 vuotiaat: he käyttävät vapaaehtoistoimintaan keskimäärin yli 19 tuntia kuukaudessa (Yeung 2002, 25). Heillä on luonnollisesti enemmän vapaa-aikaa käytössään kuin ruuhkavuosiaan elävillä 25-50 vuotiailla.

Juttutuokiot järjestettiin vaihtelevasti järjestön tiloissa, haastateltavan kotona tai yliopistolla sen mukaan mikä sopi haastateltavalle parhaiten. Etenin haastatteluissa luovasti haastateltavien oman elämäntarinan mukaan kuitenkin niin, että tutkimuskysymyksilleni oleelliset teema-alueet tulivat katetuksi jokaisessa haastattelussa. Haastatteluni muistuttivat elämäkertahaastatteluja, mutta emme kuitenkaan käyneet kronologisesti läpi kaikkia elämänvaiheita, vaan keskityin kysymään lapsuuden ja nuoruuden yhteisöllisistä olosuhteista ja kokemuksista.

Teemahaastattelu eroaa strukturoidusta haastattelusta siinä, ettei kysymyksiä esitetä tarkasti samassa muodossa ja samassa järjestyksessä jokaiselle haastateltavalle ja avoimesta haastattelusta siinä, että haastattelija käy läpi tietyt ennalta päätetyt teemat (Eskola ja Suoranta 1996, 65). Laadin etukäteen haastattelurungon ja myös valmiita kysymyksiä siltä varalta että keskustelu tyrehtyisi. Se osoittautuikin hyväksi ratkaisuksi, koska haastateltavani olivat erikäisiä, erilaisissa elämäntilanteissa, erilaisissa vapaaehtoistehtävissä ja keskustelutkin kulkivat tämän vuoksi kovin erilaisia polkuja. Haastattelurungon avulla muistin ottaa esille samat teemat ja pidin keskustelua yllä ujoimpien haastateltavien kanssa. Useimmat ennalta miettimäni kysymykset osoittautuivat kuitenkin jokseenkin käyttökelvottomiksi. Ymmärsin mitä Peräkylä (1995, 17) tarkoittaa väitteellään, että aineistoa kerätessä teoria tulee unohtaa, kunnes siihen palataan jälleen tulkintavaiheessa - vaikka Töttö (2000, 43-44) arvostelee moista menettelyä kummalliseksi, jopa mahdottomaksi. Ensimmäisiä haastatteluja tehdessäni pidin vielä mielessäni teoreettisia malleja ja käsitteitä, mutta havaitsin keskustelujen käyvän varsin kankeiksi. Myöhemmin opin olemaan luovempi ja seurasin haastateltavan puheessa ilmenneitä 'johtolankoja'. Alasuutari (1993,

68) sanoo laadullisen tutkimuksen olevan parhaimmillaan kuin arvoituksen ratkaisemista, havainnoivaa osallistumista, jonka avulla tehdään näkyväksi yhteiskunnan näkymättömiä sääntöjä ja esioletuksia: minä koin jokaisen haastattelun pienoiskoossa tällä tavoin. Mielenkiintoisimmat käänneet haastatteluissa tapahtuivat silloin, kun juttelin aiheesta sitä sun tätä varsinaisten teemojen lisäksi; en silloin kun yritin 'onkia' tietoisesti jonkin teoreettisen käsitteen ympäriltä. Keskittynyt läsnäolo tilanteeseen sekä taito kuunnella

eläytyvästi näyttävät olevan ensi sijaisia elementtejä onnistuneessa haastattelussa. Keskustelut olivatkin monin paikoin innostavia, niin tieteellisesti kuin henkilökohtaisestikin hedelmällisiä tilanteita, jotka virkistivät sekä tieteellistä kiinnostustani että koskettivat sydäntäni inhimillisyydessään. Ollessani niin lähellä, kuin osallisena ihmisten värikkäistä elämänkohtaloista, minussa heräsi kunnioitus heidän kokemuksensa arvosta. Ymmärsin miksi sosiaalitutkijat ovat ponnistelleet säilyttääkseen raporteissaan aineistossaan elävän elämän kosketuksen samalla kun he voivat sanoa aiheestaan jotain tieteellisesti relevanttia, muutakin kuin luoda journalistisen meheviä reportaaseja. Miten kirjoittaa perusteltua tieteellistä tekstiä, jolla on yleistä relevanssia ja silti mukana kokonainen, elävä ihminen ? Tässä pääsemmekin siihen pohdintaan, mitä tietä pitkin lähtisin aineistoni kanssa kulkemaan.

4.2 Sekä tekstiä että todellisuutta

Juha Varto (1992, 23) kirjoittaa laadullisen tutkimuksen kohteena olevan elämismaailman, joka muodostuu ihmisten kokemuksista. Elämismaailma on aina läsnäoleva mutta alttiina muutoksille. Luonnollinen maailma ja elämismaailma menevät lomittain mutta ovat silti kaksi eri todellisuutta. Lisäisin tähän, että elämismaailma ei voi olla olemassa ilman luonnollista maailmaa jossa tapahtuvat ne tapahtumat ja sijaitsevat ne rakenteet, joista kokemukset ja tulkinnat syntyvät. Sosiaalitieteiden ensisijainen tutkimuskohde on elämismaailma, mutta emme voi myöskään sivuuttaa luonnonmaailmaa, jonka olemassaolo on myös jatkuvasti läsnä, mukana puheessa ja sen taustalla erilaisina materiaalisina realiteetteina.

Varto kannustaa luomaan laadullisen tutkimuksen menetelmät aina uudelleen kutakin tutkimusta varten sopiviksi. Koska elämismaailma on laadultaan niin muuttuvaista ja sävyiltään vivahteikas, sen tutkimiseen ei kannata käyttää valmiita ´separaattoreita´, joiden läpi aineistot työnnetään aina uudelleen. Oppikirjojen menetelmiä voi käyttää eräänlaisina tyyppimalleina, mutta lopulta jokainen tutkimuskohde edellyttää oman menetelmänsä. (emt, 98) Lisäksi menetelmiä voi ja tulee aina hioa ja kehittää uusien oivallusten mukaisesti. Jos samaa menetelmää käytetään kriitikittömästi ja jatkuvasti, tutkimukset alkavat toistaa itseään ja esittää asiat vain yhdeltä kannalta. Sosiaalitutkimuksen

voimavarana onkin löytää uusia ja raikkaita mutta perusteltuja näkökulmia asioihin, joita tavallisesti katsotaan vain yhdeltä kannalta.

Tässä tutkimuksessa olen kiinnostunut realismin ja konstruktionismin kohtaamisesta, miten nämä kaksi vastakkainaseteltua lähestymistapaa voisi yhdistää saman tutkimuksen analyysissa. *Posttekstuaalinen näkökulma* myöntää sekä reaalisuuden todellisuuden olemassaolon että siitä tehtävät tulkinnat. Esitän myös että aineiston analyysissa nämä kaksi tasoa tai vaihetta voidaan tarvittaessa erottaa, vaikkakin ne kietoutuvat monella tapaa yhteen.

Posttekstuaalisen lähestymistavan suhde haastattelupuheeseen tiedon lähteenä on maltillinen. *Post* - etuliite ei tässä yhteydessä tarkoita sitä, että kielen tulkinnalliset mahdollisuudet sivuutettaisiin ja jätettäisiin taakse, vaan sitä, että kielellisyyden lisäksi tutkimuksessa ollaan kiinnostuneita myös tietyistä materiaalisista realiteeteista. Puhetta ei nähdä vain retorisenä leikkinä, vaan on mahdollista puhua myös realiteeteista ilman tukeutumista naiviin faktanäkökulmaan. Haastattelupuheen nähdään muodostuvan myös suhteessa haastateltavan reaalisuuteen ulkoiseen todellisuuteen ja kokemuksiin eikä ole pelkkä yksittäistä tilannetta varten luotu konstruktio.

Posttekstuaalisuus irtisanoutuu jyrkän konstruktionismin sitoumuksista, esimerkiksi antirealismista, jonka mukaan mitään kielestä, käsitejärjestelmästä tai kulttuurista riippumatonta todellisuutta ei olisi olemassakaan - käsitys, jota filosofiassa kutsutaan myös idealismiksi tai relativismiksi. Käytännössä konstruktionismia toteutetaan kuitenkin usein paljon maltillisemmin - relativismista on olemassa monia eri versioita. Lähtökohtana kaikissa relativismin muodoissa on, että ihmisillä on erilaisia uskomuksia ja he jäsentävät todellisuutta eri tavoin erilaisten käsitejärjestelmien avulla. (Raatikainen 2004, 45) Kielen voiman havaitseminen onkin tiettyyn rajaan asti vapauttavaa: olemme oppineet sosiaalisen konstruktionismin avulla, ettei esimerkiksi äitiyttä voi mieltää vain yhdellä tavalla, vaan erilaiset tavat toteuttaa äitiyttä muodostuvat historiallisten tapahtumien, sosiaalisten vaikutusten ja ideologioiden muovaamina (Hacking 2003, 2). Kahden lapsen äitinä ja viiden vuoden kokemuksella on kuitenkin mahdollista todeta, että äitiyteen liittyy myös monia konkreettisia päivittäisiä asioita, jotka eivät muutu kovinkaan paljon vain määrittelemällä. Yksittäisen ihmisen mahdollisuudet muuntaa minuuttaan ja

kokemuksiaan ovat riippuvaisia käytössä olevista taloudellisista, ajallisista ja sosiaalisista resursseista. Minuuteni ei taidakaan olla vapaa ja rajoitukseton, postmoderni oma luomukseni (vrt. Hautamäki 2005, 167) vaan sen muotoa rajoittavat monet rakenteelliset reunaehdot.

Myös Ian Hacking esittää, että konstruktionismi ei aina ja väistämättä toimi vapauttavasti: voimme esimerkiksi todeta, että anoreksia on sosiaalinen konstruktio, koska sitä esiintyy vain tietyissä paikoissa tiettyinä aikoina. Niitä henkilöitä, jotka kärsivät tästä vakavasta sairaudesta, ei kuitenkaan auta vähääkään pelkästään sen toteaminen, että heidän sairautensa muodostuu sosiaalisessa vuorovaikutuksessa erilaisten kulttuuristen virtauksien seurauksena. (Hacking 2003, 2) Hackingin mielestä onkin olennaista miettiä tarkoin, missä yhteyksissä on hedelmällistä puhua sosiaalisista konstruktioista. Jos ajatellaan, että aivan kaikki on sosiaalisesti konstruointua, käsite menettää merkityksensä. (emt, 35)

Relativismia on toki monenasteista; ero on siinä, väitetäänkö että totuus on täysin suhteellista, kaikki uskomukset ovat yhtä tosia ja niiden keskinäinen vertailu siten turhaa. (Raatikainen 2004, 42) Jyrkkä konstruktionismi sitoutuu maailmankuvaan, jossa asioilla itsellään ei ole sisäistä olemusta, vaan ne syntyvät tulkinnoissa - kieli on toimintaa, joka rakentaa sosiaalisen todellisuuden (Burr

1995, 5-6). *“Kieli ei voi viitata mihinkään muuhun kuin itseensä”* (emt, 60). Näin jyrkästä näkemyksestä aiheutuu monia filosofisia ongelmia sekä kiusallinen suhde tieteelliseen tiedon käytettävyyteen. Jos jokaisessa puhetilanteessa tai tekstissä luotaisiin todellisuutta, joka olisi olemassa vain itsessään eikä suorassa suhteessa toimintaan ja todellisuuteen, tieteellinen toiminta supistuisi vain loputtomaksi keskusteluksi kiinnostavista tulkinnoista ja näkökulmista.

Realismilla, joka posttektuaalisessa näkökulmassa kietoutuu tekstuaalisen kanssa samaan tarkasteluun, ei kuitenkaan tarkoiteta entistä naivia realismia vaan kriittistä realismia, joka arvioi tarkasti tietämisen mahdollisuuksia mutta olettaa samalla että *“ainakin osa todellisuudesta on olemassa ihmismielestä riippumatta”* (Puuronen 2005, 59). Kriittisen realismin epistemologisena lähtökohdana on, että todellisuudesta on mahdollista saada sekä havaintotietoa

että teoreettista tietoa. Aiemmassa naivissa realismissa havainnot ja aineistojen kertomukset ymmärrettiin varauksetta tosina ja objektiivisina tietona todellisuudesta. Naivissa realismissa uskottiin siihen, että tiede voi saavuttaa lopullisen totuuden, kunhan tietoa kerätään riittävästi. Kriittisessä realismissa puolestaan ajatellaan, että tiede on altista erehdyksille, mutta on toisaalta mahdollista saada todellista havaintotietoa todellisuudesta. (Puuronen 2005, 59, Raatikainen 2004)

Kannatan posttekstuaalisuuden taustalla myös Soren Klausenin muotoilemaa filosofista määritelmää realismista, jonka mukaan *"maailma ja sen perustavanlaatuiset ominaisuudet ovat olemassa riippumatta siitä miten joku muu tietoinen olento kokee, puhuu tai kirjoittaa siitä"*. (Klausen 2004, 14) Määritelmää voi havainnollistaa seuraavin esimerkein. Oletetaan että maan päällä koittaisi suuri nälänhätä joka hävittäisi kaikki ihmiset ja korkeammat eläimet maan päältä. Silti esimerkiksi suuret vuoret kuten Alpit säilyisivät ennallaan säilyttäen olennaisimmat piirteensä kuten korkeutensa, muotonsa ja geologisen koostumuksensa. Toisaalta, jos samassa luonnontuhossa säilyisi joitakin ihmisten dokumentteja, ne eivät säilyttäisi samalla tavalla olemassaoloaan seuraavia olentoja varten, jotka näkisivät ne. Kielellä ei ole itsenäistä realistista olemassaoloa toisin kuin luonnolla; sosiaalinen todellisuus säilyy vain niin kauan kuin siihen osallistuvat pitävät sitä yllä. (emt, 16)

Maltillisessa muodossaan tekstuaalisen näkökulman hyödyntäminen ei estä sitä, että myönnetään samalla ulkomaailman esineiden, henkilöiden ja instituutioiden olemassaolo. *"Esimerkiksi pöytä ei ole yhtään vähemmän todellinen vaikka pöytä-käsitteen nähtäisiinkin konstruoituvan suhteessa ja erotuksena muihin huonekaluihin. Se ei myöskään lakkaa olemasta, vaikka sanoisin, ettei se ole olemassa tai nimeäisin sen tuoliksi"* (Jokinen ym. 1993, 21) Viime vuosina onkin alettu kartoittaa maastoa, joka löytyy sosiaalisen konstruktionismin ja realismin väliltä. Vivien Burr, jonka sosiaalisen konstruktivismin teesejä lainasin aikaisemmin, kirjoitti lopulta turhautuneensa ajattelutapaan, jonka mukaan arvojen paremmuus, minuuden pysyvyys ja sosiaalisen muutoksen mahdollisuudet käyvät tarkoituksettomiksi, jos konstruktionismia sovelletaan tiukan tyylipuhtaasti. Hän kirjoittaakin kolme vuotta myöhemmin, että asiat voivat olla yhtä aikaa *sekä todellisia että*

sosiaalisesti muodostuneita. (Burr 1998, 23). Burr esittää ajatuksen realismin ja relativismin välisestä jatkumosta, josta kukin voi valita oman lähtökohtansa, missä määrin näkee todellisuuden realistisena ja missä määrin konstruoituna (emt, 15) Tämä onkin lähtökohta posttekstuaalisen näkökulman hyödyntämiselle: realistisen ja tekstuaalisen analyysin voi yhdistää.

Konkreettiset rakenteet vaikuttavat paljolti siihen, millaisia kokemuksia ja tulkintoja kussakin olosuhteissa voi muodostua. Esineet, asiat ja tilanteet itsessään sisältävät monenlaisia *tarjoumia*, eikä tulkintaa voi tehdä aivan mielivaltaisesti. Alunperin tarjouman käsite on lähtöisin James Gibsonin ekologisesta havaintopsykologiasta. Hän esitti, ettemme havaitse esineitä sellaisinaan, vaan suoraan niiden tarjoamat käyttömahdollisuudet. Havaitsemme suoraan esimerkiksi, että lattia on käveltävissä tai lasissa oleva neste juotavissa. (Partanen 1998) Tarjouman käsitettä on käytetty myös sosiologiassa esimerkiksi tietotekniikan käytettävyytutkimuksessa. Tässä yhteydessä tarjoumalla tarkoitetaan tietoteknisen välineen kuten kännykän reaalisia, käytettävissä olevia ominaisuuksia ja toimintamahdollisuuksia. Esineet eivät anna tulkinnallisia mahdollisuuksia mihin tahansa, vaikka myös tulkinnallinen taso on olemassa ihmisten aikaisemman tiedon ja käyttökokemusten perusteella. Teknologian käyttötapoja ohjaavat sekä sosiaaliset merkityksenannot että esineen materiaalien ominaisuuksien ehdot. (Arminen ja Raudaskoski 2003, 280)

Myös Pertti Töttö on argumentoinut tiukkaa konstruktionismia vastaan (2000, 89). Tötön mukaan konstruktionismi käy kyllä laatuun, jos sillä tarkoitetaan eettistä kantaa, että erilaisia kulttuureja ja maailmankuvia ei ole mielekästä tarkastella kilpailevina todellisuuden kuvausyrityksinä, vaan periaatteessa tasavertaisina järjestelminä, joita rakentuvat kunkin yhteisön tarpeita vastaaviksi. Sen sijaan väite, että puhetavoista riippumatonta todellisuutta ei olisi olemassa, on Tötön mielestä helppo osoittaa kestäättömäksi. Puheilla siis toki tuotetaan todellisuutta jossain määrin, mutta se on käsitteellisesti eri todellisuus kuin se mistä puhutaan. Säästä puhuminen ei esimerkiksi saa sadetta lakkaamaan - se voi ainoastaan tehdä puhujien olon hiukan mukavammaksi. Samaa logiikkaa voidaan soveltaa myös sosiaaliin ongelmiin: työttömyys ei ratkea *kokonaan* työttömyyden määritelmää muuttamalla, vaikka puheella voikin olla *jonkin verran* vaikutusta ihmisten

asenteisiin ja myös toimenpiteisiin, joita asian suhteen tehdään (emt, 92)

Posttekstuaalinen analyysissä otetaan huomioon että materiaalisilla realiteeteilla on ihmisten ruumiissa kouriintuntuvia seurauksia. Tästä ovat kirjoittaneet myös Tuula Gordon, Jussi Turtiainen ja Atte Oksanen. Turtiainen ja Oksanen tarkastelevat tatuointeja monikerroksellisesta näkökulmasta ottaen huomioon sekä sosiaalisten, diskursiivisten että materiaalisten tekijöiden yhteenkietoutumisen. Tarkoituksena on, ettei näitä keskenään ristiriitaisia lähtökohtia suljeta pois, vaan ne otetaan yhtä aikaa mukaan tarkasteluun. (2004, 29-30) *“Vaikka ruumis on diskursiivinen, se on myös lihaa ja verta”* (Gordon 2002, 52). Gordon huomauttaa, että tutkimuksessa mennään helposti harhateille, jos analysoidaan esimerkiksi pelkkiä kurjuuden ja väkivaltaisuuden diskursseja sen sijaan että kiinnitettäisiin huomiota todellisiin valtasuhteisiin, jotka pitävät yllä kivuliaita olosuhteita (emt).

Realistisen ja materialistisen näkökulman sisältävää lähestymistapaa tekstien ja tarinoiden analyysiin on käsitelty myös Vilma Hänninen väitöskirjassaan *Sisäinen tarina, elämä ja muutos* (2000). Materialismilla hän tarkoittaa tässä yhteydessä, että kaikkien kielellisten prosessien taustalla nähdään olevan ihmisen reaalin suhde maailmaan ja käytännön toiminta. Realismilla tarkoitetaan puolestaan, että ihmisten puhe on muunneltavissa olevaa todellisuuden tulkintaa, mutta tällä tulkinnalla on rajansa ja reunaehdonsa; se ei ole vain mielivaltaista mielikuvituksen leikkiä. Puhe ankkuroituu aina myös itsensä ulkopuoliseen todellisuuteen (emt, 25). Vaikka todellisuudesta tehdään monia tulkintoja, näillä tulkinnoilla on aina perustansa, ja niitä voi perustella. (emt, 128)

Kieli ei viittaa vain itseensä ja muihin merkkeihin, kuten konstruktivistit ovat Saussurea mukaillen esittäneet. Kieli opitaan ainoastaan suhteessa ulkoiseen, fyysiseen todellisuuteen; kieltä edeltää lapsen kehityksessä monenlainen, jatkuva kohtaaminen fyysisen todellisuuden kanssa sekä emotionaalinen, sanaton ja luottamuksellinen yhteys hoitajaansa. Andrew Collierin mielestä on kummallista, miksei nähdä että kielellä on yhtä aikaa kaksi eri tehtävää; kieli sekä kuvaa ulkoista todellisuutta että luo sosiaalisia merkityksiä ja kulttuureja. (Collier 1998, 48). Väärinymmärrys on varmaan aiheutunut siitä, että kysymyksessä ovat kaksi todellisuuden eri tasoa, Varron termien mukaan

luonnonmaailma ja elämismaailma. Kieli on kuin kartta, jonka ainakin tulisi kuvata tarkasti maastoa jota se esittää. Voisi sanoa, että kartta on melko keho, jos se vastaa vain osittain tai ei ollenkaan sitä maastoa jota se esittää kuvaavansa. Jos tällaisen epärealistisen, todellisuudesta irronneen tiedon varassa aletaan toimia, todellisuus lyö pian vasten kasvoja: ihminen eksyy maastossa. (vrt. emt, 51)

On kuitenkin totta, että haastattelupuhe muodostuu sosiaalisessa vuorovaikutuksessa haastattelijan ja haastateltavan välillä, jossa voidaan saavuttaa vain osittain ja epätäydellisesti sitä elämäkokonaisuutta jossa haastateltava elää. Hirsjärvi ja Hurme (2001, 41) huomauttavat, että sana haastattelu on peräisin ranskan kielen sanasta 'entrevoir', joka tarkoittaa "nähdä epätäydellisesti, nähdä vilaukselta". Haastattelussa välittyy nopea välähdys haastateltavan elämästä: siinä tuodaan esille joitakin valikoituja paloja elämän rakenteista, kokemuksista ja tulkinnoista. Haastattelijan tarkoitus on kuitenkin ohjata tilannetta niin, että tutkimusaiheen kannalta olennaisimmista asioista tulee puhuttua. Haastattelijaa voi myös ohjata sitä, mistä näkökulmasta puhutaan. Otin tämän huomioon muotoillessani omia haastattelukysymyksiäni. Pyrin saamaan haastattelussa esille kaksi tasoa: reaalisen ja tulkintojen tason. Sen vuoksi en kysellyt pelkästään haastateltavien tunteja ja tulkintoja elämänsä varrella tapahtuneista asioista, vaan kysyin myös niistä kehyksistä, reaalista ja materiaalisista rakenteista, joissa eläminen ja kasvaminen oli tapahtunut. Havainnollistan tätä esimerkein: jos olisin kysynyt haastateltaviltani, oliko hänellä onnellinen lapsuus, olisin saanut hyvin erilaisia vastauksia kuin kun kysyin: "montako lasta perheessänne oli", "miten ja missä asuite". On selvää, että ainoan lapsen perhe-elämä muodostuu rakenteellisilta reunaehdoiltaan ja sitä kautta myös kokemuksellisesti aika lailla erilaiseksi kuin lapsella, joka on kasvanut seitsemän sisaruksen kanssa. Samoin maalla ja kaupungissa asuminen tarjoaa erilaisia mahdollisuuksia. Voisi arvella esimerkiksi, että suuressa lapsikotraassa on erilaisia, usein runsaampia 'tarjoumia' yhteisöllisyydelle kuin perheessä jossa on vain yksi lapsi. Aineistossa ja analyysissä voidaan myös erottaa nämä kaksi eri tasoa: milloin liikutaan materiaalisissa rakenteissa ja reunaehdoissa ja milloin tulkintojen alueella. Nämä tasot kietoutuvat tietenkin melko saumattomasti toisiinsa, mutta on mahdollista nähdä, missä kohtaa on

selvästi tulkinnallista materiaalia ja missä kohdin kerrotaan kouriintuntuvista realiteeteista. Erottelen myös omassa analyysissäni nämä kaksi eri tasoa.

Haastateltavien puheen kunnioittaminen ainakin osittain realistisina kuvauksena heidän elämäkokemuksestaan on myös eettisesti perusteltua. Henkilöt jakavat kanssani tärkeän palan elämäänsä, eivätkä suinkaan odota, että väheksyisin heidän kokemustaan ja sen koherenssia. On totta, että ihmiset esittävät asioille erilaisia perusteluja eri tilanteissa, mutta tämän oivaltaminen ei kuitenkaan tarkoita, etteivätkö heidän perusnäkökulmansa ja tärkeimmät arvonsa pysyisi melko muuttumattomina pitempiäkin aikoja kuin keskustelusta toiseen. Reaaliset rakenteet ja niistä tehdyt tulkinnat ovat yhtä lailla vaikuttavia tekijöitä, jotka yhdessä muovaavat ihmisen ja maailman kohtaamisesta ainutlaatuisen kokemuksen. Tämä kokemus ei ole irrallinen ja sirpaleinen, vaan sillä on kestävän, sisäisen tarinan ominaisuuksia - tarinan, joka ei synny tyhjiössä vaan siinä yhdentyvät sekä konkreettiset, reaaliset tapahtumat että ihmisen aikaisemmat kokemukset joiden kautta hän luo tulkintansa tilanteesta. Sisäinen tarina on persoonallisen identiteetin perusta ja luo sillan menneestä nykyhetken kautta tulevaan (Hänninen 2000, 130) Niinpä en suhtaudu voimakkaan kriittisesti haastattelupuheeseen tiedon lähteenä vaan luotan että ihmiset ammentavat minulle sisäistä tarinaansa, joka on koherentti ja jolla on jatkuvuutta pitempään kuin hetkestä toiseen. Toki sisäiseen tarinaan tulee muutoksia vuosien varrella, mutta ne ovat harvoin äkkinäisiä ja suuria, vaan sen sijaan asteittaisia ja osittaisia siirtymiä uudelleenlaiseen identiteettiin ja tapaan hahmottaa tapahtumia ja omaa suhtautumista niihin. Ihmisten tarinoiden eheyden säilyttämiseksi muodostan aineistostani pelkistettyjä elämäntarinoiden tiivistelmiä.

5. PERHE ON KAIKEN ALKU JA JUURI

Olen laatinut kaikista haastatteluista tarinatiivistelmät, joiden avulla haastateltavien elämänkaaren merkittävimmät virstanpylväät tulevat esille. Tiivistelmät ovat hyvin pelkistettyjä ja minimalistisia; niissä tiivistyy kunkin yksittäisen henkilön elämäntarinan runko. Kaikissa tarinoissa ei ole käsitelty täsmälleen samoja teemoja, vaan kuhunkin on valikoitu elämäntarinoiden keskeiset elementit. Vältän tarinoissa itsessään tulkinnallista aineistoa, jotta niissä pääsevät esille henkilöiden elämänkulkua määrittelevät olennaisimmat materiaaliset ja rakenteelliset reunaehdot. Tarinat vaikuttavat tyypistetyiltä, mutta analyysistä voi havaita, että pelkistetystä muodosta tulee selkeästi esille monia keskeisiä asioita. Näin myös lukija voi selkeästi arvioida eroja, yhteisyyksiä ja tulkintoja, joita kudon tarinoiden yhteyteen. Aineisto ja analyysi kulkevat lomittain, mutta niiden raja on nähtävillä.

Pelkistän tarinoita myös siksi, että voin suojella haastateltavien yksityisyyttä. Esittelen elämäntarinat niin yleisellä tasolla, etteivät ne ankkuroidu mihinkään tiettyyn aikaan, paikkaan tai tunnistettavaan henkilöön. En esimerkiksi paljasta kunkin haastateltavan ikää, sukupuolta, asuinpaikkaa tai järjestöä johon he osallistuvat, vaan viittaan haastateltaviin keksityillä kirjainkoodilla. Konsonanteilla merkitsen niitä haastateltavia, jotka osallistuvat perinteiseen vapaaehtoistoimintaan; vokaaleilla merkityt ovat kansalaisjärjestötoimintaan osallistuvia. Näiden kahden toimintatyyppien erot olen määritellyt luvussa 3.2.

Esitän omat tulkintani kursiivilla ja korostan näin niiden konstruoivaa luonnetta verrattuna tarinatiivistelmiin, jotka ovat analyysin realistinen pohja, raakamateriaali, jonka pohjalta tulkinnat luodaan harkinnan ja teoreettisten käsitteiden varassa. Esitän tulkinnan aina yksittäisen tarinan yhteydessä, jossa on selkeästi esillä kyseinen teema. Useimmiten tulkinnat viittaavat kuitenkin useampiin kuin yksittäiseen tapaukseen. Mainitsen erikseen, jos on kyseessä muusta aineistosta poikkeava yksittäinen tapaus.

Tarinatiivistelmien jälkeen käsitellään erikseen haastattelujen tulkinnallista aineistoa. Lopuksi poimin realistisen ja tekstuaalisen analyysin antaman sadon samaan koriin: näemme että molemmat tiedot täydentävät toisiaan.

5.1 Vapaaehtoisten pelkistetyt elämäntarinat

Silmiinpistävä aineistossani oli, että useimmat haastateltavani tulivat suurista, 3-7 lapsen perheistä. Yksikään haastateltavista ei ollut perheensä ainoa lapsi ja vain yksi oli syntynyt kaksilapsiseen perheeseen. Suuren sisaruskatraan kanssa eläminen muodostaa käytännön arkielämästä aivan erilaista kuin ainoana lapsena eläminen. Sisarusten kanssa joutuu jakamaan vanhempien huomiota ja aikaa sekä materiaalisia resursseja. Lisäksi sisaruksista on seuraa ja heidän kanssaan joutuu väkisinkin opettelemaan yhdessä tekemistä, riittelyä, sovinnon tekoa ja oman vuoron odottamista.

M syntyi pieneen kaupunkiin viisilapsiseen perheeseen, jonka isä kuoli M:n ollessa kaksi kuukautta. Rahaa oli niukalti. Lapset osallistuivat pienestä pitäen moniin kodin töihin: heillä oli eri päivinä tiskivuoro, ruuanlaittovuoro, navettavuoro ja ostosvuoro. Äiti, joka oli töissä sosiaalialalla, sai viiden lapsen yksinhuoltajana tarvittaessa apua naapureilta. Myös M opiskelee sosiaalialaa ja tuli sitä kautta tutustuneeksi vapaaehtoistoimintaan.

Toinen merkillepantava tekijä oli, että kaikilla perinteiseen vapaaehtoistoimintaan osallistuvilla vallitsi lapsuudenkodissaan tavalla tai toisella haasteelliset olosuhteet. He eivät kohdanneet pahoinpitelyä tai laiminlyöntejä vanhempiensa taholta, mutta olosuhteet olivat muulla tavoin vaikeat ja puutteelliset. Monen isä oli kuollut tai vanhemmat olivat eronneet lasten varhaisimpina vuosina ja lapset kasvoivat yksinhuoltajaperheessä taloudellisesti ahtaassa tilanteessa.

S syntyi kaupunkilaisperheeseen jossa kaksi vanhempaa lasta. Äiti ja isä erosivat S:n ollessa 1v. S asui sisarustensa kanssa äidin luona, kunnes tämä ei enää pystynyt huolehtimaan lapsista, jotka siirrettiin asumaan toiselle paikkakunnalle isänsä luo. Isä teki yhtä aikaa kahta työtä ja oli hyvin vähän kotona. S:n mummo huolehti lapsista sen verran kuin hänen terveytensä salli. S oli paljon yksin isompien sisarusten viettäessä aikaa omista harrastuksissaan. Myös S alkoi harrastaa monenlaista ja ohjata itsekin kerhoja. Nykyisin S viettää paljon aikaa sisarustensa kanssa, vaikka he asuvatkin eri paikkakunnilla.

Puutteelliset olosuhteet edellyttivät sitä, että haastateltavien piti jo varhain ottaa osaa moniin kotitöihin ja keksiä itse omat viihdykkeensä, koska rahaa oli

perheissä niukalti. Useasta sisarusparvesta kasvoikin tiivis ryhmä, joka teki asioita yhdessä ja yhteistyönä. Sisarusten seura antoi tärkeän vastapainon vaikeille olosuhteille: kotona keksittiin yhdessä harrastuksia, joihin ei tarvittu rahaa.

K syntyi maalla seitsemänlapsiseen perheeseen. Isä ja äiti erosivat K:n ollessa 4v. Äiti toimi siitä lähtien seitsemänlapsisen perheen yksinhuoltajana. K muistaa, että leikki-ikäisinä he saivat keskittyä leikkeihinsä ja äiti teki kaikki asiat heidän puolestaan. Kouluikäisenä heidän tuli omaksua työvuoroja kotonaan. Heillä ei ollut rahaa järjestää erityisiä juhlia kuten joulua, mutta sen sijaan he tekivät sisarusten kesken esimerkiksi omia näytelmiä, joita esitettiin vieraille. Muutenkin harrastukset olivat kotiin keskittyviä ja itse keksittyjä. K meni töihin 13-vuotiaana ja alkoi pian ohjata voimisteluharjoituksia 3-4 iltana viikossa. Vielä intensiivisemmän vapaaehtoistoiminnan K aloitti eläkkeelle jäätyään. *Paikallisyhteisöjen merkitys ei näyttänyt olevan haastateltavien elämäntarinoissa erityisesti esillä perheen tavoin. Sukulaiset asuivat kaukana, eikä heihin pidetty erityisesti yhteyttä - paitsi S, jonka mummo oli läsnä heidän perheensä arjessa. Yleensä puhuttiin paikallisyhteisön ja naapuruston olevan tavallinen, nykyaikainen yksityisyyteen ja ´negatiiviseen solidaarisuuteen´ perustuva paikallisyhteisö, joissa ei puututa toisten asioihin. Tosin kahdessa tarinassa (M ja P) mainitaan yksinhuoltajaäidin saaneen konkreettista arjen apua naapureilta selviytyessään lapsikatraansa hoitamisesta. Nykypäivänä kuulostaisi harvinaiselta, että naapuri ottaa lapset päivähoitoon ilman erillistä korvausta.*

P syntyi kaksilapsiseen pienviljelijäperheeseen, jonka isä kuoli P:n ollessa 2v. Äidille syntyi vielä toinen lapsi vain kuukausi isän kuoleman jälkeen. Äiti meni töihin pian tämän jälkeen pystyäkseen huolehtimaan lapsistaan. Lapset saivat olla päivähoitossa naapurin maatilalla. P:n äidillä oli vahva uskonnollinen vakaumus. Koulussa P menestyi keskinkertaisesti. P meni naimisiin, sai lapsia ja kävi töissä. P aloitti aktiivisen vapaaehtoistoiminnan jäätyään leskeksi. Hän on tehnyt vapaaehtoistoimintaa jo usean vuosikymmenen ajan - erään yksittäisen ihmisen tukena hän oli jopa 11v.

Useassa perheessä oli hyvin tiukkaa taloudellisesti , koska lapset kasvoivat

yksinhuoltajaperheessä isossa sisarusparvessa. Tämä oli yleistä etenkin perinteiseen vapaaehtoistoimintaan osallistuvilla. T:n perheessä kärsittiin aikanaan niin voimakasta taloudellista ahdinkoa, että voisi luokitella heidän eläneen köyhyysrajan alapuolella.

T syntyi vanhimpana lapsena perheeseen, jossa äiti oli kärsinyt kymmenen keskenmenoa ennen T:n syntymää. T:n jälkeen syntyi vielä kaksi lasta. T:n isä toimi yrittäjänä, ja äiti oli vuoroin kotiäitinä ja vuoroin töissä. Perhe asui vuosia myös ulkomailla mutta muutti takaisin Suomeen. Suomessa perhe alkoi rakentaa omaa taloa ja rahat olivat tiukalla. Myös ruuasta oli puutetta ja perhe sai ajoittain ruoka-avustuksia. T söi koulussa usein monta lautasellista ruokaa koska kotona ei ollut joka päivä tarjolla lämmintä ateriala. Lapset pystyivät harrastamaan vain ilmaisia harrastuksia. T sairastui aikuisena vaikeaan masennukseen. Tilanne helpottui sen jälkeen, kun hän pääsi mukaan paikallisyhteisön vapaaehtoistoimintaan. T osallistuu nykyään moneen erilaiseen vapaaehtoistoimintaan useana päivänä viikossa yhdessä vaimonsa kanssa.

Useimmat haastateltavat olivat saaneet tiiviistä perheestään myönteistä sosiaalista pääomaa, joka auttoi heitä monin tavoin elämässä eteenpäin ja sai hakeutumaan myös vapaaehtoistoimintaan. Muista poiketen haastateltavat T ja R olivat kokeneet elämässään voimakkaan romahduksen, toinen masennuksen ja toinen alkoholismin muodossa.

R syntyi työläisperheeseen, jonka molemmat vanhemmat kävivät töissä. R:llä oli kaksi nuorempaa sisarusta, joiden lastenvahtina R toimi usein. Vanhemmat teroittivat R:lle usein raittiuden, rehellisyyden ja ahkeruuden arvoja. R:llä oli nuorena useita lyhyitä työpaikkoja kunnes työttömyyden myötä alkoivat alkoholiongelmät. R:n avioliitto ajautui eroon. Myöhemmin R löysi kirjeenvaihtoystävän, jonka kannustamana hän pääsi eroon alkoholista ja muutti uudelle paikkakunnalle. Raitistuttuaan R meni mukaan paikallisyhteisönsä vapaaehtoistoimintaan. Hän asuu yhä uuden kumppaninsa kanssa, jonka löysi kirjeenvaihdon kautta.

Toisin kuin perinteiseen vapaaehtoistoimintaan osallistuvat, kansalaisjärjestöjen vapaaehtoiset olivat saaneet herätyksensä joltakin ideologiselta vaikuttajalta. Usein tämä ideologinen vaikuttaja oli jompikumpi vanhemmista tai vanhempi sisarus. Perheissä olivat tavalla tai toisella esillä moraaliset,

uskonnolliset ja poliittiset arvot. O:n tapauksessa koko perhe oli erityisen aktiivinen yhteiskunnallisella saralla.

O syntyi perheeseen, jossa vanhemmat olivat aktiivisesti mukana poliittisessa toiminnassa. O:lla on kaksi sisarta, joista toinen perusti järjestön lukioikäisenä. O oli mukana siskonsa järjestön toiminnassa muutaman vuoden. Sitä ennen hän harrasti aktiivisesti yksilöurheilua. O pitää tiivistä yhteyttä perheenjäseniinsä ja keskustelee mielellään sekä molempien sisarensa että vanhempien kanssa; heillä onkin paljon yhteneväinen arvomaailma.

Kansalaisjärjestöjen toimintaan osallistuville oli myös tavanomaisempaa keskiluokkainen tai jopa vauras elintaso lapsuutensa aikana. Erityisen traumaattisia ja vaikeita kokemuksia heidän elämäkerrastaan ei löytynyt. Kansalaisjärjestöaktiivien lapsuuden perheet olivat myös pienempiä - 2-4 lasta - kuin perinteiseen vapaaehtoistoimintaan osallistuvilla, vaikka heissäkään ei ollut yhtään perheensä ainoa lasta.

E syntyi pienelle paikkakunnalle vauraaseen perheeseen. E:llä on vanhempi sisar. Lapsuus oli turvallinen ja huoleton. Asuinyhteisössä ihmiset tunsivat toisensa hyvin. E keskusteli usein isänsä kanssa yhteiskunnallisista aiheista; uutisiin ja sanomalehtiin tutustuttiin yhdessä. Äiti oli uskonnollinen ja teroitti lapsille moraalisia arvoja. Lapsena ja varhaisnuoruudessa E viihtyi paljon yksikseen, mutta lukiossa hän löysi laajemman ystäväpiirin ja myös järjestötoiminnan. Toimintaryhmästä muodostui pienellä paikkakunnalla tiivis yhteisö.

Erityisen kuvaavaa kansalaisjärjestöaktiivien lapsuudelle oli, että heidän vanhempansa tai sisaruksensa olivat poliittisesti valveutuneita tai aktiivisia. Poliittisista ja yhteiskunnallisista asioista keskusteltiin heidän kotonaan keskimääräistä enemmän. He oppivat jo nuorena ymmärtämään yhteiskunnallisten asioiden laajempia yhteyksiä. Lisäksi Y:n äiti oli mukana vapaaehtoistoiminnassa. Y oli ainoa, joka kertoi myös ystävien sekä tietokirjallisuuden vaikuttaneen merkittävästi hänen innostumiseensa järjestötoiminnasta. Kaiken kaikkiaan hänellä näyttää olleen monia tekijöitä, jotka kietoutuivat yhteen ja heräsivät jossakin vaiheessa aktiivisena toimintana.

Y syntyi kaupunkilaiseen työläisperheeseen. Y:llä on kolme sisarusta, joista Y on ainoa akateemisesti koulutettu. Y:n äiti oli mukana sosiaalisessa

vapaaehtoistoiminnassa. Molemmilla vanhemmilla oli selkeä poliittinen kanta jonka myös Y jossain määrin omaksui. Kouluaikana Y ohjasi kahta kerhoa, mutta varsinaisen herätyksen järjestötoimintaan Y sai vasta opintojen, mielenkiintoisten kirjojen, lisääntyneen tiedon ja uusien ystävien myötä.

A:n tapauksessa merkittävä ideologinen vaikuttaja löytyi harrastuksen parista. Innostavat ohjaajat kulkivat hänen elämässään monta nuoruusvuotta jättäen innostuksen kytemään. Useat kansalaisjärjestöaktiivit kuvasivat olleensa pikemminkin yksinäisiä susia, kunnes löysivät järjestönsä parista kaltaistansa seuraava. Aktiivinen toiminta avasi tien laajaan ystäväpiiriin.

A syntyi maaseudulle syrjäiseen paikkaan. A:n äiti ja isä erosivat A:n ollessa teini-ikäinen. A:lla on kolme omaa sisarusta ja yksi sisarpuoli isänsä uudesta liitosta. A ei saanut hyviä ystäviä synnyinseuduiltaan. A aloitti kuitenkin harrastuksen, jonka parissa tavatut ohjaajat antoivat sysäyksen pohtia asioita syvemmillä. Muutettuaan toiselle paikkakunnalle hän löysi myös samoin ajattelevia ystäviä, jotka innostivat häntä aktiiviseen järjestötoimintaan. Nyt hänellä on toiminnan parista runsaasti ystäviä ympäri Suomen.

5.2 Haastateltavien tulkinnat omasta elämäkerrastaan

Haastatteluissa on mukana myös haastateltavien itsensä esittämää tulkinnallista aineistoa, esimerkiksi niitä myönteisiä tai kielteisiä tunteita, joita he liittivät elämäkokemuksiinsa. Esimerkiksi kuvauksia erilaisista kiintymyssuhteista, mieltymyksistä ja vastenmielisyyksistä voi pitää sosiaalisesti konstruoituina diskursseina, jotka ovat alttiita ajoittaisille uudelleenarvioinneilla. Erilaisten

psykkisten ja sosiaalisten kokemusten reflektointi muuttuu kerrasta ja vuodesta toiseen uusien kokemusten, unohtamisen ja uusien itsearviointien myötä. Näiltä osin henkilöt luovat elämäkertansa uudelleen sitä mukaa kun tarinaan tulevat uudet ainekset saavat entisen tarinan näkymään uudessa valossa. Toki on muistettava, että osa kokemuksistakin on varsin pysyviä tai ainoastaan osittain muunnettavissa: esimerkiksi hyvin vakavan perheväkivallan kohteeksi joutunut ei juurikaan voi vaihtaa synkkien muistojensa tilalle kertomusta ilosta ja rakkaudesta; sen sijaan mahdollisuuksien rajoissa on tuskallisten muistojen laimentuminen ja sovinnon tekeminen siten, etteivät vaikeat muistot häiritse

elämää. Toisaalta muistot rakastavista hahmoista voivat säilyä samalla tavalla vahvoina ja pysyvinä elementteinä henkilön elämäntarinassa. Koska ulkopuolisen on kuitenkin vaikeaa arvioida, mikä tarinoissa on tarkalleen pysyvää ja mikä muutokselle altista, käsittelen tämän analyysin yhteydessä kaikkia henkilökohtaisia tunnekokemuksia ja arviointeja diskursiivisina elämänkerran osina. Tällä kertaa oma yhteenvetoni on osa normaalia tekstiä ja haastatteluotteet on kirjoitettu kursivilla. Mikään haastatteluote ei kuvaa koko aineistoa, mutta useimmin ainakin kahden tai kolmen haastattelujen teemoja. Tässä yhteydessä onkin olennaista etsiä kaikkia niitä erilaisia puhetapoja, joita haastateltavat käyttivät kokemuksensa kuvaamisessa. Haastateltavien yksityisyyden suojelemiseksi en esitä mitään tunnistetietoja haastatteluotteiden yhteydessä.

Äidin ihannointi. Monessa perinteiseen vapaaehtoistoimintaan osallistuvan haastattelussa tulivat esiin haastateltavien erityisen myönteiset kokemukset äidistään. Äitiä, joka oli jäänyt miehensä kuoleman tai avioeron jälkeen yksinhuoltajaksi, kuvattiin vaikeuksienkin keskellä iloisena, lapsilleen myönteisenä ja huolehtivaisena hahmona.

"Mä oon sanonu että meidän äiti olis tarvinnut sen kunnia- , mitä niitä nyt äitienpäivänä jaetaan mutta ei kukaan koskaan tietysti ehdottanut sitä eikä presidentille lähettänyt sitä elämänkertaa ja mäkin, mä olin nelivuotias kun se eros ja niitä oli vielä kaks mua nuorempaa ja äiti vartos sitä poikaa mikä viimeks synty, että kyllä sillä on tota noin ollut paljon hommaa ... enkä mä koskaan nähnyt että äiti olis itkenyt tai hermostunut tai sillai "

Moni ihmetteli mistä heidän äitinsä löysivät voimavaransa kaikkeen siihen mikä oli hänen vastuullaan. Äitiä kuvattiin tyyneksi ja rauhalliseksi naiseksi, joka ei menettänyt malttiaan edes vaikeissa tilanteissa. Kaiken kaikkiaan äiti oli useimmilla ollut vahvasti moraalinen hahmo, jonka arvomaailma ei kuitenkaan jäänyt vain sanojen tasolle vaan läpäisi koko perheen arkisen elämän.

"mä en kyllä käsitä miten sen hermot kesti ja vaikka mitä tuli niin tyyneesti se otti aina kaiken vastaan...mäkin olin sairaalassa, mulla oli tulirokko ja sitten mulla oli kurkkumätä ja äiti kävi siellä kyllä ikkunan takana kattomassa ja sillai mutta toiset olis ollu ihan kauhuissaan kun oli semmosia sairauksia, ei siihen aikaan ollu mitään antibiootteja tai millä semmosia parannettiin... kyllä minä monta kertaa ittekseni aattelin että sillä mammalla oli kyllä hommaa"

Ihannoiva äitikuvaus vaikuttaa arkisesta näkökulmasta jopa mahdottomuudelta, muistojen kultaamalta fantasiaalta. Sillä, onko kysymyksessä mytologisoitu

muisto josta on leikattu irti synkemmät hetket, ei kuitenkaan ole niin väliä tässä yhteydessä. Olennaisinta tässä yhteydessä on kuitenkin se myönteinen kokemus, joka on piirtynyt usean haastateltavien mieleen. Yksi haastateltavista sanoi ihannoivansa äitiään jopa siinä määrin, että oli lähtenyt opiskelemaan samaa alaa kuin äitinsä. Äidin kerrottiin myös teroittaneen lapsilleen monia arvoja, jotka liittyivät etenkin elämässä selviytymiseen, rehellisyyteen ja yritteliäisyyteen. Moni mainitsi myös äidin uskonnollisesta vakaumuksesta.

"isä on ehkä lähinnä konservatiivi, ja äiti on taas aika lailla uskonnollinen, aika sillä lailla suvaitsevassa hengessä, ei mikään semmonen fundamentalisti ja ehkä äitin kautta on tullut semmonen toisista välittäminen ja tollaset asiat on tärkeitä, että ehkä tommoset asiat on tullut sieltä sitten "

Poikkeustapauksen muodosti mies, jonka vanhemmat erosivat hänen varhaislapsuudessaan. Hän asui ensin kahden sisaruksensa kanssa äitinsä luona, joka ei muutaman vuoden päästä enää jaksanut huolehtia heistä. Silloin lapsille koitti muutto isänsä luo. Hän kommentoi nuoruuttaan hyvin lyhytsanaisesti

" kun tähän hommaan tulin niin joskus varmaan ääneenkin sanoin ihmisille etten mä ihan välttämättä samanlaista lapsuutta ja nuoruutta haluis kaikille minkä mä oon itte kokenut, että vois tavallaan helpommallakin päästä."

Tiivistä sisaruussuhteet. Muut haastateltavat eivät sen sijaan korostaneet kokeneensa lapsuutensa vaikeana aikana, vaikka konkreettisiin tapahtumiin, isän äkilliseen kuolemaan tai avioeroon vedoten jotkin tilanteet näyttävät ulkopuolisen silmin melko traumaattisilta. En tiedä johtuiko vähäinen puhe näistä kokemuksista siitä, ettei tapahtumien vaikeudesta avauduttu minulle, tuntemattomalle haastattelijalle, vai siitä, ettei muiden silmissä vaikealta näyttävät olosuhteet olivat heille normaalia elämää. Erot ja kuolemantapaukset olivat kuitenkin tapahtuneet haastateltavien varhaisimpina vuosina eivätkä he myöhemmin muistaneet enää aikaa, jolloin isä olisi ollut mukana heidän elämässään.

"mä oon ihan pieni ollu kun mun isä on sieltä ostanut pienen maatilaa. Isä kuoli kun mä olin kahden vanha ja veli mulle syntyi sitten kuukausi siitä kun isä kuoli että mä oon kasvanut semmosessa että veli ja äiti. Lapsuus mulla on ollut tiukka ja puutteellinen... mutta äiti oli aina niin myönteinen, me oltiin äitille kaikki kaikessa"

Nähtävästi myönteinen ja läheinen suhde äitiin ja muihin sisaruksiin on kuitenkin korvannut isän puutetta näille vapaaehtoisille, joiden isä kuoli tai lähti

pois perheensä luota lasten vielä ollessa pieniä. Sisarukset jakoivat keskenään vastuuta kodin töistä äidin apuna ja keksivät keskenään hauskaa tekemistä.

" ja sitten meillä oli kyllä isompina siivousvuorot että joka siivos ja yks tiskas ja yks laitto ruokaa sillai, meitä oli kolme tyttöä siinä, me kaksoset ja mun nuorempi siskoni että me sillai vuoronperään tehtiin kotona töitä"

Läheinen suhde sisaruksiin näkyi myös aikuisuudessakin jatkuvana tiiviinä yhteydenpitona. Yksi vapaaehtoinen kertoi viiden sisaruksen pitävän edelleen tiiviisti ja säännöllisesti yhteyttä kirjoittamalla toisilleen viikoittain. Toisella vapaaehtoisella tällaisen tiiviin yhteyden merkinä olivat sekä säännölliset tapaamiset peli-iltojen merkeissä mutta myös keskinäinen, epävirallinen vaihtotalous:

"ollaan lainattu kaikenlaista tavaraa ja rahaa niinkun suuntaan jos toiseenkin että kaikki on suurinpiirtein velkaa toisilleen kymmeniätuhansia mutta kukaan ei oo koskaan saanut mitään (naurua) ...niin tässä sitten velipoika muutti isompaan kämppään ja mä otin sieltä kaiuttimet ja sitten me vietiin täältä sinne sohvapöytä, keittiöpöytä ja kaks nojatuolia sinne mukanamme. Että semmosta edestakaisin kускаamista ja vaihtelemista."

Elämäkriisit . Useimmilla vapaaehtoisilla nuoruudessa muodostunut vahva sosiaalinen pääoma oli luonut heille laajan ystäväpiirin ja he olivat päässeet elämässään mainiosti eteenpäin. Sen sijaan kaksi haastateltavaa oli aikuisena joutunut vakavaan umpikujaan elämässään, toinen masennuksen ja toinen alkoholismien kautta. He olivat nousseet pohjalta nimenomaan toisten ihmisten avun ansiosta: toinen uuden ystävänsä, ja toinen paikallisyhteisönsä vapaaehtoistoimintaan osallistumalla.

" joten jos löytää tästä vapaaehtoskuvioista sen pienen asian minkä jaksaa, sen pienen asian minkä voi tehdä, kun mä kävin siellä ruokalassa niin en mä vastuuta ottanut, mutta kyllä mä osasin perunoita kuoria ja osasin mä hämmentää kattilaa ja noudattaa ohjeita ja homma pelas, mulla oli merkitystä, mulla oli syy lähtee johonkin ja sitten mä sain ilmaiseksi syödä siellä ja sitten mä sain joskus kerjättyä purkillisen soppaa kotiakin vielä"

Avunsaaminen omissa vaikeuksissa oli antanut motivaatiota osallistua johonkin tärkeään työhön, jolla voi tukea muiden selviytymistä ja jaksamista. Omat koetut vaikeudet olivat avanneet heidän silmänsä huomaamaan muidenkin ahdingon. Lisäksi vaikeuksista selvinneenä tietää, miten toista kannattaa auttaa ja miten ei.

" kun sä oot itte ollu vaikeuksissa ja ahdistuksessa ja tuskasena ja sairaana niin sinähän ymmärrät mil'tä siitä tuntuu siitä tyypistä joka nyt on siinä pisteessä, ja sitten se auttaminen tulee niinkun silleen että se toinen pystyy ottaa sen vastaan tulematta nöyryytyks"

Lähipiirin ideologinen vaikutus. Kansalaisjärjestöjen vapaaehtoisten tarinoissa ei ollut toisaalta niin dramaattisia vaikeuksia eikä niin tiiviin perheyhteyden kokemuksia. Heidän perhe-elämänsä oli ollut tasaisempaa eikä äidin vaikutus tullut esille erityisesti isää enemmän. Enemminkin puhuttiin isästä tai molemmista vanhemmista ideologisina vaikuttajina:

" isä on aina ollut aika kiinnostunut politiikasta, meillä on kyllä aika erilaiset kannat mutta siis ne on vaikuttanut asiaan"

"yhteiskunnalliset aiheet on aina olleet esillä perheessä ja on luettu sanomalehtiä ja on aina seurattu kaikki uutisten kattaminen ja sillä lailla noille vanhemmille ja just silleen että etenkin isä on seurannut tarkasti mitä tapahtuu yhteiskunnassa "

Vaikutus ei kuitenkaan usein ollut suoraviivaista siten, että lapset olisivat omaksuneet vanhempien arvomaailman sellaisenaan - enemmänkin vanhempien kiinnostus yhteiskunnallisiin asioihin toimi polttoaineena, joka sai nuoret ajattelemaan asioita omilla aivoillaan ja muodostamaan omat käsityksensä:

"ne on ollu sillai aika vasemmistolaisii mut ei ne niinku ollu poliittisesti aktiivisia, ne ei oo ollu missään suomen kommunistisessa puolueessa tai tämmösessä mutta ne on olleet hyvin vasemmistohenkisiä, porvareita ja oikeistoa vastaan . Siinä mielessä semmonen ajattelutapa tulee sieltä, mutta se ei ollu silleen mitenkään syvällemenevä"

Tärkeimpänä eräs haastateltava mainitsi nimenomaan sen, että lapsuudenkodissa kannustettiin osallistumiseen. Hän olikin jo varhaisessa vaiheessa löytänyt väyliä osallistua yhteiskunnalliseen vaikuttamiseen.

" kyllä kotoa on saanut sen, että jos johonkin haluaa vaikuttaa niin se pitää tehdä itse, jos lähtee mukaan johonkin niin lähtee kunnolla, että jotkut asiat olis paremmin ei odota että muut tekee, lähinnä se että pitää tehdä itse"

Tosin joissakin haastatteluissa mainittiin myös vanhempien vanhanaikaisuus, ettei heidän kanssaan voinut tai kannattanut puhua niistä asioista, joita kansalaisjärjestössä edistettiin.

"mä pyrin niinku tietosesti mä vältän näitä aiheita sillai koska tietää että arvopohja on niin erilainen... vanhemmatkin on jo, ne alkaa lähestyä eläkeikää, ovat jo menetettyjä tapauksia... tai niinku en halua käännyttää että sen takia en näistä puhu niin paljon"

Vanhemmat eivät välttämättä ymmärtäneet arvoja ja maailmankuvaa, jolle heidän lapsensa vapaaehtoistoiminta perustuu.

" hja: olik sulla kotona mitään silleen niinku, miten teidän kotona suhtauduttiin

hva: täysin niinkun välinpitämättömästi, et tota meillä on niinku aikamoista konfliktia ollu tai toisaalta meillä on niinku hyvät välit ollu koko ajan kotona mutta ei sillä tavalla että meillä olis esimerkiks puhuttu näistä asioista että kyllä mä oon ollu sellanen niinku hohhoijaa-lapsi

niille vanhemmilleni"

Näillä kansalaisjärjestöaktiiveilla, joiden vanhemmat eivät olleet vaikuttamassa lapsensa yhteiskunnallisen ajattelun kehitykseen, siemenet tulivat hyviltä ystäviltä tai kerhonohjaajilta. Toisaalta myös ne aktiivit, joiden vanhemmat antoivat paljon vaikutteita omaan ajatteluun, kertoivat ystävien antaneen sen viimeisen ratkaisevan sytykkeen toimintaan ryhtymiselle.

"toi oli aika helpoo mennä sinne kun siellä oli jo kavereita valmiiks mukana tai oikeestaan tutustuin niihin kavereihin silloin samoihin aikoihin että se kävi silleen aika luontevasti se meno sinne".

5.3 Yhteenveto yhteisöllisistä teemoista

Yhdistän nyt realistisen ja diskursiivisen analyysin teemat. Vaikka analyysissä nämä tekijät on eroteltu, vaikutuksiltaan ne ovat yhtä todellisia. Monissa kohdin realistisen ja diskursiivisen analyysin teemat ovat sivunneet toisiaan tai menneet päällekkäin. Kummassakin analyysissä löytyy kuitenkin sellaista ainesta, mitä ei pelkästään toisesta näkökulmasta olisi saanut esiin. Tällä tavoin realistisen ja diskursiivisen analyysin yhdistäminen samassa tutkimuksessa toimii eräänlaisena metodisena triangulaationa, jotta aiheesta voidaan saada mahdollisimman kokonaisvaltainen kuva. Huomaamme vapaaehtoisten elämänkerroista, että sekä rakenteelliset tekijät että niistä muodostetut tulkinnat ja kokemukset ovat antaneet vaikutteita heidän myöhempään aktiiviseen suuntautumiseensa.

Tärkeimmät vapaaehtoisten elämänkerroista löytämäni teemat voi tiivistää seuraaviin tekijöihin:

1. *Vaikeudet ja kriisit*, joita olivat esimerkiksi toisen vanhemman kuolema, vanhempien avioero, taloudellinen niukkuus tai aikuisiässä koettu vakava henkilökohtainen kriisi.
2. *Tiiviit sisaruussuhteet*. Sisarusten kanssa on jaettu arjen vastuuta lapsuudenkodissa ja keksitty mielekästä yhteistä tekemistä tilanteessa, jossa ei ole ollut varaa maksettuihin harrastuksiin. Yksinhuoltajakodissa sisarusten seura ja läsnäolo on antanut myös turvaa.
3. *Rakastava äiti*, joka haastateltavien mukaan on jaksanut olla myönteinen roolimalli ja hyvä huolenpitäjä myös puutteen ja vaikeuksien keskellä. Äiti on

välittänyt lapsilleen monia moraalisia ja uskonnollisia arvoja.

4. *Lähipiirin ideologinen esikuva*, joka on antanut vaikutteita ja kannustanut pohtimaan yhteiskunnallisia asioita ja yhteyksiä. Esikuvana on toiminut vanhempi, harrastuksen ohjaaja tai vanhempi sisarus. Symboliset esikuvat eivät tulleet esille, vaan tärkeitä olivat nimenomaan nämä läheiset ihmiset, joiden kanssa oltiin säännöllisessä vuorovaikutuksessa.

5. *Innostavat ystävät*, jotka ovat houkuttelleet mukaan toimintaan ja antaneet vahvistusta ajatuksille, joita henkilö on itseksensä pohtinut jo aiemmin.

Nämä teemat voi nähdä sekä vastauksena ensimmäiseen tutkimuskysymykseeni että pohjana täsmällisemmälle kysymyksenasettelulle. Jos vapaaehtoistoimintaan osallistuvien yhteisöllisiä elämänkertoja tutkittaisiin laajemmalti, huomioon kannattaisi ottaa etenkin vanhempien, sisarusten, ystävien ja harrastusten ohjaajien vaikutukset. Muut vaikuttajat kuten kirjallisuudesta saadut vaikutteet olivat esillä hyvin marginaalisesti yksittäisillä vastaajilla.

Haastatteluaineisto jakautui vastoin ennako-odotuksiani selkeästi kahteen osaan. *Tiiviiseen perheyhteyteen* liittyvät teemat 1, 2 ja 3 olivat esillä perinteiseen vapaaehtoistoimintaan osallistuvilla. *Ideologioiden välittämiseen* liittyvät teemat 4 ja 5 olivat puolestaan yleisimpiä kansalaisjärjestöjen aktiiveilla. Vaikka aineistoni onkin niin suppea, ettei sen perusteella voi yleistää ja tehdä varmoja päätelmiä näiden eri toimintatyyppihin osallistuvien välillä, on kuitenkin syytä olettaa että eroja todella on yleiselläkin tasolla olemassa, sillä teemojen jakautuminen oli erittäin selkeää perinteisten vapaaehtoistoiminnan muotojen ja globaalien kansalaisjärjestöjen välillä.

Tahtoisin lisätä tärkeimpien teemojen listaan myös *kouluyhteisön* vaikutuksen, vaikka minulla ei olekaan aineistoni perusteella aiheesta näyttöä. Tosin kouluyhteisön vaikutus tulee aineistossani esiin osittain *innostavat ystävät*-teeman myötä; ystävyysuhteita muodostetaan ja hoidetaan paljolti koulussa.

Kysyin kouluyhteisöstä muutamassa ensimmäisessä haastattelussa, mutta aiheesta ei juurikaan syntynyt keskustelua. Haastateltavillani ei näyttänyt olevan mitään erikoista kerrottavaa kouluajansa suhteen. Usein viitattiin koulun sujuneen keskinkertaisesti. Ehkä tämä kertoi siitä, ettei heillä ollut kouluajastaan erityisen vahvoja muistoja kielteiseen tai myönteiseen suuntaan tai ehkä

vastausten niukkuus johtui siitä, etten osannut asettaa oikeanlaisia kysymyksiä. Koska aihe ei näyttänyt johtavan mihinkään, jätin koulua koskevat kysymykset myöhemmissä haastatteluissa kokonaan pois. Jälkeenpäin ajatellen olisi ehkä ollut hyödyllistä kiinnittää tähän alueeseen enemmän huomiota. Koulu on joka tapauksessa niin tiivis ja suuri osa lapsen ja nuoren elämää monen vuoden ajan, että siellä muodostetuilla kontakteilla voi olla ainakin potentiaalisesti suuri merkitys arvojen omaksumiseen.

Nancy Eisenbergin toimintatutkimukset näyttävätkin kertovan sen puolesta, että koulussa toteutetuilla prososiaalisen oppimisen projekteilla voi olla selkeästi myönteisiä tuloksia. Prososiaalisuutta ei voida kuitenkaan opettaa vain yksittäisten luentojen avulla, vaan lähestymistavan tulee olla kokonaisvaltaisempi. Eisenbergin onnistuneet kasvatusprojektit kestivät vähintään 5 vuotta kerrallaan ja niissä hyödynnettiin yhtä aikaa useaa eri menetelmää:

- 1) oppilaat ratkaisivat tehtäviä, jotka vaativat yhteistyötä, neuvotteluja ja kompromisseja
- 2) sovittiin yhteisistä säännöistä ja arvoista, joiden noudattamiseen sitouduttiin yhdessä
- 3) keskusteltiin koulussa tapahtuvista tilanteista ja mietittiin miten niitä voisi ratkaista prososiaalisten arvojen avulla
- 4) tutustuttiin medioiden ja kirjallisuuden kautta esimerkkeihin prososiaalisesta toiminnasta, kirjoitettiin ja keskusteltiin aiheesta
- 5) osallistuttiin laajempaan auttamiseen, esimerkiksi keräämällä varoja hyväntekeväisyyteen (Eisenberg ja Mussen 1989, 101)

Projektiin osallistuneissa koululuokissa todettiin huomattavasti enemmän prososiaalisen toiminnan piirteitä - toinen toistensa tukemista ja auttamista, yhteistyöhalukkuutta ja myötätuntoista käytöstä - verrattuna tavallista opetusta saaviin luokkiin.

Parhaimmillaan koko opetuksen tulisi nojata moraalisiin ja ihmisenä kasvamisen arvoihin siten, ettei oppilaasta ole tarkoitus tulla vain tiedollisesti pätevää vaan pyritään tukemaan myös moraalisen ajattelun ja toiminnan kehitystä. Tällaiset projektit lienevät Suomessa melko harvinaisia. Ehkä yksi askel tähän suuntaan on kuitenkin tunneilmaisun opetus, joka on tulossa

pakolliseksi aineeksi uuteen opetussuunnitelmaan. Tunneperäiset tekijät ovatkin olennainen osa moraaliala; esimerkiksi empatialla on olennainen osuutensa eettisissä arvioinneissa. Moraalisen relativismin nimissä saatetaan karttaa vahvan moraalista sisältöä opetuksessa ja oppilaiden odotetaan sen sijaan muodostavan itsenäisesti oma arvomaailmansa. Vaarana on kuitenkin, että lapsi jää tällä tavoin tuuliajolle häntä askarruttavien kysymysten suhteen, koska varhaisnuoren kognitiiviset kyvyt eivät salli vielä kypsää itsenäistä ajattelua. Lapsilla ja nuorilla tulisi olla mahdollisuus tukeutua myös selkeisiin ohjenuoriin ja nähdä, millaista maailmankuvaa hänen opettajansa puolustaa.

6. TYÖ TEKIJÄÄNSÄ OPETTAA

6.1 oppiminen vapaaehtoistoiminnassa

Käsittelen toista tutkimuskysymystäni diskursiivisesta näkökulmasta mutta posttekstuaalisen ajattelutavan mukaisesti ottaen huomioon sen, että myös konstruoidussa puheessa on pohjana elävän elämän reaaliset kokemukset. Tarkasteltaessa moraalisia arviointeja konstruoiva puoli tulee kuitenkin erityisesti esille. En pyri erittelemään rakenteellisia seikkoja, koska moraalien ja oppimisen teemat liittyvät selkeästi ihmisen elämäkerrassa tulkinnalliseen ja kokemukselliseen alueeseen. Useimmilla haastateltavilla ei näyttänyt olevan valmista käsitystä aiheesta ja he joutuivat vasta kysyttäessä muodostamaan mielipiteensä siitä, mitä he kokivat oppineensa vapaaehtoistoiminnassa. Lisäksi ihmiset eivät välttämättä ole kovinkaan objektiivisiä arvioidessaan omia psyykkisiä ominaisuuksiaan ja he tiedostavat sen itsekkin. On myös usein mahdotonta arvioida yksittäisen tekijän vaikutusta sisäisiin prosesseihin, sillä yksilön elämässä on yhtä aikaa meneillään monia erilaisia tapahtumia ja suhteita. Kysyessäni haastateltavilta oliko vapaaehtoistointaan osallistuminen muuttanut heidän arvomaailmaansa, moni vastasikin että *"sitä pitäisi kysyä muilta"* tai *"on vähän vaikea sanoa mikä vaikuttaa mihinkin"*.

Silti en pitäisi näitä kysymyksiä turhina. Vaikka arvioinnit ovat puutteellisia ja tulkinnanvaraisia myös haastateltavien itsensä mielestä, niissä tulee esille myös asioita, joissa on myös hiven todellisuutta. Arviointeja ei tehdä yksilöllisessä tyhjiössä tai yksittäisten tilanteiden perusteella, vaan henkilöt ottavat itsearvioinneissaan huomioon myös muilta saamansa palautteen sekä reflektivat kokemuksiaan monien vuosien varrelta. On totta, että ihmisen mieli ja toimintatavat todellakin muuttuvat kokemusten myötä, ja näitä muutoksia voidaan jossain määrin selvittää. Vaikka mieltäisimme haastateltavien vastaukset moraalisiin liittyviin kysymyksiin suureksi osaksi diskursiivisina, niissä välähtelee myös palasia elävän elämän realiteeteista.

Esitän runsaasti aineistonäytteitä ja olen luokitellut vapaaehtoisten oppimisen alueet kolmeen eri osa-alueeseen. Alunperin pidin toista tutkimuskysymystäni kiinnostavana lisänä vapaaehtoisten elämäkerran tarkastelussa, koska se toisi menneisyyden yhteisöjen tarkastelun rinnalle moraalisen evoluution ja

tulevaisuuden ulottuvuuden. Ajattelin, että olisi mielenkiintoista tarkastella vapaaehtoisuuteen osallistumista Kurjen esimerkin mukaan moraalisen kehityksen jatkumona, jossa tapahtuu vielä paljon kehitystä sen jälkeen, kun vapaaehtoinen aloittaa toimintansa. Vastoin odotuksiani tämä osuus tutkimuksestani muodostui kuitenkin tuloksiltaan yllättävän vähäiseksi. Luettuani Eskolan ja Kurjen teoksen olin vakuuttunut, että saisin kuulla haastateltavilta runsaasti moraalista pohdintaa. Odotin sitä varsinkin, koska pidin heitä - ja pidän vieläkin- heitä moraalisesti esimerkillisinä ihmisinä, jotka väsymättä antavat aikaansa toisten tai hyvän asian hyväksi säännöllisesti. He jos ketkä osaisivat reflektoida moraalisia kysymyksiä, arvoja ja niiden kehitystä omien kokemustensa pohjalta! Yllätys olikin melkoinen, kun totesin, että useimmat haastateltavistani puhuivat moraalista aika niukasti ja harvasanaisesti. Aihe kuitattiin korkeintaan parilla lauseella tai koettiin kerta kaikkiaan vaikeaksi. Pidän kuitenkin tärkeänä raportoida myös tämän osan tutkimustani, sillä juuri ne tilanteet, joissa tutkija kohtaa aitoja yllätyksiä, hypoteesiensa vastaisia löytöjä, voivat olla erityisen hedelmällisiä.

Vapaaehtoiset mielsivät käytännön toimintansa vapaaehtoisena kovin arkisesta näkökulmasta. Ei puhuttu maailmoja syleilevistä moraalisisista totuuksista, vaan pienistä teoista, jotka ovat vaikutukseltaan ehkä vaatimattomia, mutta silti tärkeitä:

" Kyllä tässä tulee kuitenkin monta kertaa itelle semmonen hyvä olo, jos tuossa nyt vähänkin jotain kivaa noiden nuorten kanssa on ja siinä on katonut että niille saa jossain vaiheessa hymyä huuleen tai vähän pilkettä silmäkulmaan niin mä luulen että se on se. Pieniä asioitahan ne on, mutta pienistä asioitahan se elämä koostuu. Ei tässä tarvitse maailmaan pelastaa yhdessä yössä."

Aktiivien *arkinen palvelutyö* vapaaehtoisten tehtäviensä parissa oli mahdollisimman kaukana Maffesolin kuvailemasta hedonistisesta juhlinnasta. Vapaaehtoistehtävät koostuvat pääosin kertautuvista rutiineista, jotka vaativat kärsivällisyyttä ja pitkäjännitteisyyttä sekä muitakin hyveitä, joita vapaaehtoistoiminnassa mukana olevat eivät kuitenkaan erityisesti korostaneet.

" Niin on tullut semmosta tiettyä rutinoitumista että tohon toimintaan liittyen, se on kuitenkin sellasia arkirutiineja mitä siinä pitää hoitaa jatkuvasti, et niinkun sellaset hommat jotka alussa tuntuu haasteellisilta ja sellasilta että oppi uutta niin nyt tavallaan ne on muodostunut rutiininomaisiksi ja joihinkin hommiin on jopa vähän kyllästynyt."

Edellisen otteen vapaaehtoinen kertoi kuitenkin jatkavansa toimintaa, koska koki sen moraaliseksi velvollisuudekseen. Toiminnassa on myös tylsiä osa-alueita, mutta niiden kanssa jaksetaan, koska toiminnan päämäärät ovat tärkeitä.

"mä oon niinku oppinu että maailmanparantaminenkaan ei ole välttämättä aina hohdokasta, ja semmosta jotenkin innostavaa ja jännittävää ja ei edes kivaa aina, vaan se voi olla myös tylsää rutiniä välillä. Ja silti se on tehtävä."

Toinen vapaaehtoinen kommentoi joidenkin vapaaehtoistoimintaan liittyvien tehtävien olevan hankalia ja jopa vastenmielisiä, mutta näistäkin tilanteista selvittää oikeilla strategioilla:

"tosiasiahan on se, että ihmisiä niinkun mekin ollaan käyty jonkun kotona niin minä saan seinätapetinkin kanssa enemmän juttua aikaan kuin se ihmisen - se ei kertakaikkiaan osaa käyttäytyä, se ei osaa puhua, jos sä puhut sille niin sen pää ei näy ollenkaan, että se ei kuule - jos se kysyy jotain niin se saattaa kysyä sitä asiaa kolme kertaa vaikka sä oot juuri sen selittänyt, niin tuntuis että tapetinkin kanssa tulee enemmän juttua. Mutta se täytyy ottaa sitten että tämmösen ihmisen luona jaksat olla kymmenen minuuttia."

Aktiiviset vapaaehtoiset olivat selkeästi *toimijoita* enemmän kuin moraalifilosofoja: eräskään haastateltava ei osannut lainkaan vastata kysymyksiin heille tärkeimmistä arvoista ja siitä, miten heidän arvomaailmansa oli muuttunut vapaaehtoistoimintaan osallistumisen myötä. Silti hän oli ollut aktiivisesti mukana toiminnassa jo monta vuotta.

"Joo toi on vähän hankala kysymys, koska mä en oo hirveesti, koska sitä ei oo hirveesti pohtinut, sillai omaa arvomaailmaa ja niitä arvoja mitä siellä on taustalla..."

Toki osa haastateltavista osasi myös eritellä arvojaan, mutta oikeastaan kukaan ei kertonut vapaaehtoistoimintaan osallistumisen tuoneen heille varsinaisesti uusia arvoisältöjä. Heidän moraaliset arvonsa olivat olleet olemassa jo ennen toimintaan ryhtymistä; vuosien varrella nämä arvot olivat vain täsmentyneet ja syventyneet.

"että on tullut selkeempi näkemys siitä mikä se maailmankuva on ja minkälaisia arvoja haluaa ajaa ja niin pois päin että se on sitten vaikeempi sanoo mikä johtuu mistäkin että on tollakin ollut paljon vaikutusta kun on hankkinut tietoa ja keskustellut ihmisten kanssa"

Yhdessä tapauksessa vapaaehtoinen kertoi moraalijattelunsa kehittyneen realistisempaan suuntaan. Hän olikin ainoa haastattelemani vapaaehtoinen, joka näytti pohtineen moraalialia ja arvojaan syvällisesti myös aiemmin ja itsekseen. Nuoruuden innokas idealismi oli karissut vuosien ja kokemuksen myötä:

"toiset asiat on niinku syventyny mutta sitte jonkin verran on kynnistyny ja tullu sellaseks

aikuisemmaks, realistisemmaks joissakin asioissa, et ei enää oo niin mustavalkonen kuin jossain vaiheessa, mutta sitten taas joku tollanen niinkun ympärisöfilosofia, niinku se pohdinta on tietyllä tavalla syventyny ja menny jopa radikaalimmalle tasolle niinku joku elävien asioiden kunnioittamisen periaate, joka mulla jo aiemmin oli"

Edellisen haastattelunäytteen tarkasti erittelevä moraalinen pohdinta oli aineistossani ainutlaatuinen poikkeus. Tarkoittaako moraalipuheen vähäisyys aineistossani sitä, ettei vapaaehtoistoiminta olekaan niin moraalisesti opettavaista kuin Eskola ja Kurki ovat arvioineet? Ensinäkemältä arvioin juuri näin, mutta tarkastellessani aineistoani lähemmin huomasin, että vapaaehtoistoimijoilla moraalit kietoutui nimenomaan saumattomasti toimintaan, ei niinkään tarkasti muotoiltuihin älyllisiin pohdintoihin. Vaikka kysymykseni vapaaehtoistoiminnassa opituista asioista koettiin jonkin verran hankalaksi, jokainen nimesi kuitenkin ainakin yhden asian jossa hän koki kehittyneensä vapaaehtoistoiminnan myötä. Nämä opitut asiat eivät olleet kuten oletin, moraalisia arvoja, vaan erilaisia *taitoja*. Vapaaehtoiset kuvasivat oppineensa ensinnäkin *konkreettisia käytännön taitoja*, esimerkiksi tiedottamista, avustusten hakemista, kurssien järjestämistä, sihteerinä toimimista ja muita taitoja, joista voi olla hyötyä myös työelämässä. Lisäksi vapaaehtoiset kertoivat harjaantuneensa erilaisissa arkipäiväisissä tilanteissa ihmistyön parissa:

"no enhän alkuun osannut tuota kun pyörätuolilla vie tuota potilasta niin siinä on opettelemista että kaikkialla ei pääse sisälle kun pitää takaperin vetää se pyörätuoli että siinäkin oli opettelemista alkuun ja samaten meille opetettiin että sokeeta kun kävelyttää se täytyy pitää tästä kiinni, että jos tulee rotvallikin että jos se tulee alaspäin niin pitää nostaa näin että se tietää että se on alaspäin"

Vielä enemmän vapaaehtoiset kertoivat kuitenkin oppineensa ihmissuhteisiin ja vuorovaikutukseen liittyviä taitoja. He mainitsivat oppineensa kärsivällisyyttä, positiivisuutta, vuorovaikutustaitoja ja toisen näkökulman huomioonottamista.

" se vaatii sellasta niinku ääretöntä kärsivällisyyttä ja sitä että periaatteellisella tasolla tunnustaa ihmisten niinkun itsemääräämisoikeuden ja mielipiteenvapauden niin siitä on vielä pitkä matka siihen että niinku oikeesti pystyy tunnustaan ne sellasessa oikeessa tilanteessa "

Erityisesti suvaitsevaisuus mainittiin usein: vapaaehtoistoiminnassa joutuu tekemisiin erilaisuuden kanssa ja näiden kontaktien kautta alkaa ymmärtää niitäkin ihmisiä, joita on aiemmin tuominnut joillakin perusteilla.

"kun kävelee kaupungilla ja näkee pultsarin niin ei ajattele siitä paha vaan osaa ajatella että se on sairaus ja siitä voi parantua"

Toinen vapaaehtoinen puhui siitä, miten vapaaehtoistoiminnassa kohtaamiensa lukuisten ihmiskohtaloiden kautta hän on oppinut olemaan tyrkyttämättä omia tulkintojaan ihmisille. Erään kerrankin hän oli erehtynyt pelastamaan vanhuksen pois kylmästä sähköttömästä mökistään, mutta tämä huonomaistinen, sota-ajat elänyt vanhus koki teon ennemminkin kaappauksena, uutena evakkoreissuna kuin auttamisena. Vapaaehtoisen piti antaa mummon palata takaisin rakkaaseen taloonsa.

"niinkun Jeesuskin teki tätä työtä niin se kysy että 'mitä sinä haluat että minä sinulle teen'. Ajattele, tyyppi on maannut siinä neljäkymmentä vuotta eikä oo päässyt mihinkään niin Jeesus kysyy siltä että mitä mä sulle teen! Mutta siis Jeesus lähti just siitä että mikä sen ihmisen ongelma on just sillä hetkellä, mikä sitä ihmistä vaivas."

Vaikka vapaaehtoiset eivät sanoneetkaan suoranaisesti omaksuneensa vapaaehtoistoiminnan kautta entistä laajempaa moraalista tietoisuutta, he olivat monella tavalla kehittäneet itseään ja sitä kautta myös moraalisen toimintansa mahdollisuuksia. Eräskin aiemmin itseään sisäänpäinkääntyneenä jörönä pitänyt mies kommentoi:

"kun tulin tänne talon puolelle että jumankauta täällähän onkin vasta avointa ja vilkasta että tää porukka on semmosta että sanosinko ihan erilaista kuin normaali-ihmiset, nämä ovat vilkkaita ja avoimia, just semmonen paikka missä viihtyy ja minne voi tulla...jos tätä päivää vertaa niihin entisiin aikoihin niin mä oon totaalisesti kääntänyt kelkkani aivan, niinkun omat lapset on huomannut sen että isä sä oot muuttunut, että sinusta on tullut ihan ihmeellinen käklättäjä"

Kaiken kaikkiaan vapaaehtoisten puheessa korostui kolme kehystä: *arkinen palvelu, käytännön taitojen oppiminen sekä ihmissuhdetaitojen kehittyminen*. Nämä tulokset ovat ihan kohtuullinen sato Eskolan ja Kurjen teesin perusteella. He ehkä esittävät teoksessaan jokseenkin hohdokkaamman ja juhlavamman kuvan vapaaehtoistoiminnasta kuin mitä vapaaehtoiset itse kertovat. Kuitenkin vapaaehtoiset kertoivat oppineensa monia arvokkaita taitoja käytännön tasolla sekä kehittäneensä itseään ihmisenä. Vaikka heiltä ei herunutkaan syvällisiä pohdintoja moraalista ja arvojensa kehityksestä, tulokseni ei sinällään kuitenkaan tyrmää Eskolan ja Kurjen ajatusta vapaaehtoistoiminnan arvokkaista pedagogisista mahdollisuuksista. On otettava huomioon, että tutkimani henkilöt olivat erityisen aktiivisia vapaaehtoisia, joista useilla oli ollut vankka arvopohja jo *ennen* toimintaan ryhtymistään. Eskola ja Kurki tarjoavat

vapaaehtoistoimintaa puolestaan niille, joille aktiivisen osallistumisen maailma on vielä aivan tuntematon. Tällaisille ihmisille vapaaehtoistoiminta voi hyvinkin tarjota myös eväitä syvemmän maailmankuvan ja henkilökohtaisen moraalien muodostamiseen. Lisäksi ihmissuhdetaitojen ja sokean kävelyttämisen oppiminen ovat varmaankin aivan yhtä tärkeitä, elleivät tärkeämpiä tekijöitä kuin korkealentoiset pohdinnat, kun on kyse elävien ihmisten todellisista tarpeista ja auttajista, jotka näihin tarpeisiin vastaavat.

6.3 Käynti laadunvalvontaosastolla

Laadullista tutkimusta ei voi arvioida samoin validiteetin ja reliabiliteetin kriteereillä kuin määrällistä tutkimusta. Ja vaikka tutkijan arvomaailma heijastuu väistämättä siinä aiheessa tai näkökulmassa, jonka hän tutkimukselleen valitsee - siinä tapauksessa ettei hän tee toisen tahon ennakolta määrittelemää tutkimusta - itse tutkimuksen tulee joka tapauksessa täyttää tietyt laatuvaatimukset. Laadullisessa tutkimuksessa yksi mahdollisuus korvata nämä luotettavuuden määreet ovat *läpinäkyvyys*, *johdonmukaisuus* ja *vastaavuus* (Rubin 1995, 85-91). Seuraavassa selvitän, kuinka itse pidin huolta näistä tekijöistä oman tutkimukseni aikana.

Läpinäkyvyys tarkoittaa, että tutkija tuo mahdollisimman selvästi esille, miten aineisto kerättiin ja miten sitä käsiteltiin. Aineiston koodaus ja kategorioiden luominen on tehtävä siten, että lukija voi arvioida tutkijan toiminnan perusteltavuutta. Samoin läpinäkyvyyteen sisältyy vaatimus, että aineisto on mahdollisesti myöhemminkin käytettävissä tarkistamista ja jatkotutkimusta varten. (emt)

Omassa tutkimuksessani nauhoitin kaikki haastattelut. Parissa haastattelussa ilmeni haastatteluteknisiä ongelmia, mm. seinän takaisen remontin äänet jotka sotkivat nauhoittamista ja nauhurini jähmettyminen kovalla pakkasella. Vaikeuksista huolimatta sain nämä haastattelut suurimmaksi osaksi nauhalle; niitä osia jotka jäivät pois nauhalta, ei ole käytetty analyysissä.

Haastattelut kestivät 40 minuutista puoleentoista tuntiin. Ei ollut suuri yllätys, että pisimpään vapaaehtoistoimintaan osallistuneilla oli eniten puhuttavaa ja heille ei juurikaan tarvinnut esittää kysymyksiä. Vältin kysymyksissä tieteellistä terminologiaa ja annoin haastateltavien puhua mahdollisimman paljon omin

sanoin. Muut haastattelut purin nauhalta sanatarkasti, joskaan en tarkimpaa litterointitarkkuutta noudattaen. Tauot, huokaukset ja päällepuhumiset eivät ole aiheeni kannalta olennaisia.

Käytän analyysini havainnollistamiseksi runsaasti aineistonäytteitä. Näin lukija voi arvioida tekemiäni johtopäätöksiä. Parhaani mukaan olen valinnut näytteet niin, että ne edustavat useammassakin haastattelussa esille tulleita seikkoja, siis myös koko aineistoa tai suurta osaa siitä. Jos kyse on poikkeuksellisesta kommentista, joka eroaa selkeästi muusta aineistosta, mainitsen siitä erikseen.

Pyrin tekemään analyysia mahdollisimman läpinäkyvästi ja pelkistetysti. Vaikka on myönnettävä, että kaikki laadullinen analyysi edellyttää kaksinkertaista tulkintaa (Eskola & Suoranta 1996, 113) - jo pelkkä sitaattien valikointi sisältää tulkintaa - tulkinnan voi tehdä monella tavalla, enemmän tai vähemmän haastateltavien puhetta ja kokemuksia kunnioittaen. Laadullisessa tutkimuksessa pyritään kuitenkin myös siihen, että edettäisiin pelkästä aineiston kuvailusta seuraavalle tulkinnan tasolle, jossa yhdistetään tutkimuksen tulokset osaksi aiempaa teoriaa ja tutkimusta. Erottelen myös tässä tutkimuksessa nämä kaksi vaihetta siten, että aineistolähtöinen osuus on omana lukunaan ja aineistosta vedetyistä johtopäätöksistä keskustellaan pohdinta-luvussa.

Tutkimuksen sisäinen *johdonmukaisuus* varmistetaan sillä, että tutkija ottaa huomioon aineistossaan olevat epäjohdonmukaisuudet eikä keskity ainoastaan tapauksiin jotka ovat keskenään yhteneväisiä. Laadullisen aineiston vahvuutena onkin juuri se, että läheisessä tarkastelussa samasta aiheesta tulee esille paitsi toisiaan vahvistavia tapauksia mutta myös erikoisia, epätyypillisiä tapauksia ja ristiriitaisia piirteitä. Tutkijan vaikeana ja antoisana tehtävänä onkin katsoa lähemmin, mistä tilanteessa on kyse. Voiko ristiriidan selittää jollakin tekijällä, vai pitääkö tutkimusten tulokset esittää toisin esimerkiksi niin, että tulosten relevanssia pienennetään. (emt, 89-91)

Vastaavuudessa on kyse siitä, että tutkijan esittämä kuvaus tutkimuskohteesta vastaa todellisuutta. Haastattelututkimuksessa on olennaista, että haastateltavat voivat ainakin suurimmaksi osaksi olla samaa mieltä tutkijan tekemästä analyysistä. Tämä osa tutkimukseni luotettavuuden todentamisessa on heikoin, sillä en haastattelujen jälkeen säilyttänyt haastateltavien yhteystietoja.

Myöhemmin en enää muistanut haastateltavien nimiä niin, että saisin heihin uudelleen yhteyden. Jälkiviisaana voin vain todeta, miten arvokasta olisi *uudelleenhaastattelemisen*, etenkin jos on kyse elämäkerrallisista haastatteluista, joita lähestytään (myös) realistisesta näkökulmasta (vrt. Eskola ja Suoranta 1998 , 126). Monien haastattelujen jälkeen tuli sellainen olo, että jotain olisi voinut vielä kysyä, ja joitakin teemoja syventää. Purettujen tekstien perusteella nousi esille vielä monia kiinnostavia polkuja, joita haastatteluissa olisi voinut seurata. Ehkä myös haastateltaville itselleen tulee usein haastattelun jälkeen mieleen asioita, jotka he olisivat mielellään lisänneet. Litteroitujen haastattelujen luettaminen haastatelluilla olisi ollut työtäni rikastava tekijä, jonka olisin tahtonut tehdä, jos voisin jälkeinpäin parantaa jotakin tutkimusprosessissani. Se olisi antanut juuri sen mahdollisuuden keskustella omista tulkinnoistani haastateltavien kanssa ja kuulla sen, mitä mieltä he ovat tulkinnastani. Nyt kun tarkastushaastattelut jäivät tekemättä, olen voinut vain lukea tekstejä huolellisesti ja tehnyt analyysini sen verran varovaisesti että luotan vastaavuuden olevan riittävän hyvää.

Tieteellisen tutkimuksen oletetaan aina antavan jotain relevanttia tietoa laajemmallekin yleisölle kuin vain raportoivan yksittäisten ihmisten kokemuksia tai yksittäisiä tapahtumakulkuja. Puhutaan *yleistettävyyden* vaatimuksesta, mutta laadullisessa tutkimuksessa yleistettävyys ei ole kuitenkaan samalla tavoin mahdollista kuin kvantitatiivisten laajojen aineistojen suhteen. Onko laadullisessa tutkimuksessa sitten niin, ettei voida sanoa asioista mitään yleisempää, vaan on ainoastaan mahdollista tuottaa vain aina uudenlaisia tulkintoja? Anssi Peräkylä tarjoaa siirtymistä "mahdollisuuksien yleistettävyyteen". Koska laadullinen aineisto on niin tiheää ja intensiivistä, sen avulla ei koskaan voi käsitellä kovin suuria aineistoja, eikä siten saavuttaa distributiivista yleistettävyttä - jonka avulla voitaisiin esittää asiantilan olevan samalla tavalla laajemmassa joukossa ihmisiä. Peräkylän mukaan ei tarvitsekaan olla kiinnostuneita siitä, että tekevätkö kaikki ihmiset samalla tavoin kaikissa ympäristöissä, vaan siitä, että kuvattu toimintamalli on *mahdollinen* myös muualla. (Peräkylä 1995 , 48)

Omiin tuloksiini mahdollisuuksien yleistettävyyden voi suhteuttaa siten, että tarkastelemme aineistosta löytämiäni teemoja sinä mahdollisuuksien joukkona,

joista jokin todennäköisesti löytyy useiden aktiivisten vapaaehtoisten elämäkerrasta. En voi väittää kartoittaneeni kaikkia olemassaolevia mahdollisuuksia; mainitsin esimerkiksi kouluuyhteisön ympäristönä, jonka vaikutusta en onnistunut tutkimuksessani selvittämään. Sen sijaan esimerkiksi vanhempien moraalinen ja esikuvallinen vaikutus sekä läheiset suhteet sisaruksiin tulivat esille niin vahvasti, että tämän teeman voi arvella olevan mukana jollakin tavoin monien erityisen aktiivisten vapaaehtoisten elämäntarinoissa. Ei ole kuitenkaan mahdollista tai edes tarkoituksenmukaista todistaa, että kaikilla vapaaehtoisilla on taustallaan omistautunut äiti, tai että tiiviistä perheistä kasvaa väistämättä yhteiskunnallista vastuuta kantavia aikuisia. Kausaalisia yhteyksiä ei ole tarkoituskaan löytää laadullisen tutkimuksen parissa; sen sijaan voitaisiin ehkä puhua *sumeasta korrelaatiosta*. Tarkoitin tällä sitä, että yhteydet, joita laadullisessa aineistossa löydetään ilmiöiden välillä, ovat todellisia mutta samalla liukuvia. Haluttaessa ymmärtää inhimillisten teemojen ilmenemistä elävässä elämässä on otettava huomioon elämäntarinoiden yksilöllisyys. Elävä elämä on liukuva sarja aina uudenlaisia variaatioita samoista teemoista. Vaikka samoja teemoja esiintyisi monissa elämäntarinoissa, niistä kaikki ovat oma uniikki kokonaisuutensa jota ei löydy täsmälleen samanlaisena muualta. Ehkä voisimme hyväksyä sellaisen kannan, että laadullisesta aineistosta löytyvät kuvaukset rikastavat joka tapauksessa ymmärrystä meille kaikille tutuista ilmiöistä. Joskus saattaa riittää, että havahdumme näkemään, että noinkin voi ajatella, tehdä ja kokea. Toisinaan voi olla perusteltua esittää, että näitä asioita ilmenee todennäköisesti monessakin paikkaa suurin piirtein kuvatulla tavalla. Voimme löytää yleisiä kehityskulkuja ja vaikuttimia, jotka vaikuttavat elämäntarinoiden rakentumiseen. Jos luomme kuvauksia riittävän yleisellä tasolla, niillä on vastaavuutta myös moniin muihin samankaltaisiin tapauksiin.

7. MITÄ TEEMME TIEDOLLA?

Tutkimukseni tulokset näyttäisivät korostavan perheen, ystäväpiirin ja harrastusryhmien merkitystä prososiaalisen toiminnan ja yhteisöllisten arvojen omaksumiselle. Tässä ja seuraavassa luvussa keskustelen niistä rajoituksista ja mahdollisuuksista, joita yhteisöllisyyden luomiseen näissä ympäristöissä tarjoutuu. Teoreettisesti vertaan tuloksiani ja suomalaisten yhteisöjen tilaa etenkin Robert Putnamin laajaan selvitykseen yhteisöllisyyden vaikutuksista ja muutoksista Yhdysvalloissa. Teoksessaan *Bowling Alone* (2000) hän yhdistää laajojen kvantitatiivisten aineistojen tietoja osoittaakseen, millaisia muutoksia yhteisöllisessä kolmannen sektorin toiminnassa on tapahtunut viimeisen vuosisadan aikana ja miksi. Osaksi käsittelen aihetta myös ajankohtaisten uutisointien ja omien havaintojeni valossa, enkä pysty viittaamaan kaikkiin näihin lähteisiin täsmällisillä viitetiedoilla. Ne ovat kuitenkin yhtä lailla osa sosiologista tilanneanalyysia joka pyrkii hahmottamaan yksityiskohtien lisäksi myös kokonaisuuden sekä erilaisia konkreettisia toiminnan mahdollisuuksia.

7.1 Perheen mahdollisuudet yhteisöllisyyteen

Millaisia mahdollisuuksia nykyisillä perheillä on tarjota prososiaalista toimintaa tukevaa, omistautuvaa kasvatusta? Aineistoni mukaan perinteiseen sosiaaliseen vapaaehtoistoimintaan osallistuvilla oli taustallaan lähes poikkeuksetta vahva ja tiivis ydinperhe, jossa opittiin yhteistyötä ja pitämään huolta toisistaan. Kansalaisjärjestöaktiivit saivat puolestaan kotonaan kielikylyn poliittiseen sanastoon ja välineitä yhteiskunnallisten kannanottojen muodostamiseen ja toimintaan. Vastaavanlaisiin tuloksiin ovat päätyneet myös Inge Sieben ja Paul de Graaf (2004). Usein on esitetty, että koulutustaso selittää monia ihmisen sosiaalisia asenteita: uskonnollisuutta, kiinnostusta politiikkaan ja yhteiskunnalliseen vaikuttamiseen, arvoihin ja sukupuolirooleihin. Koulutuksen ja asenteiden välinen yhteys ei ole kuitenkaan yksiselitteinen, vaan koulutusta enemmän vaikuttaa henkilön *perhetausta*. Tätä näkemystä Sieben ja de Graaf perustelevat sillä, että sisaruksilla on usein koulutuksesta huolimatta samanlaiset

arvot ja orientaatiot. Lisäksi perheen taloudelliset ja sosiaaliset piirteet vaikuttavat lapsen koulutusalan valintaan ja koulutustasoon, ja myös sitä kautta perheen vaikutus on paljon suurempi kuin olemme osanneet aiemmin arvioida. (emt, 108)

On kuitenkin epävarmaa, millaiset konkreettiset mahdollisuudet perheillä on nykypäivänä elää tiivistä yhteiselämää, jossa yhteisyyden ja yhteistyön arvot ovat vahvasti esillä. Kuva tiiviistä ja läheisestä ydinperheestä, jossa inhimilliset arvot ja monipuolinen keskinäinen pohdinta ovat keskiössä, ei ensinäkemältä vastaa yleisintä perhemallia tämän päivän Suomessa. Etenkin kiivas ja vaativa työelämä asettaa paineita suomalaiselle perheen yhteiselle ajalle. Ei liene liioiteltua esittää, että useassa kahden työssäkäyvän vanhemman perheessä myös koti on ylen kiireinen paikka, jossa töiden jälkeen hoidetaan kotityöt ja vietetään loppuilta väsyneenä tv:n ääressä. Näissä tilanteissa vaaditaan aivan ihmeellisiä strategioita, jotta aikaa jäisi koko perheen rauhalliseen yhdessäolemiseen ja tekemiseen. Vaatimuksiltaan kiristynyt työelämä ei juurikaan joustaa perheen hyväksi, vaikka sinänsä lapsen tarve läsnäolevaan vanhemmuuteen on hyvin tiedossa, kun selaa perhelehtiä ja katselee aiheesta kirjoitettavien juttujen määrää. Robert Putnam (2000, 100-101) kuvaa lähes kaikkien perheen yhdessäolon muotojen vähentyneen viime vuosikymmenien aikana. Tärkeitä perheen yhteisyyden mittareita ovat esimerkiksi päivittäiset yhteiset ateriat, jotka ovat vähentyneet Yhdysvalloissa noin kolmanneksella viimeisen 20 vuoden aikana. Myös yhteiset lomat, tv:n katselu koko perheen kesken ja yhdessäolo ilman tekemistä olivat vähentyneet samanaikaisesti. Putnamin tuloksia ei voi tietenkään suoraan rinnastaa Suomeen, mutta jotain voi päätellä siitäkin, että tutkimusten mukaan suomalaislapset viettävät keskimäärin enemmän aikaa virtuaalisten laitteiden kuin perheensä kanssa (Lahikainen 2005, 353) Tommy Hellsten on esittänyt, että vanhempien työn erkaannuttua kodin piiristä, ensin miehen lähtiessä palkkatyöhön, sitten äidin ja lastenkin muuttaessa muualle päivien ajaksi, kodeista on tullut pelkkiä *yökoteja*. Todellinen elämä on muualla, ja lapsetkin vaistoavat sen. Lapset ja vanhukset säilötään päiväkoteihin ja palvelutaloihin, koska he eivät ole tehokkaita yhteiskunnan tuottavuuden kannalta. Lapset tosin otetaan käyttöön säilöntäajan mentyä umpeen. *"Kuulin uutisista, että jo*

muutaman viikon ikäisiä vauvoja tuodaan kunnalliseen päivähoitoon. Vanhemmat ovat kuulemma huolissaan lastensa tulevasta urasta. Näiden tulee ajoissa saada virikkeitä, jotta sitten pärjäisivät kilpailussa!" (Hellsten 2003, 24)

Toisaalta monet äidit tuntevat vetoa jäädä kotiin lapsen kanssa tämän varhaisina vuosina, mutta tämän valinnan riskinä on joutua sivuraiteelle työuraltaan ja ajautua kokonaan *mammaraiteelle*. Työikäiset naiset ovatkin vaarassa jakautua kahteen leiriin: osa naisista tekee uraa jääden lapsettomaksi ja osa puolestaan jää pitkäksi aikaa kotiin lasten kanssa. Ne naiset, jotka valitsevat sekä työn että lapset, joutuvat erilaisten vaatimusten ristituleen. Perheeseen on vaikea sitoutua täysipainoisesti, jos samalla on luovuttava mielekkään työn saamisesta.

Mammaraitteen olemassaolo on todellinen ilmiö: suurin osa kotihoidon tukea käyttävistä oli ollut ennen äitiyslomaansa joko työttömänä, opiskelemassa tai aiemmalla äitiyslomalla. (Anttonen 2003, 182) Pitkät kotonaolon jaksot tekevät työhön paluun tai työelämän aloittamisen entistä vaikeammaksi. Työssäkäyvät naiset kaipaavat rauhallista arkea aikaa lastensa kanssa. Kotona olevat naiset kaipaavat vaihtelua arkeensa, osallistumista yhteisönsä ja aikuisten ihmisten seuraa. Voisikin ihmetellä miksi Suomessa ei ole muun Euroopan tapaan tarjolla enempää osa-aikaisia työsuhteita, jotka mahdollistaisivat työn jakamisen useampien kesken. Tällä hetkellä työajan lyhentäminen tulee kyseeseen vain heille, jotka ovat jo valmiiksi työsuhteessa ennen vanhempainvapaata. On esitetty että suomalaiset eivät ole valmiita huonompaan palkkaan jota osa-aikaisesta työstä maksetaan. Joka tapauksessa niille vanhemmille, jotka selviytyvät niukan kotihoidontuen varassa, työssäkäynti kohentaisi perheen kokonaistuloja. Vanhempien kevyempi työtaakka, lisääntynyt aika kotia varten ja lyhyemmät hoitopäivät olisivat myös lasten etu.

Perhe on kuitenkin suomalaiselle tärkeä, jos on uskomista arvoja mittaaviin tutkimuksiin. Evan uusimmassa raportissa suomalaisten onnellisuudesta ja arvoista 83% mainitsi perheen ja sen ihmissuhteet erittäin tärkeäksi asiaksi elämässään. Seuraavaksi tärkeimpiä arvoja olivat hyvä terveys, hyvät ihmissuhteet sekä rakkauden, rakastetuksi tulemisen ja rakastamisen kokemus. Taloudelliset arvot jäivät kauaksi henkisistä arvoista, ja Evan raportissa

arvioidaankin ihmisten huomanneen kokemustensa kautta, ettei kulutus ja materia tuo pysyvää onnea. Perustoimeentulon ollessa kunnossa henkiset asiat tulevat selkeästi materiaalisia seikkoja tärkeämmäksi. (2005, 59-60)

Arvotutkimusten lisäksi perheen arvostus näkyy lasten kotihoidon yleisyydessä. Vaikka työstä poisjäämisen riskit uran kehitystä ajatellen tiedetään, silti alle 3-vuotiaista on kotihoidossa noin 60%. Yli 3-vuotiaistakin on kotihoidossa noin 30%, vaikka heistä maksetaankin kotihoidontukea vain jos perheessä on myös alle 3- vuotiaita lapsia. Vanhemmat hoitavat lapsiaan kotona näin sankoin joukoin, vaikka kotihoidon tuki on heikentynyt ostovoimaltaan 1990-luvulta lähtien, eikä siten tarjoa varsinaista taloudellista vaihtoehtoa palkkatyölle. Silti on hyvä muistaa, että vertailussa muihin maihin Suomessa tuetaan lasten kotihoitoa taloudellisesti enemmän kuin missään muualla. (Anttonen 2003, 180-181)

Kotona oleva äiti voikin olla lapsen kannalta todellinen voimavara myös oman aineistoni valossa, jossa korostui rakastavan äidin kuvaukset moraalisen ja uskonnollisen kasvattajana ja esikuvana. Isän vaikutus tuli myös esille joissakin tapauksissa, mutta isät olivat ennen kaikkia ideologisia esikuvia, jotka johdattivat lapsensa yhteiskunnallisen tiedon lähteille. Vaikka emme voikaan yleistää, että kaikilla aktiivisilla vapaaehtoisilla on taustallaan rakastava ja omistautunut äiti tai yhteiskunnallisista asioista kiinnostunut, aktiivinen isä, niin näemme ainakin, että vanhempien antamalla hyvillä esimerkeillä voi olla suuri merkitys lapsen myöhemmässä elämässä. Vaikka henkilökohtainen perheeseen panostaminen ja kotiäitiys merkitseekin usein taloudellisen tason laskua, se ei välttämättä ole lainkaan haitallista lasten kannalta. Tutkimukseni anti on lohdullista siinä mielessä, että vaikeissakin taloudellisissa olosuhteissa, ja ehkä jopa materiaalsen puutteen kokemisen ansioista, haastattelemani aktiivit olivat kasvaneet ymmärtämään myös toisten ihmisten inhimillisiä vaikeuksia sekä kehittäneet aktiivisuuttaan ongelmien ratkaisemiseksi. Puutteellisissa olosuhteissa joutuu näkemään vaivaa monien muutoin itsestäänselvien asioiden eteen, mikä auttaa omaksumaan aktiivisen asenteen elämään. Aineistossani oli monta esimerkkiä siitä, miten taloudellinen niukkuus oli sivuseikka sen tärkeän kokemuksen rinnalla, että sai kasvaa tiiviissä, yhtä köyttä vetävässä perheessä.

7.2 Kuinka tukea paikallisyhteisöjä

Tutkimukseni näyttäisi tulevan myös lähelle kommunitarismien ajatuksia välittävästä lähiyhteisöstä, joka opettaa jäseniään moraalisesti arvokkaaseen toimintaan. Tutkimusaineistossani korostui etenkin ydinperheen, ystävien ja jossakin määrin myös naapurien antama tuki ja vaikutteet.

Kommunitarismien sanotaan syntyneen vastalauseena kyseenalaistamattomille markkinoiden ja itsekkään individualismin opeille, jotka sekä heikentävät paikallisyhteisöjä että tuhoavat vastuuttomasti ympäristöä loppumattomien halujen, kilpailun ja kasvun nimissä. Ilman todellisia, välittäviä yhteisöjä kansalainen on vaarassa romahtaa pelkäksi kuluttajaksi. Kuluttajayksilö ei ole vapaa, vaan monella tapaa sidottu työnantajien ja tuottajien tarjouksiin. Uusien oikeuksien sijaan kommunitaristit peräävätkin uusia velvollisuuksia, jotta yhteiselämä olisi jälleen mielekästä, moraalista ja sisältäisi hyvyyden elementin. (Haatanen 2000, 47) Kommunitaristien mukaan yhteisöllinen toiminta pystyy tarjoamaan sellaista elämänlaatua ja merkityksellistä yhteistä tekemistä, jota valtio ja markkinat eivät kykene antamaan. Itseen keskittyvä eläminen tulisi mukaan korvata me- ajattelulla, jossa toiminta sitoutuu aina lähiympäristöön kuten perheeseen, sukulaisiin ja työyhteisöön. Keskeisiä ideoita ovat *osallistuminen, kansalaisuus ja orientaatio yhteiseen hyvään*. (Leino 1999, 15-19) Kuitenkin kommunitarismia on arvosteltu vanhanaikaiseksi ohjelmaksi, joka vieroksuu ihmisten luonnollista erilaisuutta ja luo sen sijaan ahdasta normatiivista yhteisöllisyyttä. Pelätään kommunitarismista kumpuavan konservatiivisuutta, yksilöllisyyden tukahduttamista ja vääränlaista oman asemansa hyväksymistä. Eivätkö tiiviit yhteisöt siis olekaan hyväksi ihmiselle? (Haatanen 2000, 15-16) Palataksemme Putnamin tutkimukseen, hän osoittaa laajan empiirisen aineiston avulla, että yhteisöllisesti aktiiviset ihmiset ovat itse asiassa suvaitsevaisempia erilaisuutta kohtaan kuin eristäytyvät yksilöt (2000, 355). Ehkä tämä johtuu siitä, että nykyiset väljät yhteisöt eivät ole homogeenisia kokoonpanoja, vaan koostuvat laajasta skaalasta erilaisia ihmisiä, joilla on erilaisia taipumuksia ja ominaisuuksia. Nykyiset yhteisöt eivät voi perustua vaatimukseen, jossa ihmisten tulisi mukautua hyvin tiukkaan yhdenmukaisuuteen ja ryhmäkuriin; myös tiukkana pidetyt uskonnolliset yhteisöt ovat joutuneet väljentämään sisäänpääsyvaatimuksiaan ollakseen

houkuttelevia laajemmalle yleisölle. Myös haastateltavani toivat esille oppineensa vapaaehtoistoimintaan osallistumisen myötä erityisesti suvaitsevaisuutta, erilaisuuden ymmärtämistä, myönteistä suhtautumista toisiin ihmisiin ja erilaisten näkökulman huomioonottamista.

Putnamin tutkimuksessa (2000, 296-335) käy ilmi, että *sosiaalinen pääoma* on tärkeää myös yleisen turvallisuuden tunteen, luottamuksen, elämänlaadun ja jopa terveyden kannalta. Aktiivinen yhteisöllisyys näyttää ehkäisevän rikollisuutta ja tukevan lasten ja nuorten tasapainoista kehitystä. Jos yhteisöllisyys tunnustetaan tärkeäksi arvoksi sinänsä, se asettaa kyseenalaiseksi etenkin nykyisen kaikkialle ulottuvan *tehokkuuden* diskurssin. Kun pysähdyn juttelemaan naapurin kanssa pihalla, käyn sairaan ystäväni puolesta kaupassa tai vietän iltaa työporukkani kanssa, en osallistu sinänsä mihinkään välittömästi tuottavaan toimintaan. Pitemmällä aikavälillä aktiivinen osallistumiseni tosin saattaa kantaa hyvinkin arvokasta hedelmää myös taloudellisesti ennaltaehkäisemällä monia sosiaalisia ongelmia, joiden ratkaisuun tarvitaan yhteiskunnan varoja. Tästä syystä onkin tärkeää puolustaa inhimillisiä ja yhteisöllisiä arvoja ajassa, jossa rationaaliset markkina-arvot tunkeutuvat alueille, jonne ne eivät moraalisesta näkökulmasta lainkaan kuuluisi. Juuri kirjoittaessani tätä uutisoidaan uudesta tehokkuusmittauksesta, jolla on tarkoitus kilpailuttaa kuntien palvelutuotantoa ja palkita niitä kuntia, jotka ovat tässä kilpailussa tehokkaimpia. Kunnan palveluista myös terveys-, päivähoito- ja koulutuspalvelut alistetaan tehokkuusmittaukseen, vaikka näiden osa-alueiden laadun ei voi katsoa parantuvan sitä mukaan mitä halvemmallalla ja vähemmillä resursseilla ne tuotetaan. Tehokkuuden pyrkimyksen liittäminen inhimillisistä tarpeista huolehtimiseen onkin saanut irvokkaita piirteitä etenkin hoivapalveluiden alueella, jossa hoidon taso on jo entisellään monin paikoin nöyryyttävän alhaalla. Laitoksissa asuvia vanhuksia ei kaikkialla ulkoiluteta lainkaan, hyvä jos hänelle ehditään jutella ja nostaa istumaan sängyssään päivittäin. Elävistä ihmisistä puhutaan *potilasmateriaalina* tai *oppilasaineiksena*. Päiväkodeissa on myös tapahtunut viime aikoina useita onnettomuuksia, karkaamisia ja jopa yksi kuolemantapaus, jotka voidaan kaikki liittää liian vähäiseen henkilökuntaan. Selvästikin voi nähdä, ettei näiden palvelujen laatu ja myönteinen vaikuttavuus kohene, jos niiden resursseista vieläkin nipistetään.

Yleisesti tarvittaisiinkin kokonaisvaltaisempaa visiota hyvinvoinnin olemuksesta. Vaikka sosiaalisen pääoman tuotot eivät ole niin välittömästi laskettavissa kuin rahalliset tulokset, yhteisöllisyyden suojaavat mekanismit olisi tärkeää tunnustaa yhtä arvokkaina tekijöinä, jotka luovat laatua ihmisten elämään kaikissa sen ympäristöissä.

Tähän liittyen Virginia Held (1990) esittää mielenkiintoisen näkökulman yhteiskunnassa vallitseviin sopimussuhteisiin. Hän kyseenalaistaa sen tavan, jolla kaikki ihmisten väliset toimet käsitetään yhteiskunnallisella alueella rationaalisen vaihtona, jossa molemmat toimivat kyseenalaistamatta *markkinamiehen* tavoin, ottaen tilanteista irti kaiken mahdollisen hyödyn huomioimatta toimintansa inhimillisiä seurauksia. Samat rationaalisen vaihdon periaatteet voivat tunkeutua myös koteihin ja henkilökohtaisiin suhteisiin. Held miettii mitä mahdollisuuksia meillä olisi nähdä äidin ja lapsen välinen eräänlaisena perusmallina, jonka voi soveltaa myös yhteiskunnallisiin suhteisiin sen sijaan, että kohtelemme toisiamme kauppakumppaneina ja kilpailijoina. (emt, 288) Äidin ja lapsen suhde perustuu sekä tunteisiin että hoivan velvollisuuteen. Lapsi ei voi valita vanhempaansa, ja äitikin voi vaikuttaa suurimmillaankin vain vähän siihen millaisen lapsen hän saa. Tilanne edellyttää molemmilta sopeutumista toisen osapuolen tarpeisiin ja vaatimuksiin. Kumpikaan ei voi ajatella toista osapuolta ei vain esineenä, jonka voi korvata kenellä tahansa muulla. Tilanne ei ole myöskään tasa-arvoinen sillä tavoin, että molemmilla olisi yhtäläiset oikeudet ja mahdollisuudet. Lapsi joutuu alistumaan äitinsä valtaan, mutta samalla äidiltä odotetaan oikeamielistä ja rakastavaa käytöstä lastaan kohtaan. (emt, 297-300)

Johdannossa peräänkuulutin asennetta, jonka mukaan vaikeuksien ja ongelmien sijasta kannattaa etsiä ja huomata myös hyviä ja myönteisiä asioita. Voisin nyt tutkailla niitä myönteisiä keinoja ja mahdollisuuksia, joilla perheitä voi tukea myönteisen yhteisöllisyyden luomisessa.

Nykyisessä kotikaupungissani Vammalassa on viimeisen kahden vuoden ajan toteutettu erityistä *vanhempainkoulun* projektia. Vanhempainkoulun tarkoituksena on ollut nimensä mukaisesti tukea ja opastaa perheitä ja hoivatyön ammattilaisia kasvatustehtävissään. Ohjelmaan on kuulunut kymmeniä luentoja eri-ikäisten lasten ja nuorten vanhemmille sekä perheiden kanssa

työskenteleville ammattilaisille. Puhujiksi on kutsuttu tasokkaita valtakunnallisella tasolla tunnettuja asiantuntijoita ja heitä kuuntelemaan on useimmiten saapunut täysi sali katsojia. Lisäksi on järjestetty erityistä tukea vaativille perheille vertaistuen ryhmiä, retkiä, talvirieha, lasten tehtäväsuunnistus sekä lastentarvikkeiden vaihtotori ja huutokauppa. Paikallislehdessä on ollut säännöllinen palsta, johon kunnan asukkaat ovat kirjoittaneet ajatuksiaan perheestä ja vanhemmuudesta. Perheiden kanssa työtä tekevät ammattilaiset ovat tehneet aiempaa tiiviimpää yhteistyötä ja oppineet tuntemaan toisensa paremmin. Vaikken voikaan väittää, että hanke olisi luonut uutta voimakasta yhteisöllisyyttä, se on ainakin muokannut maaperää, johon yhteisyyttä voi kasvaa. Yhteisöllistä luottamusta lisää jo sekin, kuinka monta ihmistä tunnen naapuristani, joiden kanssa voin jäädä rupattelemaan. Pienet päivittäiset asiat ovat tärkeitä, esimerkiksi se, että voin puhua muiden vanhempien kanssa lapsia koskevista asioista, jotka minua askarruttavat. (vrt. Putnam 2000, 308) Näkisin, että vanhempainkoulun hankkeella on onnistuttu luomaan ennen kaikkea vanhemmuutta arvostavaa ilmapiiriä. Vanhempien on helpompaa ottaa puheeksi muiden vanhempien tai ammattilaisten kanssa erilaisia ongelmatilanteita, koska vanhemmuuden erityisistä haasteista puhuttu ja kirjoitettu niin monissa eri yhteyksissä. Projektin vahvuutena on ollut myös sen jatkuvuus, jonka ansiosta tukitoimet eivät vaikuta pelkästään yksittäisten perheiden tasolla, vaan auttavat myös luomaan laajempaa paikallisyhteisyyttä.

Olen myös pannut merkille viime vuoden aikana useita lehti-ilmoituksia paikallisten kyläseurojen kokouksista, joiden aiheena on miettiä mahdollisuuksia yhteisen kylätoiminnan virkistämiseen. Joillakin kylillä tällaisia piristysruiskeita ovat erilaiset perinnetoimintaan keskittyvät projektit, toisaalla vuosittain järjestettävät kyläjuhlat. Zygmunt Bauman arvioi, että yhteisöt ovat eläviä ainoastaan ollessaan itsestäänselvyyksiä, silloin kun niiden ylläpitämisen vuoksi ei tarvitse nähdä vaivaa, kun niitä ei yritetä tietoisesti luoda ja pitää yllä (1997, 93). Ovatko tällaiset yhteisöjen elvytysyritykset sitten turhia? Mielestäni on arvokasta antaa yhteisöllisyydelle ainakin mahdollisuus. Entisten, maatilallisten vuorovaikutusverkostojen rapistuttua ihmiset saattavat kuitenkin edelleen kaivata alueelleen yhteistä tekemistä ja yhteisöjen tuomaa luottamusta, mutta yhteisöt eivät enää pysy kasassa entisillä areenoillaan. Nykyään ei ole

esimerkiksi helppoa mennä moikkaamaan naapuria noin vain ilmoittamatta. Kyläkokoukset voivat olla yksi neutraali keino luoda ihmisille yhteinen kokoontumispaikka, missä voidaan selvittää oman alueen yhteistyön tarpeita ja mahdollisuuksia. Putnam huomauttaa, että mistä myönteiset yhteistyön verkostot puuttuvat, ne korvautuvat negatiivisilla verkostoilla kuten rikollisilla jengeillä (2000, 316). Eräs haastateltavani peräsi kaikkiin kerrostaloihin yhteisiä tiloja, joissa ihmiset voisivat tavata toisiaan. Ihmiset ovat hänen mukaansa turhaan kaikki omissa kopeissaan ja tuntevat yksinäisyyttä, kun lähellä on kuitenkin muitakin ihmisiä, jotka kaipaisivat seuraa:

"en ole sitä syvällisemmin tutkinut mutta onko se sitten tuo televisio vai mikä on kun ihmiset eristäytyy, sehän vaikuttaa kaikkeen elämiseen ja jos sulkeutuu varsinkin jos siinä joku yksinäinen sotkee siihen vielä alkoholin mukaan siihen kuvioon niin siellä rupee räjähtelyjä tapahtumaan... siihen tulee mielestäni löytää jotain... pitäis tämmösessä kerrostaloyhteisöissä olla joku ihan oma askartelutila, johon talonväki voisi kokoontua"

Kaikissa tilanteissa mainitun kaltaiset ratkaisut eivät kuitenkaan toimi: täytyy olla erityistä silmää rakentaa ympäristöjä, jotka koetaan viihtyisinä yhteiselle ajanvietolle. Asuin vuosia kerrostalossa järven rannalla. Kaunis rantaympäristö oli otollinen paikka yhteiselle ajanvietolle, ja rantaan muodostuikin talon asukkaiden vireä nuotiopiiri. Kesäilta toisensa jälkeen suuri osa talon asukkaista istui rannassa paistamassa makkaraa ja juttelemassa. Tällaisia leppoisia ympäristöjä tosiaan kaipaisi muuallekin. Jossain paikoin olen havainnut kauniita pienoispuutarhoja, jotka on saatu mahtumaan myös kerrostalojen tonteille: talon viherpeukalot ovat yhdistäneet voimansa ja tehneet asuinympäristönsä hiukan viihtyisämmäksi. Useimmat tiiviisti kaavoitetut kaupunkiympäristöt eivät tosin tarjoa viihtyisiä puitteita yhteisille grilli-illoille betonitalojen ahtaissa pihossa; myönteisten yhteisöjen puuttuessa puistonpenkit täyttyvät tosiaankin norkoilevista epäsosiaalisista porukoista. Yhteisöllisyyden tukeminen olisi syytä ottaa huomioon jopa kaavoitusta suunniteltaessa.

Erilaisia yhteisöjä tukevia ratkaisuja kannattaa kuitenkin miettiä, jos on luottamista Putnamin selvitykseen vilkkaan yhteisötoiminnan moninaisista myönteisistä vaikutuksista. Uudet ratkaisut eivät kuitenkaan voi perustua vanhoille keinoille. Putnam muistuttaa yhteisöjen olleen samanlaisessa kriisissä teollistumisen rikkoessa perinteiset perheyhteisöt 1900-luvun vaihteessa. Silloin yhteiskunnat kohtasivat hyvin samanlaisia ongelmia kuin nykyään:

kaupungistumisen, laajan muuttoliikkeen, rikkaiden ja köyhien välisen kuilun kasvamisen, rikollisuuden nousun ja yksilöiden hädän entisten turvaverkostojen hajotessa. Ruohonjuuritason aloitteet, uudet järjestäytymisen muodot ja aktiiviset poliittiset aloitteet syntyivät kuitenkin paikkaamaan yhteiskunnan mullistuksissa syntyneitä yhteisöllisiä aukkoja. (2000, 367-368) Samoin myös Suomessa ensimmäiset kolmannen sektorin järjestöt perustettiin teollistumisen ja kaupunkeihin muuton myötä 1800-luvun loppupuolella. Ehkä olemme jälleen vastaavassa murroksen tilanteessa: emme voi käyttää toimivien yhteisöjen muodostamiseen vanhoja keinoja, vaan tarvitaan aivan uusia innovaatioita, jotka innostavat ihmisiä yhteisiin ponnistuksiin yhteisen elämänlaadun hyväksi. Uusien kolmannen sektorin yhteisöjen voima onkin siinä, etteivät ne edellytä jäseniltään täydellistä ja kokonaista osallistumista, vaan sallivat erilaisuuden ja monimuotoisuuden. Näin yhteisöt eivät myöskään muodostu niin herkästi sulkeutuneiksi sisäryhmiksi, jotka lietsovat vihamielisyyttä muita yhteisöjä kohtaan. Sen sijaan väljät vapaaehtoisuuteen perustuvat yhteisöt opettavat jäsenilleen suvaitsevaisuutta ja eri alakulttuurien välistä viestintää.

8. LÄHTEET

Alasuutari, Pertti (1993): Erinomaista, rakas Watson. Johdatus yhteiskunta-tutkimukseen. Hanki ja jää: Helsinki.

Allardt, Erik (1976): Hyvinvoinnin ulottuvuuksia. WSOY: Helsinki.

Allardt, Erik (1998) : Hyvinvointitutkimus ja elämänpolitiikka. Teoksessa Roos, J.P ja Hoikkala, Tommi: Elämänpolitiikka. Gaudeamus: Helsinki.

Antikainen, Ari (1998): Kasvatus, elämäkulku ja yhteiskunta. WSOY: Helsinki.

Anttonen, Anneli (2003) : Lastenhoidon kaksi maailmaa. Teoksessa Forsberg, Hannele ja Nätkin, Ritva : Perhe murroksessa. Kriittisen perhetutkimuksen jäljillä. Gaudeamus: Helsinki, s. 159-186

Arminen, Ilkka & Sanna Raudaskoski (2003): Tarjoumat ja tietotekniikan tutkimus. Sosiologia 4/2003, s. 279-295.

Bauman, Zygmunt (1993): Postmodern ethics. Blackwell Publishers: London.

Bauman, Zygmunt (1997): Sosiologinen ajattelu. Vastapaino: Tampere.

Beck, Ulrich & Anthony Giddens & Scott Lash (1995): Nykyajan jäljillä. Vastapaino: Tampere.

Bennett, Mark & Fabio Sani, toim. (2004): The Development of the Social Self. Psychology Press: Hove.

Brint, Steven (2001): Gemeinschaft revisited: A critique and Reconstruction of the Community Concept. Sociological Theory 19:1, s. 1-20.

Burr, Vivien (1995): An Introduction to Social Constructionism. Routledge: London.

Chartrand, Sébastien (2004): Work in voluntary welfare organisations. A sociological study of voluntary welfare organizations in Sweden. Stockholm Studies in Sociology N.S. 21: Stockholm.

Durkheim, Émile (1980): Uskontoelämän alkeismuodot. KK-kirjapaino: Helsinki.

Durkin, Kevin (2004): Towards a Developmental Social Psychology of the Social Self. Teoksessa Bennett, Mark ja Sani Fabio, toim: The Development of the Social Self. Psychology Press: Hove, s. 313-325

Eisenberg, Nancy & Paul H. Mussen (1989): The Roots of Prosocial Behaviour

in Children. Cambridge University Press: New York.

Ervamaa, Suvi (2002): Sosiologian kriittinen potentiaali ja tieteen arvovapaus. *Sosiologia* 2/2002, s.137-139.

Eskola, Antti & Leena Kurki (2001): Vapaaehtoistyö auttamisena ja oppimisena. Vastapaino: Tampere.

Eskola, Antti (2001): Vapaaehtoistyössä oppimisen sosiaalipsykologiaa. Teoksessa Eskola, Antti ja Kurki, Leena: Vapaaehtoistyö auttamisena ja oppimisena. Vastapaino: Tampere, s.201-210

Eskola, Jari & Juha Suoranta (1996): Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Lapin yliopisto: Rovaniemi.

Forsberg, Hannele & Ritva Nätkin (2003): Perhe murroksessa. Kriittisen perhetutkimuksen jäljillä. Gaudeamus: Helsinki.

Giddens, Anthony (1984): Yhteiskuntateorian keskeisiä ongelmia. Toiminnan, rakenteen ja ristiriidan käsitteet yhteiskunta-analyysissä. Otava: Helsinki.

Gordon, Tuula (2002): Erot ja yhteisyys. *Sosiologia* 1/2002, s. 51-52.

Haatanen, Kalle (2000): Yhteisöllisyyden paradoksit. Sosiaalipolitiikan laitos, Helsingin yliopisto.

Hacking, Ian (2003): *The Social Construction of what?* Harvard University Press: Cambridge.

Hakala, Juha T. (1999): Graduopas. Melkein maisterin niksikirja. Gaudeamus: Tampere.

Hautamäki, Airi & Jarkko (2005): Suomalaisnuorten sosiomoraaliset minäkuvat "hyveen jälkeisenä aikana": alkaako sosiaalisen kameleontin aika? Teoksessa Pirttilä-Backman, Anna-Maija ym.: Arvot, moraalit ja yhteiskunta. Sosiaalipsykologisia näkökulmia yhteiskunnan muutokseen. Gaudeamus: Helsinki, s. 167-177

Hautamäki, Antti ym. (1996): Yksilö modernin murroksessa. Gaudeamus: Helsinki.

Helander, Voitto (1998): Kolmas sektori. Gaudeamus: Helsinki.

Held, Virginia (1990): *Mothering versus Contract*. Teoksessa Mansbridge, Jane: *Beyond Self-Interest*. The University of Chicago.

Hellsten, Tommy (2003): *Vanhemmuus - vastuullista vallankäyttöä*. Kirjapaja: Helsinki.

Hirsjärvi, Sirkka & Helena Hurme (2001): Tutkimushaastattelu. Teema-haastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki University Press: Helsinki.

Hänninen, Vilma (2000): Sisäinen tarina, elämä ja muutos. Sosiaalipsykologian väitöskirja. Tampereen yliopisto.

Ilmonen, Kaj, toim. (1998): Moderniteetti ja moraalit. Gaudeamus: Helsinki.

Ilmonen, Kaj & Martti Siisiäinen (1998): Uudet ja vanhat liikkeet. Vastapaino: Tampere.

Jaakkola, J, ym. (1994): Armeliaisuus, yhteisöapu, sosiaaliturva. Suomalaisen sosiaalisen turvan historia. Sosiaaliturvan keskusliitto: Helsinki.

Jokinen Arja & Kirsi Juhila & Eero Suoninen (1993): Diskurssianalyysin aakkoset. Vastapaino: Tampere.

Järventie, Irmeli (2003): Lasten hyvinvointi pohjoismaissa. Teoksessa Melin, Harri ja Nikula, Jouko, toim. : Yhteiskunnallinen muutos. Vastapaino: Tampere.

Kajanoja, Jouko & Jussi Simpura (2000): Sosiaalinen pääoma: globaaleja ja paikallisia näkökulmia. STAKES - raportteja 252: Helsinki.

Karisto, Antti & Pentti Takala, toim. (1990): Suomi muuttuu. Näkökulmia elintason, elämäntavan ja sosiaalipolitiikan muutokseen. WSOY: Helsinki.

Kervanto-Nevanlinna, Anja & Laura Kolbe, toim. (2003): Suomen kulttuuri-historia 3. Oma maa ja maailma. Tammi: Helsinki.

Klausen, Soren Harnow (2004): Reality lost and found. An essay on the Realism-Antirealism Controversy. University Press of Southern Denmark: Odense.

Knapas, Rainer & Nils Erik Forsgård, toim. (2002): Suomen kulttuurihistoria 2. Tunne ja tieto. Tammi: Helsinki.

Konttinen, Sari (1995): Vapaaehtoistyöntekijät ja vapaaehtoistoimintaan osallistumisen motiivit. Pro gradu-tutkielma. Psykologian laitos: Tampereen yliopisto.

Korten, David (1997) : Maailma yhtiöiden vallassa. Like: Helsinki.

Lahikainen, Anja-Riitta (2005): Kontekstualisoitu perhe: miten perheessä tapahtuva sosialisointi muuttuu informaation aikakaudella. Teoksessa Pirttilä-Bäckman, Anna-Maija ym. : Arvot, moraalit ja yhteiskunta. Sosiaalipsykologisia näkökulmia yhteiskunnan muutokseen. Gaudeamus: Helsinki, s. 345-362

Lehtonen, Heikki (1990): Yhteisö. Gummerus: Jyväskylä.

Leino, Helena (1999): Yhteisöllisyyden muuttuva muoto. Kommunitarismi-

- keskustelu 1990-luvun Saksassa. Sosiaalipolitiikan laitos. Tampereen yliopisto.
- Leiponen, Kauko (1987): Kansa talkoissa. Kirjayhtymä: Helsinki.
- Leppäluoma, Päivi (2001): Näkökulmia vapaaehtoistoimintaan. Pro gradu-tutkielma, sosiologian ja sosiaalipsykologian laitos. Tampereen yliopisto.
- Leskinen, Jaakko, toim. (1995): Laadullisen tutkimuksen risteysasemalla. Kuluttajatutkimuskeskus: Helsinki.
- Lähteenmaa, Jaana (1998): Nuoret vapaaehtoistyöntekijät ja hedonistinen altruismi. Teoksessa: Ilmonen Kaj: Moderniteetti ja moraali.
- Maffesoli, Michel (1995): Maailman mieli. Yhteisöllisen tyylin muodoista. Tammer-paino: Tampere.
- Mansbridge, Jane (1990): Beyond Self-Interest. The University of Chicago.
- Matthies, Aila-Leena (1994): Epävirallisen sektorin ja hyvinvointivaltion suhteiden tarkastelua. Väitöskirja: Jyväskylän yliopisto.
- Matthies, Aila-Leena & Ulla Kotakari & Marianne Nylund (1996): Välittävät verkostot. Vastapaino: Tampere.
- Melin, Harri & Jouko Nikula, toim. (2003): Yhteiskunnallinen muutos. Vastapaino: Tampere.
- Mieg, Harald A. (1994): Verantwortung: moralische Motivation und die Bewältigung sozialer Komplexität. Westdeutscher Verlag: Opladen.
- Niiniluoto, Ilkka, toim. (2000): Maailman henkinen tila ja tulevaisuus. Otava: Helsinki.
- Noro, Arto (1993): Postfranzenia. Tekstejä itsepäisestä lapsesta postmodernin muukalaiseen. Like: Helsinki.
- Ojanen, Eero (1998): Hyvyyden filosofia. Gummerus: Jyväskylä.
- Ojanen, Eero (1999): Hyvyyden yhteiskunta. Kirjapaja: Helsinki.
- Ojanen, Markku (1998) : Terapia ja sielunhoito. Uusi tie: Helsinki.
- Ojanen, Markku (2001): Ilo, onni, hyvinvointi. Kirjapaja: Helsinki.
- Oksanen, Atte & Jussi Turtiainen (2004): Kirjailtu elämä. Tatuoinnit ruumiillistuvan yhteiskunnan minuusproblematiikkana. Sosiologia 1/2004, s. 28-41
- Ollila, Marja-Riitta (1997): Moraalin tuolla puolen. WSOY: Juva.

Parker, Ian, toim. (1998): *Social Constructionism, Discourse and Realism*. University Press: Cambridge.

Partanen, Jukka (1998): *Luennot James Gibsonin havaintopsykologiasta*. Psykologian laitos, Tampereen yliopisto.

Peräkylä, Anssi (1995): *Kvalitatiivisen tutkimuksen kohteet ja ihmiskuva*. Teoksessa Leskinen, Jaakko, toim. : *Laadullisen tutkimuksen risteysasemalla*.

Pirttilä-Backman Anna-Maija ym., toim. (2005): *Arvot, moraalit ja yhteiskunta. Sosiaalipsykologisia näkökulmia yhteiskunnan muutokseen*. Gaudeamus: Helsinki.

Pohjanheimo, Esa (2005): *Pysyvää ja eriytyvää: arvomuutoksia Suomessa 1970-luvulta nykypäivään*. Teoksessa Pirttilä-Bäckman, Anna-Maija ym.: *Arvot, moraalit ja yhteiskunta. Sosiaalipsykologisia näkökulmia yhteiskunnan muutokseen*. s.237-257

Pulkkinen, Lea (1994): *Millaista lastenkasvatusta nykytutkimus suosittelee?* Teoksessa Virkki, Juha : *Ydinperheestä yksilöllistyviin perheisiin*. WSOY: Helsinki, s.26-45

Puolimatka, Tapio (2004): *Kasvatus, arvot ja tunteet*. Tammi: Helsinki.

Putnam, Robert D. (2000): *Bowling Alone. The Collapse and Revival of American Community*. Touchstone: New York.

Puuronen, Vesa (2005): *Suomalaisen sosiologian paradigmoja 1960-luvulta tähän päivään*. *Sosiologia* 1/2005, s. 50-61

Raatikainen, Panu (2004): *Ihmistieteet ja filosofia*. Gaudeamus: Helsinki.

Roos, J.P. & Tommi Hoikkala (1998): *Elämänpolitiikka*. Gaudeamus: Helsinki.

Rubin, Herbert & Irene (1995) : *Qualitative Interviewing: The Art of hearing Data*. Sage: Thousands Oaks.

Salmelin, Raili & Tuula Lehtonen (1989): *Lähimmäistyöntelijä - kuka, miksi, miten*. Kirkon tutkimuskeskus Sarja B nro 57. Sisälähetysseuran kirjapaino: Pieksämäki.

Salonen, Toivo (1997): *Kasvatustieteen luonteesta ja mahdollisuuksista*. Teoksessa Siljander, Pauli: *Kasvatus ja socialisaatio*. Gaudeamus: Tampere.

Sennett, Richard (2002): *Työn uusi järjestys. Kuinka uusi kapitalismi kuluttaa ihmisen luonnetta*. Vastapaino: Tampere.

Sieben Inge & Paul de Graaf (2004): *Schooling or Social Origin? The Bias in*

the Effect of Educational Attainment on Social Orientations. *European Sociological Review*. 2/2004, s. 107-121

Siljander, Pauli, toim. (1997): Kasvatus ja sosialisaatio. Gaudeamus: Tampere.

Sorri, Hannu (1998): Vapaaehtoisuus ja elämänkulku. Palvelevan puhelimen päivystäjän näkökulma tehtävään ryhtymisestä. Kirkon tutkimuskeskus Sarja B Nro 78. Gummerus: Jyväskylä.

Torvi, Kai ja Kiljunen, Pentti (2005): Onnellisuuden vaikea yhtälö. Evan kansallinen arvo- ja asennetutkimus. Yliopistopaino 2005: Helsinki.

Töttö, Pertti (2000): Pirullisen positivismin paluu. Laadullisen ja määrällisen tarkastelua. Vastapaino: Tampere.

Uusitalo, Liisa (2000): Yhteisöllisyys virtuaalimarkkinoilla. Teoksessa Niiniluoto, Ilkka, toim. : Maailman henkinen tila ja tulevaisuus. Otava: Helsinki s. 85-108.

Valkonen, Leena (2002): Sijaisvanhemmuuden viisi haastetta. *Perhehoito* 2/2004, s. 12

Varto, Juha (1992): Laadullisen tutkimuksen metodologia. Kirjayhtymä: Helsinki.

Virkki, Juha (1994): Ydinperheestä yksilöllistyviin perheisiin. WSOY: Helsinki.

Yeung, Anne Birgitta (1999): Valmius vapaaehtoistyöhön. Tutkimus Pelastusarmeijan mainoskampanjan innoittamista vapaaehtoistyöntekijöistä. Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto ry: Helsinki 1999.

Yeung, Anne Birgitta (2002): Vapaaehtoistoiminta osana kansalaisyhteiskuntaa - ihanteita vai todellisuutta? Tutkimus suomalaisten asennoitumisesta ja osallistumisesta vapaaehtoistoimintaan. Sosiaali- ja terveysjärjestöjen yhteistyöyhdistys YTY ry: Helsinki.